

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

ADVOKATENMAN LAGERLÖF
BIBLIOTEKET

OM REKVISITEN
SKADA OCH VINNING
VID
FÖRMÖGENHETSBROTEN

Av
Ivar Strahl

STOCKHOLM 1948

STOCKHOLM 1948

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

481755

INNEHÅLL.

	Sid.
1 kap. Inledande anmärkningar om skadebegreppet.....	5
Förekomsten av rekvisititen skada och vinning vid förmögenhetsbrotten 5 — Olika betydelser av ordet skada 7 — Begreppet skada i skadeståndsrätten 8 — Den konkreta skadan 9 — Värde 10 — Den ekonomiska skadan en differens med avseende å den skadelidandes ekonomi 14 — Schema för skadeberäkning 16 — Skaderekvisitet i bestämmelserna angående förmögenhetsbrott 22.	
2 kap. Om förmögenhetsbrottens skyddsobjekt.....	26
Innebörden av begreppet skyddsobjekt 26 — Den konkretaskadans beskaffenhet vid stöld, förskingring och trolöshet mot huvudman 27 — Den konkreta skadans beskaffenhet vid bedrägeri, oredligt förfarande, utpressning och behörighetsmissbruk 28 — Stöld från tjuv 35 — Men icke förskingring från tjuv 39 — Bedrägeri mot tjuv 41 — Bedrägeri genom förespeglande av straffbar eller osedlig prestation 43 — Men icke bedrägeri genom tillnarrande av sådan prestation 46 — Oredligt förfarande varigenom den vilseledde ådrager sig böter, vite, förverkande eller skadestånd 47.	
3 kap. Vissa spörsmål rörande skadebegreppet.....	49
Tiggarbedrägeri 49 — Bedrägeri och oredligt förfarande där vilseledandet rör en omständighet som är irrelevant för det ekonomiska resultatet av dispositionen 51 — Bedrägeri, oredligt förfarande och utpressning fullbordade oavsett att den framkallade rättshandlingen är ogiltig 52 — Stöld, förskingring och bedrägeri fullbordade genom tillägnande oavsett om äganderätten övergår 52 — Persedelstöld 54 — Förskingring för att täcka förskingring 57 — Skaderekvisitet när en tillgång endast övergående berövas ägaren 60 — Skaderekvisitet när arbetskraft tages i anspråk 65 — Skada genom förlust av biljett 66.	
4 kap. Kompensationsspörsmålet	67
Bestämmelserna angående bedrägeri, oredligt förfarande och utpressning skydda i regel endast det negativa intresset 67 — Eingehungsbetrug och Erfüllungsbetrug 69 — Rabattbedrägeri 72 — Den skadelidandes skadeståndsanspråk avräknas ej å skadan 75 — Betalning och kvittning 77 — Kreditbedrägeri 80 — An-	

vändningen av krediten 82 — Bristande uppfyllelsevilja 84 — Kompensation genom vederlag av annat än prestation i penningar 84 — Vederlagets tjänlighet ofta avgörande för kompensationsfrågan vid bedrägeri och oredligt förfarande 86 — Bedrägeri genom oriktig uppgift om kvalifikationer för uppdrag eller anställning 96 — Fall där vederlaget är otillräckligt för kompensation 99 — Vilsledande angående köpeskillings användning 101.

5 kap. Skadans omedelbarhet 103

Skadestånd bestämmes i princip med hänsyn till förhållandena vid dess bestämmande 103 — Huruvida förmögenhetsbrottens skaderekvisit är uppfyllt bedömes i princip efter förhållandena vid brottet 105 — Detta gäller även oredligt förfarande, trolöshet mot huvudman och behörighetsmissbruk 108 — Framtida händelsers betydelse för förhandenvaron av ekonomisk skada; fara för ekonomisk skada 112 — Bedömande av förhållandena vid brottet med ledning av sedermera vunnen kunskap 115 — Den vilsleddes handlingar sedan han kommit till insikt om sitt misstag 117 — Skada genom brottslig handling efter vilsledandet 118 — Fara som icke uppfyller skaderekvisitet 119 — Uppsåtsrekvisitets förhållande till skade- och farerekvisiten 121.

6 kap. Vinning..... 134

Innebörden av vinningsrekvisitet 134 — Vinningens kompenserande genom utgivande av vederlag 135 — Tidpunkten då vinning skall ha uppstått 138 — Kravet på förmögenhetsöverföring 138 — Vinning för annan 146.

Förkortningar.. 148

Citerade svenska rättsfall 149

1 KAP.

INLEDANDE ANMÄRKNINGAR OM SKADEBEGREPPET.

Brottsbeskrivningarna i strafflagens bestämmelser om förmögenhetsbrott i 20—23 kap., vilka fått nytt innehåll år 1942, innehålla flerstädes ett krav på att skada skall ha uppkommit genom brottet. Så är fallet i 21: 7 (oredligt förfarande), 22: 5 (trolöshet mot huvudman) och 22: 6 (behörighetsmissbruk). Enligt 21: 7 kräves sålunda för ansvar, att någon medelst vilseledande förmår annan till handling eller underlåtenhet, i det följande kallad en disposition, och därigenom skadar den vilseledde eller någon i vars ställe denne är.¹ Enligt 22: 5 och 6 fordras, att någon missbrukar förtroendeställning eller ock behörighet att i annans ställe företaga rättshandling och därigenom skadar huvudmannen eller den å vars vägnar han är behörig att handla. Vid andra förmögenhetsbrott än de nämnda uttryckes skaderekvisitet med hjälp av verbet innebära. Enligt 21: 1 (bedrägeri) kräves sålunda, att någon genom vilseledande förmår annan till handling eller underlåtenhet, en disposition, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är.¹ Uttrycket »innebär skada» användes också

¹ Att skaderekvisitet kan vara uppfyllt om skada åsamkats annan än den vilseledde lämnas i det följande å sido för att icke tynga framställningen.

För visst fall fordras enligt 21: 7 icke, att skada uppstått.

i 20: 1 (stöld), 21: 4 (utpressning) och 22: 1 (förskingring). Uttrycket blir bestämmande även för de brottsbeskrivningar som hänvisa till dessa bestämmelser, såsom beskrivningarna av snatteri, bodräkt, rån etc.¹ Kravet att en ifrågavarande gärning eller disposition skall innebära skada är alltid förenat med ett krav att denna skall innebära vinning; i motiven till lagstiftningen om förmögenhetsbrott betecknas det rekvisit som dessa båda förutsättningar tillsammans bilda såsom ett krav på förmögenhetsöverföring. Att något objektivt vinningsrekvisit efter orden icke upptagits i 20: 1 innefattar, såsom i 6 kap. kommer att beröras, endast skenbart ett undantag från vad nu sagts.

Uppgiften för denna skrift är att belysa innebörden av rekvisiten skada och vinning i de nämnda brottsbeskrivningarna.² Vissa spörsmål skjutas därvid tills vidare åt sidan. Först i 5 kap. skall sålunda uppmärksamhet ägnas åt frågan, huruvida skaderekvisitet är att fatta annorlunda där det kräves att gärningen eller dispositionen skall innebära skada än där så ej är fallet. Detta är en fråga om vid vilken tidpunkt skada skall föreligga för att skaderekvisitet skall vara uppfyllt. Och först i 6 kap. skall innebörden av rekvisitet förmögenhetsöverföring behandlas.

¹ I det följande beaktas ej dessa brottsbeskrivningar särskilt; med stöldbestämmelserna avses sålunda utom bestämmelserna i 20: 1 även bestämmelserna angående de i texten nämnda brotten, med bedrägeribestämmelserna stadgandena angående bedrägeri, undandräkt och grovt bedrägeri etc.

² Åtskilliga av de frågor som komma att dryftas i arbetet ha behandlats tämligen ingående av ESTLANDER, Undersökning af bedrägeribrottets kännetecken och begrepp enligt finsk straffrätt, 1901. Estlanders åsikter avvika emellertid så väsentligt från den framställning som här skall lämnas, att en diskussion om meningskiljaktigheterna knappast skulle bliva givande men däremot avsevärt tynga framställningen.

Förevarande kapitel ägnas åt några principiella reflexioner angående skadebegreppet.

Ordet skada förekommer flerstädes i strafflagen. I betydelsen kroppsskada användes det i misshandelskapitlet. I kapitlet om skadegörelse, som fått ny lydelse år 1948, användes ordet med syftning på den fysiska förändringen hos den sak som är föremål för brottet. I själva brottsbeskrivningen användes emellertid icke ordet skada utan i stället ordet men.

Det är tydligt, att uttrycket skada icke överallt i strafflagen betyder detsamma. Av förarbetena till den lagstiftning, varigenom 20—23 kap. erhöles sin nuvarande lydelse, framgår emellertid, att man med ordet i detta sammanhang avsett ett enhetligt begrepp. Straffrättskommittén uttalade, att skadan för att uppfylla skaderekvisitet vid dessa brott skall vara av ekonomisk art.¹ Att uttryckligen framhålla detta i lagtexten fann kommittén icke nödigt, då det enligt dess mening följde av språkbruket i 6: 1. När där sägs att skada som någon genom brott annan tillfogar skall av den brottslige gäldas, anses detta nämligen betyda, att skadestånd, såvida ej annat följer av andra lagrum, skall utgå allenast i den mån skadan är ekonomisk.

Även andra omständigheter än de nu nämnda kunna anföras till stöd för åsikten, att med skada i de ifrågavarande brottsbeskrivningarna avses ekonomisk skada. En sådan omständighet är, att i 22: 7 om den, som olovligen brukar annans sak som han har i besittning, säges att han skall straffas för olovligt brukande om han därigenom vållar skada eller olägenhet. Det är otvivelaktigt och be-

¹ Se NJA II 1942 s. 323.

styrkes också av förarbetena,¹ att med nämnande av olägenhet vid sidan av skada åsyftats att ge bestämmelsen en vidare räckvidd än den skulle ägt om där endast talats om skada och att alltså icke varje olägenhet är skada. En annan omständighet är, att ordet skada, såsom redan nämnts, i åtskilliga lagrum användes för att beteckna ett motstycke till vinning. Med vinning åter avses tydligen ekonomisk vinning, eftersom det ansetts behövt att i 22: 1 för förskingringsansvar därest tillägnande skett dessutom fordra att vinning uppstått.

För att erhålla en utgångspunkt för ett försök att tolka begreppet skada i bestämmelserna angående förmögenhetsbrott förefaller det med hänsyn till det sagda lämpligt att något uppmärksamma begreppet skada sådant det är att fatta enligt 6: 1.²

Den ledande tanken i denna för skadeståndsrätten grundläggande bestämmelse är säkerligen, att skadestånd skall utgå med belopp som ställer den skadelidande lika som om någon skada icke åsamkats honom.

Det är tydligt, att för att man skall kunna tala om skada en förändring måste inträda. Man bestämmer den skada en person lider av en händelse genom att jämföra hans belägenhet efter det händelsen inträffat med den belägenhet vari han skulle ha befunnit sig om händelsen icke ägt rum. För att förändringen skall kunna uppfattas såsom innebärande en skada måste den emellertid vid denna jämförelse framstå såsom ogynnsam för personen. Bedö-

¹ Se NJA II 1942 s. 473, se ock kommentaren s. 289 f.

² Med avseende å det följande se STRAHL s. 161 ff., varest begreppet ekonomisk skada utvecklas i huvudsaklig överensstämmelse med texten men delvis med fylligare argumentering, med beaktande av även andra spörsmål än de i texten berörda och med rikligare litteraturhänvisningar jämte diskussion av avvikande åsikter.

mandet därav kan ske från olika synpunkter. Vid bedömande, huruvida en viss förändring av en sak utgör en sådan förändring att saken bör anses skadad, torde man ha att utgå från sakens lämplighet för behovstillfredsställelse. Att någon lagar annans kläder eller inbinder hans böcker bör icke anses orsaka skada.¹ Liknande synpunkter torde böra anläggas, när det gäller att bestämma huruvida kroppsskada föreligger. Vid bestämmande av ekonomisk skada åter är det uppenbarligen en ekonomisk synpunkt som skall anläggas. Man har att bedöma den faktiska förändringen med hänsyn till dess ekonomiska betydelse.

Med detta sammanhänger en förskjutning i betydelsen av ordet skada. När man talar om att ersätta ekonomisk skada, är det uppenbarligen icke den faktiska förändringen man har i tankarna utan fastmera ett abstrakt värdebelopp, som framkommer vid ett ekonomiskt bedömande av den faktiska förändringen. Förlusten av ett föremål, förändringen av en persons hälsotillstånd, uppskattas med hänsyn till dess ekonomiska betydelse och befinnes på detta sätt representera ett belopp i penningar. Detta abstrakta belopp är den ekonomiska skadan.

Genom den faktiska förändringen uppstår vad man kan kalla en konkret skada.² I denna betydelse användes ordet i kapitlen om misshandel och om skadegörelse. Även när ordet syftar på ekonomisk skada förutsättes alltid, att en förändring skett. Förändringen kan, liksom vid misshandel

¹ Se straffrättskommitténs betänkande om brott mot staten och allmänheten s. 392.

² Även uttrycken fysisk skada och realskada användas. Se härom STANG, Erstatningsansvar, 1919, s. 286 ff., ASTRUP HOEL, Risiko og ansvar, 1929, s. 109 ff., USSING, Erstatningsret, 1947, s. 134, ØVERGAARD, Norsk erstatningsrett, 1941—1942, s. 274 f., och KARLGREN, Skadeståndsläran, 1943, s. 139.

och skadegörelse, vara av rent faktisk art, men det är också möjligt, att den utgöres av en förskjutning i rättsläget; en fullmäktig säljer exempelvis instruktionsvidrigt en sak för underpris. Huruvida skadestånd skall utgå beror av om den konkreta skadan är skadeståndsgrundande, men beloppet av skadeståndet bestämmes efter den ekonomiska skadan.¹ Man föranledes alltså till en distinktion mellan den konkreta skadan och den ekonomiska. Den senare bestämmes genom en bedömning av den förra.

Det är att märka, att en sådan bedömning principiellt är något annat än fällande av värdeomdömen i egentlig mening. Domstolen ställes inför frågor sådana som dessa: vad skulle det förstörda eller förlorade föremålet ha kunnat inbringa genom försäljning eller vad kostar det att skaffa något annat i stället för detta? Dessa frågor äro av teoretisk art.¹ Det gäller att undersöka de faktiska förhållandena och fastställa vad som skulle ha kunnat ske om den konkreta skadan icke kommit till stånd eller huruvida och till vilken kostnad denna kan repareras, icke att fälla ett värdeomdöme om de faktiska förhållandena. Annorlunda förhåller det sig, när fråga är om att utmäta skadestånd för s. k. icke ekonomisk skada, t. ex. för ärekränkning eller sveda och värk. Domstolen är då i stor utsträckning hänvisad till vad den finner skäligt, d. v. s. till värdeomdömen.

Det är också att märka, att vid uppskattningen av den ekonomiska skadan ingenting kan anses ha ett värde i och

¹ Enligt vissa rättssystem, exempelvis det tyska enligt § 249 BGB, kan skadeståndsanspråk gå ut på återställande av det faktiska tillståndet. Icke heller i så fall synes man helt kunna undvara ett begrepp ekonomisk skada sådant som det i texten angivna, ty man måste uppmärksamma de fall i vilka ett återställande av det faktiska tillståndet icke är tillräckligt för att bota den ekonomiska skadan; se § 251 BGB. Jfr beträffande svensk rätt KARLGREN a. a. s. 146.

för sig. Att en sak har saluvärde betyder intet annat än att saken kan säljas. Endast genom att en sak sättes i samband med ett visst händelseförlopp erhåller den ett värde, och ett omdöme att den äger visst värde innebär allenast, att ett ekonomiskt förlopp ger visst resultat. En saks värde skiftar därför efter sakens användning. Man kan skilja mellan olika värden, såsom inköpsvärde, saluvärde och bruksvärde. Med det sistnämnda förstår man lämpligen det värde som tillkommer ett objekt genom att det användes för den därtill berättigades egen förvärvsverksamhet. Ett värde kan vidare tillkomma en sak därigenom, att den är svårumbärlig och dess förlust därför skulle nödga till utgift för anskaffande av ett substitut. Att söka efter något »verkligt värde» är fåfängt.

Någon principiell grund finnes icke heller för den av gammalt vanliga distinktionen mellan *damnum emergens* och *lucrum cessans*. Ett föremål hämtar sitt saluvärde från den utsikt som finnes att erhålla en köpeskilling för föremålet, och förlusten av sådan utsikt är så till vida alltid *lucrum cessans*. Just förlusten av ett föremål med saluvärde vill man dock fatta såsom *damnum emergens*. För att distinktionen skall bli möjlig måste man reservera beteckningen *lucrum cessans* för visst slags utebliven vinst, t. ex. den vinst som ägaren kunde draga genom just en viss ifrågavarande försäljning eller genom användande av föremålet på annat sätt än till försäljning. Men en sådan distinktion är, såsom skall framgå av det följande, irrelevant. När skillnad göres mellan *damnum emergens* och *lucrum cessans*, brukar därför omedelbart förklaras, att skada av båda slagen skall ersättas.

Det händer, att det är mer eller mindre uttryckligt föreskrivet att värdet skall bestämmas på visst sätt. Före 1942 års reform av bestämmelserna angående förmögenhets-

brott ansågs sålunda av stadgandena om stöld framgå, att ett stöldrekvisit vore att den tillgripna saken ägde marknadsvärde, d. v. s. att den var sådan att den på öppna marknaden skulle betinga ett pris. Ett annat exempel erbjöd åtminstone efter orden bestämmelsen i 1866 års expropriationsförordning att ersättning för exproprierad fastighet skulle utgå efter vad jord eller lägenhet av enahanda beskaffenhet och godhet i orten högst gällde. När icke annat föranledes av särskilda stadganden, skall man emellertid uppenbarligen vid bestämmande av värdet av ett skadat eller förlorat objekt utgå från den skadelidandes individuella förhållanden, något som medför att det icke generellt kan anges att ett visst slags värde — saluvärde, inköpsvärde etc. — skall läggas till grund för skadeberäkningen.

Att ett objekts saluvärde icke är något annat än den omständigheten att objektet kan säljas innebär, att de motiv, som må föranleda människor att betala ett pris för detta, i princip äro utan betydelse för värdet. Att motivet synes dåraktigt eller att det eljest beror på värdeomdömen som icke delas av andra hindrar icke, att saken för sin ägare representerar ett värde motsvarande det belopp som han genom försäljning skulle kunna utvinna ur saken. Om en samling saker som de flesta människor anse värdelösa, t. ex. gamla tändsticksaskar, dock lockar människor att erbjuda en köpeskilling, måste detta anses tillräckligt för att förlusten av samlingen skall innebära en ekonomisk skada för ägaren. Och detsamma torde böra anses gälla även om motivet för en eventuell köpare endast är den affektion han hyser för det ifrågavarande föremålet och även om endast en köpare skulle kunna uppletas.¹ När man

¹ Så, förmodligen, också LJUNGHOLM i SvJT 1944 s. 141; jfr emellertid POUL MEYER, Erstatningsfastsættelse ved Ekspropriation, 1943, s. 27, och SCHJØDT, Norsk ekspropriasjonsrett, 1947, s. 256 ff.

påstår att affektionsvärde icke konstituerar skada och icke ger rätt till skadestånd, bör man därför göra det förbehållet, att föremålets affektionsvärde för annan än ägaren väl kan vara tillräckligt. En annan fråga är, huruvida den affektion som en person uppges hysa för, t. ex. ett oöfveligen tillgripet föremål, verkligen är sådan att han skulle velat köpa det.

Det sagda ger vid handen, att man, när det gäller att bestämma huruvida ekonomisk skada föreligger, har föga hjälp av föreställningen att den ekonomiska skadan drabbat ekonomiska intressen, annan skada däremot icke ekonomiska — eller immateriella eller ideella eller hur man vill kalla dem. Att ägaren av en sak har ekonomiskt intresse av denna betyder blott, att han lider ekonomisk skada om han förlorar den. Uttrycket ekonomiskt intresse betecknar en differens, den positiva motsvarigheten till skadan. De andra intressena ligga på ett annat plan, i det att de äro positiva känslolinställningar. Föreligga de hos andra än ägaren kunna de emellertid påverka dennes ekonomiska intresse.¹

¹ Ordet intresse användes i åtskilliga betydelser. I nästa kapitel skall ordet användas i en betydelse som icke överensstämmer med någon av de här angivna.

När HAGERUP BULL i Tidsskrift for Retsvidenskab 1920 s. 155 ff. vill bestämma ekonomisk skada i anslutning till vad han förmenar vara nationalekonomins värdebegrepp, så att skada skulle föreligga när värdet av de ekonomiska nyttigheter som stå till en persons förfogande minskats, synes han dels göra sig skyldig till det missförståndet att nationalekonomin skulle generellt och utan avseende på ekonomiska förlopp uppfatta vissa objekt men icke andra såsom ekonomiska nyttigheter, dels lämna obesvarat varför skadeståndsprågan skulle vara beroende av vad för ett nationalekonomiskt betraktelsesätt ter sig såsom värde.

En uppfattning, som i viss mån liknar Hagerup Bulls, har framlagts av NEUNER i Archiv für die civilistische Praxis, Bd 133 särskilt s. 290 och 306 f. Han förordar, att man bestämmer ekonomisk skada »als Verletzung eines vermögenswerten Interesses, d. h. eines

Om det anförda är riktigt, är den ekonomiska skadan ett abstrakt penningbelopp, som framkommer vid en bedömning av den konkreta skadan. Bedömningen skall avse den ekonomiska betydelsen av den konkreta skadan för den skadelidande. En jämförelse skall därför ske mellan dels det fall att den konkreta skadan uteblivit, dels det att den inträffat. Det är vanligt, att jämförelsen säges avse den skadelidandes förmögensställning, i det att man anger den ekonomiska skadan vara skillnaden mellan den skadelidandes förmögenhet före den skadande händelsen och hans förmögenhet efter denna eller, med en viss variation i uttryckssättet, skillnaden mellan den förmögenhet han skulle ha haft om händelsen icke inträffat och den han har när denna ägt rum.¹ Enligt denna definition skulle man kunna genom en differensberäkning avseende förmögenheten fastställa skadans storlek.

I detta ligger säkerligen en riktig tanke så till vida som den ekonomiska skadan är en differens med avseende å den skadelidandes ekonomi. Mera menar man kanske i allmänhet icke heller med påståendet.² När man uttrycker Gutes, das im Verkehr gegen Geld erworben und veräussert wird». Men varför? Neuner lämnar oförklarat, varför den omständigheten att andra liknande nyttigheter bruka köpas och säljas skall medföra att förlusten av den ifrågavarande nyttigheten skall anses innebära skada. Och att denna på sin tid kostat pengar säger intet om dess nuvarande värde.

I viss mån liknande erinringar torde kunna riktas mot framställningen hos POUL MEYER, a. a. s. 19.

¹ Se exempelvis STANG a. a. s. 288 f. och ENNECCERUS, Lehrbuch des bürgerlichen Rechts, Bd 2, 12. Bearb. 1932, s. 60 f.

² Inlägger man däri något mera, råkar man i svårigheter. Tyska straffrättskommissionen, som tänkte sig att i sin bedrägeriparagraf bibehålla tyska strafflagens rekvisit förmögenhetsskada, fann, att rättsvetenskapen borde på nytt genomtänka begreppet förmögenhet och pröva »ob nicht auch die Arbeitskraft und andere Werte selbst dann zu schützen sind, wenn sie nicht unter den 'Inbegriff der wirtschaftlichen, geldwerten Güter' fallen». Se DAHM s. 461.

denna tanke så, att differensen skulle avse två förmögenhetstillstånd, lämnar man emellertid rum för vissa erinringar.

Å ena sidan kan anmärkas, att alltför mycket indrages i jämförelsen. Det är tydligen alldeles onödigt för skadeberäkningen att uppskatta den skadelidandes hela förmögenhet. Så sker icke heller i praktiken. Många förmögenhetsbeståndsdelar lämnas utan vidare ur räkningen, emedan man har klart för sig att resultatet ej skulle bliva ett annat om de medtoges. Detta kan man emellertid icke veta, om man icke hade en annan metod att bestämma skadan.

Å andra sidan ger en jämförelse mellan två förmögenhetstillstånd icke tillräcklig upplysning. Det är till en början visst icke en gång för alla givet vad som hör till förmögenheten. Vad som skall räknas dit beror uppenbarligen på för vilket ändamål förmögenhetsbegreppet uppställts; dess innebörd varierar efter det sammanhang i vilket det användes eller, riktigare, det finns flera sådana begrepp.¹ En hänvisning till förmögenhetsbegreppet ger sålunda i och för sig intet svar exempelvis på frågan huruvida skadestånd skall utgå för förlusten av en för ägaren personligen utställd biljett. Men vidare är att märka, att det tillstånd som råder före eller efter den skadande händelsen icke ger tillräcklig upplysning för att man ensamt därav skulle kunna bestämma den ekonomiska skadan. Det är nödvändigt att bygga beräkningen på antaganden rörande den framtida händelseutvecklingen. Detta gäller redan i det enkla fallet att någon förlorar en sak med saluvärde. Att saken har saluvärde konstateras icke genom att

¹ Se HELLMUTH MAYER s. 145 ff., se särskilt s. 166 f.

den befinnes ingå i den skadelidandes förmögenhet utan genom att det påvisas att han, om den ej fråntagits honom, hade kunnat sälja den. I andra fall är riktigheten av det sagda mera påtaglig. Antag att en byggnad i en fabrik skadas av eld. Den ekonomiska skadan beräknas då genom en jämförelse mellan vad fabriksägaren skulle förtjänat om fabriken varit oskadad och hans förtjänst efter det att fabriken skadats. I båda fallen avses nettoförtjänst. Det senare jämförelseledet drages därför ned av utgifter för reparation om sådan är ekonomiskt motiverad, vilket i allmänhet betyder att skadan uppgår till beloppet av reparationskostnaden. Naturligtvis kan man säga, att fabriksägarens förmögenhet minskats med skillnaden i ekonomiskt resultat mellan de båda jämförelseleden. Men det är att märka, att skillnaden icke kan beräknas genom en jämförelse mellan två förmögenhetstillstånd utan måste ske genom en jämförelse mellan två händelseförlopp.

En sådan jämförelse är utesluten, om den konkreta skadan består av förlusten av penningar eller tillkomsten av en penningsskuld. Den ekonomiska skadan är då omedelbart given. I andra fall kan man inskränka sig till ett konstaterande, att en förstörd eller förlorad sak kunnat säljas. I ytterligare andra fall — exempelvis fabriksbranden — erfordras en jämförelse mellan två ej alldeles korta händelseförlopp. Såsom ett schema för bestämmandet av ekonomisk skada i fall, där denna ej är omedelbart given, synes kunna uppställas, att den ekonomiska skadan framgår genom en jämförelse mellan det händelseförlopp som skulle ha utvecklats sig därest den skadande händelsen icke ägt rum och det som utvecklar sig ur händelsen. Jämförelsen göres med avseende å den skadelidandes ekonomi, och skadan är den i ett abstrakt penningbelopp

uttryckta differensen, till den skadelidandes nackdel, mellan händelseförloppen.¹

Dessa händelseförlopp utgå från tidpunkten för den skadande händelsen. Vad som skett dessförinnan kan ha betydelse som indicium, t. ex. på vad den förlorade saken skulle inbringat vid försäljning, men är i övrigt enligt schemat utan betydelse.² Att händelseförloppen utspelas i framtiden gör det nödvändigt att för jämförelsen beräkna deras betydelse med hänsyn till en och samma tidpunkt. Den fråga som här möter skall behandlas i 5 kap.

Det är givet, att bestämmandet av de händelseförlopp, som skola jämföras med varandra, i första hand måste grundas på iakttagelser, beräkningar och uppskattningar som hänföra sig till ekonomiska förhållanden och att bestämmandet av skadan så till vida grundas på ett ekonomiskt bedömande. Huruvida en sak skulle ha kunnat säljas är en ekonomisk fråga och likaså frågan vad det kostar att reparera den. Med ett rent ekonomiskt bedömande kommer man emellertid icke längre än till sådana konstateranden. Huruvida skadan skall beräknas med utgångspunkt från att saken skulle ha sålts eller att viss reparationskostnad nedlagts är en rättslig fråga. I själva verket visar sig spørsmålet vilka händelseförlopp som skola läggas till grund för en jämförelse innefatta åtskilliga rättsliga problem.

Såsom det händelseförlopp, som skulle ha utvecklats sig om den skadande händelsen icke inträffat och som således är allenast hypotetiskt, kunna olika alternativ ifrågakomma. Av dessa bör väljas det för den skadelidande fördelaktigaste av dem som stått honom till buds. Om den ska-

¹ Överensstämmande LJUNGHOLM i SvJT 1944 s. 135.

² Jfr emellertid nedan s. 62 noten.

delidande genom försäljning hade kunnat utvinna mera än genom att behålla saken, lägges sålunda saluvärdet till grund för skadeberäkningen och detta oavsett huruvida han erhållit något köpeanbud. Att den skadelidande av någon anledning måste antagas icke ha velat sälja är ovidkommande. Ägaren av stulna familjejuveler har uppenbarligen rätt till skadestånd efter dessas saluvärde, även om han icke för något pris skulle ha velat sälja dem.¹

Det andra jämförelseledet, nämligen det händelseförlopp som utvecklar sig ur den skadande händelsen, har vid skadans bedömande delvis faktiskt utspelat sig och kommer i fortsättningen att äga rum i verkligheten. Utan vidare kan dock icke det verkliga händelseförloppet läggas till grund för skadeberäkningen. Å ena sidan kan naturligtvis icke reparationskostnad, inklusive kostnad för anskaffande av substitut, tagas i beräkning i vidare mån än skälig anledning till sådan kostnad funnits. Å andra sidan bör sådan kostnad tagas i beräkning, även om man måste antaga att den skadelidande av någon orsak icke skulle verkställa reparationen. Och har han utfört reparationen själv eller med anlitande av personal som han redan har i sin tjänst, bör han äga tillgodoräkna sig skälig ersättning för arbetet.²

I satsen att skälig reparationskostnad skall tagas i beräkning framträder en svårighet vid skadebedömningen.

¹ Se STRAHL s. 187 ff.

² Danska Højesteret har sålunda i Ugeskrift for Retsvæsen 1937 s. 316 och 1939 s. 1086, när skada gjorts på ett telefonbolags eller telegrafverkets anläggningar, funnit företaget berättigat till skadestånd ej blott för materialutgifter utan också för beräknad arbetslön till företagets fasta personal, varvid förutsattes att beloppet icke översteg vad skäligen erfordrades för reparationen; se USSING a. a. s. 141 f. och i SvJT 1941 s. 750 ff. Se också KARLGRÉN a. a. s. 140, LJUNGHOLM i SvJT 1944 s. 142 och STRAHL s. 210 f.

Såsom exempel på fall där reparationssynpunkten föranleder att ekonomisk skada bör anses vara för handen må anföras, att någon berövas en för honom specialgjord protes. Även om denna skulle sakna ej blott saluvärde utan även ekonomiskt bruksvärde, i det att ägaren icke har någon förvärvsförmåga, bör man vid skadeberäkningen utgå från att han skall bliva i tillfälle att skaffa en ersättning för det förlorade föremålet. Ett annat exempel är, att några prydnadsarrangemang på en villatomt bliva förstörda. Något saluvärde har det skadade kanske icke, och någon minskning av villaegendomens saluvärde kan måhända ej påvisas. Ändock är det givet, att man vid prövningen huruvida ekonomisk skada föreligger i allmänhet bör utgå från att villaägaren ersätter det förstörda med något liknande.¹ Man finner sålunda, att reparationssynpunkten leder till att ekonomisk skada kan vara för handen ehuru den konkreta skadan till synes icke drabbar vad man plägar kalla ett ekonomiskt intresse. Det är tillräckligt, att den konkreta skadan ger upphov till ett legitimt behov att nedlägga kostnader för att skaffa en ersättning för det förlorade. Man måste sålunda vid bedömande av ekonomisk skada liksom vid uppskattning av icke ekonomisk taga hänsyn till den skadelidandes känslolinställning; den ekonomiska synpunkten kan icke helt renodlas. Vilken hänsyn man skall taga till den skadelidandes intresse, i meningen känslolinställning, att få något annat i stället måste bliva en skälighetsfråga. Kräver återställandet av exakt det förra tillståndet oskäligen kostnader, t. ex. för anskaffande av visst numera svåråtkomligt material, måste man pruta på utgiftskravet. Den skadelidande måste nöja sig med vad som efter ett normalt bedömande är tillräck-

¹ Jfr resonemanget i kommentaren s. 144 nederst.

ligt för hans ändamål; excentriska tycken få ej bli bestämmande.

Sin begränsning visar reparationssynpunkten också, när det förlorade eller förstörda är något i den meningen unikt att ett substitut ej skulle ge ägaren samma behovstillfredsställelse. Att ge skadestånd för affektionsvärde är därför i allmänhet uteslutet.

Enligt den uppfattning som här utvecklats är den ekonomiska skadan liksom den konkreta i viss mån orsakad. Till grund för bestämmande av den ekonomiska skadan läggas nämligen orsakskedjor. Men den skillnaden består mellan de båda skadebegreppen, att de orsakskedjor som bilda grundvalen för bestämmandet av den ekonomiska skadan icke alltid äro de som verkligen utveckla sig eller skulle ha utvecklat sig.¹ Rättsliga överväganden, bestämda av hänsyn till att skadan spelar rollen av rättsfaktum vartill rättsföljder äro knutna, påverka valet av jämförelseled vid bestämmandet av den ekonomiska skadan.

Det sagda innebär icke något avsteg från schemat, endast ett närmare utförande huru detta skall förstås. Men fall förekomma, då schemat synes böra korrigeras för att ett tillfredsställande resultat skall uppnås. Visserligen är schemat, om det i det föregående utvecklade är riktigt, uttryck för en konsekvent tillämpning av en tanke som ligger till grund för 6: 1, nämligen den att den skadelidande skall genom skadeståndet ställas ekonomiskt lika

¹ Framställningen i texten intager en mellanståndpunkt mellan ASTRUP HOELS åsikt, a. a. s. 104 ff., att den ekonomiska skadan bestämmas genom en värdering som är helt artskild från konstaterandet av faktiska förhållanden, och HULTS i Festskrift tillägnad Thore Engströmer, 1943, s. 81 f., att ekonomisk skada kan orsakas på väsentligt samma sätt som en fysisk skada.

som om skadan icke inträffat. Men man får icke taga för givet, att skadestånd för ekonomisk skada i varje fall skall bestämmas genom en konsekvent tillämpning av denna grundsats. Även andra synpunkter kunna ha vikt. Det visar sig också, att i rättspraxis förekommit avgöranden som icke låta inpassa sig i schemat.

Ett sådant fall är måhända det, där skadestånd tillerkänts en församling för träd, som olovligen avverkats på ett församlingen tillhörigt område vid dess kyrka, med motivering att området avsevärt förlorat i skönhetsvärde.¹ Var detta en ekonomisk skada? Måhända kan man svara, att områdets saluvärde minskats. Församlingen kunde visserligen knappast sälja området, men från denna omständighet bör man säkerligen bortse.² Man kan ju icke gärna behandla församlingen sämre än en enskild ägare. Förmodligen har emellertid skadeståndsbeloppet i det ifrågasvarande rättsfallet bestämts mera efter en skälighetsuppskattning liknande den vid bestämmande av icke ekonomisk skada förekommande än efter en prövning av saluvärdet före och efter avverkningen.³

Svårigheter att med schemat nå ett tillfredsställande resultat yppa sig särskilt, om någon berövats förfogandemöjlighet över ett föremål under en begränsad tid. I 3 kap. skola hithörande fall upptagas till diskussion.

Att skadeschemat icke kan förbehållslöst tillämpas torde emellertid icke böra föranleda att det förkastas. Schemat ger dock uttryck för tanken att den skadelidande skall genom skadeståndet ställas lika som om någon skada icke åsamkats honom och gör det möjligt att från denna

¹ Se NJA 1919 s. 1.

² Jfr nedan s. 66.

³ Liknande rättsfall i NJA 1898 s. 290 och SvJT rf 1921 s. 70.

utgångspunkt överväga uppkommande frågor, huruvida ekonomisk skada föreligger, med anförande av skäl och motskäl och icke endast genom en hänvisning till ett oreflekterat skön.¹

Även när det gäller skaderekvisitet i bestämmelserna angående förmögenhetsbrott torde schemat kunna göra tjänst. Att det därvid är fråga om skada såsom förutsättning för straff och ej för skadestånd medför visserligen avvikelser från skadebedömningen inom skadeståndsrätten. Såsom i 3 kap. skall beröras, skall sålunda vid prövningen huruvida förmögenhetsbrottens skaderekvisit är uppfyllt en rättshandling betraktas såsom giltig, även om den privaträttsligt är ogiltig på grund av brottet. Ett genom vilseledande åstadkommet avtal skall alltså vid det

¹ Tydligt är emellertid gränsen mellan ekonomisk och icke ekonomisk skada ej fullt skarp. Det är nödvändigt att i viss mån taga hänsyn till sådana intressen hos den skadelidande som man plägar kalla icke ekonomiska. I själva verket är det icke lätt att fullt övertygande motivera, varför det skall göras en skillnad mellan ekonomisk och icke ekonomisk skada. Det mest bärkraftiga skälet är nog, att ekonomisk skada, alla svårigheter till trots, dock låter sig påvisa och beräkna med något större säkerhet än skada av annan art; se USSING a. a. s. 139 och i SvJT 1941 s. 748. Om man uppgåve det allmänna kravet på att skada för att grunda skadestånd skall vara ekonomisk, finge man taga ställning till anspråk på skadestånd t. ex. för det affektionsintresse som är knutet till gamla familjefotografier eller för hundägarens sorg vid förlusten av hunden eller för barnens vid faderns död.

Det har gjorts gällande, att vägledande för distinktionen mellan ekonomisk och icke ekonomisk skada borde vara just huruvida skadan låter sig bestämma efter en någorlunda allmängiltig måttstock; se USSING a. a. s. 139 och i SvJT 1941 s. 750 samt KARLGREN a. a. s. 140. Denna synpunkt ger dock icke mycken ledning. Ty meningen kan icke gärna vara, att vilken som helst skada skulle bli ekonomisk genom att ersättning för skadan beräknades efter en generell måttstock. Det måste därutöver krävas, att användningen av måttstocken leder till gottgörelse av skadan. Men därmed är man tillbaka till frågan vari skadan består.

straffrättsliga bedömandet anses förpliktande för den vilseledde, ehuru han icke är pliktig att prestera enligt avtalet. Någon anledning att betrakta rättshandlingen såsom gällande mot den därtill vilseledde föreligger däremot icke, när det gäller att bestämma huruvida skadestånd skall utgå. Åt andra hållet avviker straffrätten från skadeståndsrätten, såsom skall beröras i 4 kap., när fråga uppstår huruvida det vederlag som ett genom vilseledande tillkommet avtal tillför den vilseledde förslår att uppväga vad han genom avtalet avhänt sig eller åtagit sig att prestera. För att ansvar för bedrägeri skall vara uteslutet räcker det, att vederlaget motsvarar hans negativa intresse. Men vid ett skadeståndsrättsligt bedömande har man icke anledning att bortse från att han erhållit löfte om en prestation, varför han i allmänhet är berättigad till ersättning efter det positiva intresset. Dessa avvikelser röra emellertid ej schemats användbarhet utan utgångspunkten för dess användning, den konkreta skadan. I det förra fallet jämföras vid det straffrättsliga bedömandet förhållandena sedan rättshandlingen skett med förhållandena om rättshandlingen icke kommit till stånd; vid det skadeståndsrättsliga bedömandet bortses från rättshandlingen. I det senare fallet utgår det skadeståndsrättsliga bedömandet från att den vilseledde erhållit rätt till vederlaget, medan så icke sker vid det straffrättsliga bedömandet.¹ Också vid det straffrättsliga bedömandet

¹ Även i processuellt avseende bör måhända viss skillnad göras allt efter som det gäller att fastställa, huruvida skaderekvisitet vid ett förmögenhetsbrott är uppfyllt eller om skadeståndskyldighet föreligger. Enligt 35: 5 RB äger domstolen, om fråga är om uppskattning av inträffad skada och full bevisning därom icke alls eller allenast med svårighet kan föras, att uppskatta skadan till skäligt belopp. Denna bestämmelse om lättnad i bevisskyldigheten torde knappast

förekomma emellertid fall, i vilka schemat icke synes leda till tillfredsställande resultat. Vissa sådana fall, vilka ha beröringspunkter med de nyss åsyftade fallen på skadeståndsrättens område, skola behandlas i 3 kap. Även i 4 kap. blir det anledning att företaga en korrigerings av skadeschemat.

Till grund för den följande undersökningen lägges med stöd av det anförda ett skadebegrepp bestämt enligt schemat. Den skada som avses i de ifrågavarande förmögenhetsbrottens skaderekvisit karakteriseras, om denna utgångspunkt är riktig, av att den är ekonomisk, individuell och objektiv. Skaderekvisitet avser enligt detta ett abstrakt ekonomiskt minus för den skadelidande, icke den konkreta förändring som gärningsmannen med sin handling åstadkommer. Skadan är vidare individuell, i det att den jämförelse varigenom detta minus framkommer har avseende på den skadelidandes förhållanden, icke t. ex. på genomsnittliga värden. Den är slutligen objektiv i den me-

kunna antagas vara avsedd att gälla frågan huruvida skaderekvisitet i en brottsbeskrivning är uppfyllt. (Överensstämmande beträffande motsvarande spörsmål i tysk rätt HELLMUTH MAYER s. 163.) Man kan emellertid ifrågasätta, om stadgandet har någon verklig betydelse ens för skadeståndsrätten. Om det icke funnes, och det har tillkommit först genom nya rättegångsbalken, skulle bestämmandet av ekonomisk skada ändock bygga på en jämförelse vari det ena ledet är det hypotetiska: vad skulle den skadelidande ha kunnat förtjäna om den konkreta skadan icke drabbat honom? Att kräva visshet om detta kan icke komma i fråga vare sig i skadeståndsrätten eller i straffrätten. Förlusten av en sak måste kunna anses innebära skada beräknad efter försäljningsvärde, även om det icke avgivits något köpeanbud, och förlusten av arbetsförmåga måste likaledes kunna anses konstituera skada även för tid, för vilken något anställningsavtal icke gäller. Det avgörande är ett ekonomiskt bedömande av möjligheterna till förvärf. Och i så måtto äro skadeståndsrätten och straffrätten likställda. Gäller frågan huruvida straff skall ådömas, är emellertid naturligtvis särskild försiktighet påkallad vid den ekonomiska uppskattningen.

ningen att den konkreta förändringens inflytande på den skadelidandes ekonomiska förhållanden mätes efter en objektiv måttstock, icke efter hans värderingar eller mer eller mindre befogade anspråk.¹ Huruvida den utgångspunkt, som nu valts, leder till godtagbara resultat får den följande framställningen visa.

¹ Den här intagna ståndpunkten avviker från en lära, som i Tyskland framställts av BINDING (s. 239 f.) och alltså har försvarare. (Den förfäktas de lege ferenda av HIRSCHBERG med ingående motivering.) Enligt denna lära bör ansvaret, när enligt brottsbeskrivningen kräves att skada åsamkats, icke vara beroende av en ekonomisk differensberäkning utan av om den skadelidande mistat något för vilket han genom den ifrågavarande straffbestämmelsen bör åtnjuta straffrättsligt skydd. Man brukar kalla denna lära subjektiv; den här hävdade objektiv (se Hirschberg s. 4). Olikheten visar sig bl. a. i de fall, då brottet visserligen ger upphov till vad som i och för sig är en skada men samtidigt tillför den skadelidande en ekonomiskt tillfyllestgörande ekvivalent. Antag att någon förmår en annan att avhända sig ett familjesmycke genom att bjuda ett vederlag som synes överstiga dess försäljningsvärde och att det sedermera visar sig att en del av vederlaget är värdelöst så att han för smycket erhåller blott försäljningsvärdet. Enligt den subjektiva teorin bör han anses ha lidit skada, enligt den objektiva icke (se Hirschberg s. 291). Den subjektiva teorin åsyftar att ge skydd åt den kränktes intressen i vidare omfattning än den objektiva. En svårighet ligger emellertid i bestämmandet huru långt skyddet skall sträcka sig. Anhängarna av teorin äro icke eniga därom (se Hirschberg s. 293 ff.). Reichsgericht omfattar icke läran. Enligt dess åsikt skall skadan väl bestämmas efter en individuell måttstock men, såsom här hävdas för svensk rätts del, på objektiv grundval (se pleniavgörandet i RG Bd 16 s. 1 och Bd 49 s. 21). Enligt svensk rätt måste den subjektiva läran förkastas redan på grund av en jämförelse med stöldbrottets utformning före 1942 års reform. Det krävdes då för stöld, att det tillgripna ägde marknadsvärde. Därmed voro icke ekonomiska intressen avskurna från beaktande, och det är säkert, att någon ändring i detta avseende icke åsyftats vid införandet av den nya brottsbeskrivningen. Se också mina yttranden i SvJT 1947 s. 610.

2 KAP.

OM FÖRMÖGENHETSBROTTENS SKYDDSOBJEKT.

Det är här icke platsen att närmare ingå på de sakliga och terminologiska meningsstrider, till vilka läran om brottens skydds- eller angreppsobjekt givit upphov.¹ I samband med föreställningen om sådana objekt stå emellertid vissa tolkningsspörsmål som icke kunna förbigås.

Den följande framställningen utgår från att man vid tolkningen av strafflagens bestämmelser bör söka göra klart för sig, för vilket eller vilka ändamål de skilda bestämmelserna böra anses givna. Om ändamålet med en viss straffbestämmelse anses vara att avhålla från ett visst slags handlingar på grund av deras menlighet för något, synes detta kunna betraktas såsom ett objekt som angripes genom brottet. I det följande väljes för detta objekt, beteckningen brottets skyddsobjekt. Med samma innebörd skulle man, såsom man också ofta gör, kunna använda termen angreppsobjekt eller ock tala om ett intresse eller ett rättsgods som angripes genom brottet.² Enligt detta

¹ Se därom i svensk litteratur särskilt AGGE s. 127 ff. och Bidrag till läran om förfalskningsbrotten, 1941, s. 50 ff.

² Numera torde det inom tysk doktrin vara vanligt, att man i detta sammanhang använder alla uttrycken med ringa eller ingen skillnad i betydelsen. Se v. HIPPEL, Deutsches Strafrecht, Bd 1 1925, s. 10 ff., MEZGER, Strafrecht, 1933, s. 197 ff., och SCHWINGE & ZIMMERL, Wesensschau und konkretes Ordnungsdenken im Strafrecht, 1937, s. 60 ff. Annorlunda emellertid FRANK s. 8 och HIRSCHBERG s. 275 f. AGGE, s. 129, föreslår termen skyddsintresse.

beträktelsesätt är ett brotts skyddsobjekt ett tänkt objekt, nämligen det goda som, efter vad man vid tolkningen av straffbestämmelsen föreställer sig, det är dennas uppgift att skydda.¹

Vid tolkningen av de i denna framställning ifrågavarande bestämmelserna angående förmögenhetsbrott, nämligen de i vilkas brottsbeskrivningar ingår ett krav på ekonomisk skada, bör man säkerligen utgå från att ett syfte med kriminaliseringen är att förebygga gärningar av det slag kriminaliseringen avser och att en grund härtill är att handlingarna åsamka ekonomisk skada. Denna skada är enligt framställningen i 1 kap. en abstrakt ekonomisk differens till den skadelidandes nackdel. Om den positiva motsvarigheten till detta minus i brist på bättre ord betecknas såsom en del av hans förmögenhet, kan man därför säga, att kriminaliseringen avser att skydda annans förmögenhet, denna då fattad som en abstrakt ekonomisk värdemassa. Detta föreställnings- och beteckningssätt leder till att förmögenhet uppfattas som de ifrågavarande brottens skyddsobjekt.

Det är emellertid tydligt, att åtminstone beträffande vissa av de ifrågavarande förmögenhetsbrotten straffbarheten är med avseende å objektet för brottet mera begränsad än av det sagda framgår. Vid vissa av de förmögenhetsbrott vilka förutsätta skada innehåller nämligen brotts-

¹ Tankegången har utvecklats framför allt av SCHWINGE, *Teleologische Begriffsbildung im Strafrecht*, 1930. Själv har författaren i den avhandling vartill här några gånger hänvisats, *Fyra expropriationsrättsliga uppsatser*, s. 42 f., framhållit, att de intressen, till vilka hänsyn toges vid utläggningen av den gällande rätten, äro innehållet i ändamålsföreställningar, icke fakta som kunna uppdragas genom forskningar angående verkligheten.

beskrivningen ett krav i fråga om den konkreta skadans beskaffenhet.

Vid stöld kräves sålunda, att tillgreppet skall avse annan tillhörig sak, och beträffande förskingring fordras, att handlingen skall på visst sätt kränka annans rätt att utfå egendom eller dess värde. Bestämmelserna angående dessa brott kunna därför icke anses skydda annans förmögenhet, i nyss angiven mening, över huvud utan endast i vad angreppet sättes in på de punkter som sålunda angivits i brottsbeskrivningarna.

Även vid trolöshet mot huvudman anges på liknande, ehuru mindre preciserat, sätt en angreppspunkt för brottet genom att i brottsbeskrivningen kräves att det där ifrågavarande missbruket sker i en förtroendeställning som avser ekonomisk angelägenhet. Därigenom uteslutas från straffbarhet enligt trolöshetsbestämmelsen fall, sådana som de att en läkare vanvårdar en patient och därigenom orsakar honom utgifter för förlängd läkarbehandling eller förlust av arbetsförmåga eller att en förmyndare uppsåtligen uraktlåter att sörja för att myndlingen erhåller utbildning¹ eller att han förför sin myndling och därigenom åsamkar denna ekonomisk skada.

Vid bedrägeri, oredligt förfarande, utpressning och behörighetsmissbruk innehåller däremot brottsbeskrivningen icke någon liknande begränsning med avseende å den konkreta skadan. Det kräves enligt brottsbeskrivningarna vid dessa brott endast, att ett förfarande av visst slag ägt rum samt att vissa förutsättningar beträffande skada och vinning eller endast skada äro uppfyllda. Efter orden kan således vid dessa brott den konkreta skadan vara av vilken beskaffenhet som helst, vilket skulle innebära att för-

¹ Se kommentaren s. 276 f.

mögenheten skyddades mot de ifrågavarande förfarandena oavsett var angreppet sättes in.

Därmed skulle dessa brott emellertid sträcka sig över områden som strafflagen lagt under andra brottstyper och konkurrera med eller supplerat dessa. Strafflagens systematik är nämligen visserligen till väsentlig del uppbyggd efter olika skyddsobjekt, men skyddsobjekten vid andra brottsgrupper än förmögenhetsbrotten äro icke sådana, att ett angrepp på dem icke samtidigt skulle kunna vara ett angrepp på förmögenheten i betydelsen av en abstrakt värdemassa. Om de flesta brotten i strafflagen gäller, att de kunna medföra ekonomisk skada. Därtill kommer, att förfaringssättet vid de ifrågavarande förmögenhetsbrotten kan komma till användning också vid utförandet av andra brott.

En granskning av strafflagens brottskatalog visar emellertid, att vissa gärningar äro avsedda att bedömas utslutande såsom angrepp på annat än förmögenheten, även om de efter orden uppfylla förmögenhetsbrottens rekvisit.

Av bestämmelsen i 17:4 om det s. k. familjebedrägeriet framgår sålunda tämligen tydligt en sådan begränsning i förmögenhetsbrottens räckvidd. Den som genom antagande av falskt namn eller stånd bereder sig arv eller annan familjerättighet skall säkerligen dömas enligt sagda lagrum, och icke dessutom för bedrägeri, om gärningen, såsom ofta är fallet, skulle innebära ekonomisk skada och uppfylla övriga rekvisit enligt bedrägeribestämmelserna i 21 kap.¹

Likaså torde angrepp på kroppslig integritet böra bedömas enligt 14 kap. och icke tillika såsom förmögenhetsbrott, även om såsom kan vara fallet handlingen i och för

¹ Se kommentaren s. 123.

sig rymmes under brottsbeskrivningen för oredligt förfarande och misshandeln medför ekonomisk skada, t. ex. genom läkarutgifter eller förlust av arbetsinkomst. För ett av de i 14 kap. behandlade fallen, nämligen förgiftande, torde det vara regel, att förfarandet sker genom förledande till en handling. Det är emellertid otvivelaktigt, att den som narrar annan att taga gift, t. ex. genom att uppge att det är ett läkemedel, skall straffas endast enligt 14: 18, oavsett huruvida förtärandet av giftet medför ekonomisk skada. I andra under 14 kap. hörande fall torde den som förmår annan att skada sig själv få anses såsom medelbar gärningsman till misshandel, nämligen om han vilselett den andre rörande handlingens farliga natur. Däremot torde ett vilseledande som blott bibringar den andre oriktiga motiv för hans handling vara straffritt. Det torde ej böra anses, att bestämmelsen angående oredligt förfarande träder i funktion såsom en reservbestämmelse.¹

Dessa exempel torde vara tillräckliga för att visa, att skyddsobjektet vid de ifrågavarande förmögenhetsbrotten icke är tillräckligt bestämt, om det säges vara förmögenheten i betydelsen av en abstrakt värdemassa.² De ifrågavarande brotten tjänstgöra icke generellt såsom ett supplement till brottskatalogens övriga innehåll.³

¹ Se straffrättskommitténs betänkande om brott mot staten och allmänheten s. 96 och THYRÉN i Tidsskrift for Retsvidenskab 1915 s. 350.

² »Das Vermögen als einheitliche Wertmasse ist nie Angriffsobjekt des Verbrechens», säger BINDING, s. 238 not 2. Så även HIRSCHBERG s. 287 f. och 318 f.

³ Utvecklingen av bedrägeribrottet visar, hur man från att tidigare ha använt detta brott som en reserv, vilken fick i sig upptaga varjehanda av andra straffbestämmelser icke omfattade förfaranden, sökt alltmåra utforma bedrägeriet såsom ett med andra jämställt enhetligt brott. Se härom STERZEL s. 1 ff.

Det vore naturligtvis önskvärt, att man kunde positivt, och icke endast såsom här med avseende å några brott genom uteslutning, ange mot vad förutom mot den abstrakta förmögenheten ett angrepp skall vara riktat för att något av de ifrågavarande förmögenhetsbrotten skall föreligga. Detta möter emellertid svårigheter. Vänder man sig till förarbetena till lagstiftningen om förmögenhetsbrott, finner man väl, att där anges en sammanhållande synpunkt vid uppställandet av brottsgruppen förmögenhetsbrott.¹ Men denna synpunkt, som säges vara att handlingen omedelbart riktar sig mot annans förmögenhet, är till föga ledning för nu förevarande fråga, emedan förarbetena röra sig med ett dubbelt förmögenhetsbegrepp. Med en persons förmögenhet förstås nämligen dels sammanfattningen av hans förmögenhetsrättigheter däri inbegripet besittning. Därför kunna brott vilka icke förutsätta skada, såsom t. ex. egenmäktigt förfarande och olovligt förfogande, hänföras till förmögenhetsbrotten. Dels fattas förmögenhet emellertid också i den betydelse i vilken ordet här använts, nämligen såsom en abstrakt värdemassa, varför brott kunna räknas till förmögenhetsbrotten oavsett den konkreta skadans beskaffenhet. Därtill kommer, att systematiken, såsom anföres i förarbetena, med avsikt icke genomförts med full stränghet.

Det är således icke lätt att finna en systematisk synpunkt som kunde ge svar på frågan huru de förmögenhetsbrott, vilkas brottsbeskrivningar icke närmare ange den konkreta skadan, skola avgränsas från andra brotts typer. Man kan möjligen vara benägen att söka draga en gräns efter vad som ter sig såsom en ekonomisk eller för-

¹ Se straffrättskommitténs betänkande om förmögenhetsbrotten s. 42 f. och NJA II 1942 s. 322 f.

mögenhetsrättslig angelägenhet.¹ Att en sådan gränslinje icke konsekvent dragits visar emellertid utpressningsbrottet. Såsom utpressning bestraffas endast fall, i vilka den framtvingade dispositionen innebär vinning för gärningsmannen (eller någon som enligt 3: 7 skall jämföras med honom). Innebär dispositionen endast skada, ifrågakommer ansvar blott för rättsstridigt tvång enligt 15: 22, ehuru kränkningen i detta fall icke är av mindre ekonomisk eller förmögenhetsrättslig natur. Det återstår knappast annat än att genom en tolkning av brottskatalogens olika brottstyper söka de objekt som lagen får anses vilja skydda genom andra straffbestämmelser än bestämmelserna angående förmögenhetsbrott.

Fall, som äro ägnade att föranleda tveksamhet i detta avseende, äro lyckligtvis icke vanliga. Såsom exempel må anföras, att någon genom oriktiga uppgifter, t. ex. om sina föregående, narrar sig till ett rikt gifte. Sådana fall ha varit föremål för tyska Reichsgerichts bedömande, och Reichsgericht har icke hyst principiella betänkligheter mot att straffa för bedrägeri.²

Enahanda gränsdragningssvårigheter kunna uppstå inom förmögenhetsbrottens grupp. En icke alldeles opraktisk fråga gäller gränsdragningen mellan oredligt förfarande och skadegörelse, vilket senare brott så till vida är ett förmögenhetsbrott som det riktar sig mot egendom till men för annans rätt därtill. Enligt ett uttalande av straffrättskommittén³ är ett vilseledande, varigenom någon förmår ägaren av en sak att förstöra eller skada denna, icke

¹ Se om svårigheten att finna en enhetlig synpunkt för bestämmande vad som är förmögenhetsrättsligt HELLMUTH MAYER s. 145 ff.

² Se RG Bd 14 s. 137, jfr Bd 34 s. 85.

³ Se straffrättskommitténs betänkande om brott mot staten och allmänheten s. 393.

att bedöma såsom skadegörelse utan som oredligt förfarande. Som exempel anföras, att någon förledes att slå sönder en staty i förhoppning att den gömmer en skatt och att någon narras till att utspisa sina kreatur med skadliga ämnen i tro att de äro lämplig kreatursföda. Ett motiv för kommittén att förorda denna lösning har varit, att i samma mån som området för oredligt förfarande utvidgas konstruktionen medelbart gärningsmannaskap blir överflödig. Emellertid är att märka, att skadegörelse till skillnad från oredligt förfarande (frånsett 21:7 2 p.) icke förutsätter att ekonomisk skada uppstått. Där någon genom vilseledande förmåttss att skada egen sak utan att likväl sådan skada uppstått, är därför bestämmelsen angående oredligt förfarande icke tillämplig. För ett sådant fall synes man därför ej kunna undgå att döma för skadegörelse begången i medelbart gärningsmannaskap, förutsatt att vilseledandet såsom i det andra av de båda exemplen avser förfarandets skadlighet. Det är också att observera, att straffsatsen för grov skadegörelse har högre maximum än den för oredligt förfarande, varför det även av denna anledning är otillfredsställande att för alla hithörande fall hänvisa till bestämmelsen angående sistnämnda brott.

Det föregående torde ge vid handen, att ehuru brottsbeskrivningarna vid brotten bedrägeri, oredligt förfarande och utpressning icke innehålla något krav beträffande beskaffenheten av den konkreta skadan, denna dock kan vara sådan att gärningen kan vara att hänföra till en kategori vars straffrättsliga behandling tillhör bestämmelser om annan brottstyp. Frånsett denna med strafflagens systematik sammanhängande inskränkning av det straffbara området, torde enligt gällande svensk rätt vid de ifrågavarande brotten i regel icke böra ställas något krav på den

konkreta skadans beskaffenhet; det räcker att kravet på ekonomisk skada är uppfyllt.¹

Såsom i kommentaren anföres,² kan sålunda skaderekvisitet vid brotten bedrägeri och oredligt förfarande bli uppfyllt genom att någon förleder annan att yppa en värdefull fabrikationshemlighet. Likaså kan det uppfyllas genom minskning av kundkrets.³ Ett förfarande, varigenom någon förleder annan att uppge sin föresats att slå sig ned som konkurrent på en ort, torde kunna bedömas såsom oredligt förfarande, om den vilseledde därigenom går miste om en någorlunda säker förtjänstmöjlighet.⁴ I kommentaren anföres såsom exempel på oredligt förfarande, att någon genom oriktig uppgift narrar annan att avstå från en förmånlig affär varom han redan erhållit bindande

¹ Före 1942 års reform krävdes beträffande bedrägeri, att gärningsmannen hade »bedragit sig till gods eller penningar eller förlust därav annan tillskyndat». STJERNBERG, SvJT 1931 s. 337 ff., tolkade under hänvisning till engelsk rätt det första alternativet så, att det bedrägliga förfarandet skulle gå ut på erhållande av besittning till föremål, som äro av beskaffenhet att kunna ha varit tjuvnadsobjekt». För tysk rätts del uppställer såväl MERKEL, s. 99 ff., som BINDING, s. 238, 240 ff. och 341 ff., ett krav på att bedrägeriet skall drabba en förmögenhetsrättighet. HELLMUTH MAYER, s. 150 ff., anger såsom förklaring härtil, att uppfattningen härrör från upplysningstiden då termen rättighet hade en mera omfattande och vag betydelse. Se också analysen av Merkels och Bindings åsikter hos HIRSCHBERG s. 6 f. Denne själv kräver icke, att en rättighet angripes, men bibehåller dock en rest av åskådningssättet genom att fordra, att bedrägeriet skall drabba »Vermögen im Rechtssinne» vilket enligt honom är »rechtlich anerkannte und strafrechtlich geschützte Sachherrschaft», se s. 279 och 315 ff. Härskande lära i Tyskland är emellertid avvisande mot ett sådant »juridiskt förmögenhetsbegrepp» och omfattar i stället vad man kallar ett »ekonomiskt förmögenhetsbegrepp».

² S. 193 f.

³ Se RG Bd 71 s. 333. Jfr nedan s. 145.

⁴ ØVERGAARD, Det straffbare bedrägeri etter norsk rett, 1941, s. 87. Jfr WETTER s. 127.

anbud.¹ I själva verket torde skada kunna anses föreligga även om blott en tämligen säker möjlighet fanns att få affären till stånd;² liksom förlust av kundkrets och avstående från att etablera en affärsrörelse kunna konstituera skada ehuru den skadelidande icke har något rättsligt anspråk på att få göra vinsten, torde nämligen förlusten av en eljest icke rättsligt skyddad men sakligt grundad utsikt att få sluta ett fördelaktigt avtal böra anses innebära skada. Genom att han förmåddes avstå från chansen till en sådan affär, kom han ekonomiskt i sämre ställning än han annars skulle intagit.³

När nyss anfördes att det, frånsett den med strafflagens systematik sammanhängande inskränkningen av det straffbara området vid bedrägeri, oredligt förfarande och utpressning, vid dessa brott icke kräves något med avseende å den konkreta skadans beskaffenhet, gjordes förbehållet att detta gäller endast i regel. Förbehållet åsyftade den omständigheten, att det kan inträffa att väl ekonomisk skada föreligger men att denna uppstår på sådant sätt eller i sådant avseende att det icke bör antagas att lagen vill skydda förmögenheten mot skadan. De spörsmål, vartill denna synpunkt föranleder, gälla ej endast de nu nämnda bland förmögenhetsbrotten.

Vid vissa förmögenhetsbrott förutsättes, såsom redan i det föregående nämnts, att angreppet mot annans förmögenhet sker genom angrepp på en rättighet. Så är t. ex. fallet vid stöld. Det kräves för att detta brott skall föreligga bl. a., att någon olovligen tager vad annan tillhör.

¹ S. 222.

² Se NJA 1938 s. 474 och WETTER s. 126 ff.

³ Jfr vad ovan s. 11 sagts om *damnum emergens* och *lucrum cessans*.

Bland övriga förutsättningar ingår, att tillgreppet skall innebära skada. Antag nu, att någon från en tjuv olovligen tillgriper vad denne i sin ordning stulit. Formellt äro de angivna rekvisiten uppfyllda. Saken var föremål för annans äganderätt, och tjuven åsamkades skada genom att han gick miste om möjlighet till förtjänst genom försäljning av saken. För stöldbrott förutsattes icke, att saken är i ägarens besittning,¹ och i lagtexten har med avsikt icke upptagits något krav på identitet mellan ägaren och den skadelidande.² Om kriminaliseringen av stöld anses ha till uppgift att skydda annans förmögenhet, inställa sig likväl tvivel, huruvida tillgreppet bör bestraffas såsom stöld. Ty knappast kan det vara lagens mening med stöldbestämmelserna att skydda tjuvens förtjänstmöjlighet. I rätte ägarens person åter är skaderekvisitet mera sällan uppfyllt, ty för honom är det i allmänhet likgiltigt, huruvida saken är kvar hos den förste tjuven eller olovligen tillgripits från denne.

I svensk praxis har emellertid dömts för stöld i fall av denna typ. Två personer fälldes sålunda för stöld, för det de i avsikt att tillägna sig ett oljefat olovligen tillgripit detta från en tredje som efter vad de visste hade stulit det.³ Detta överensstämmer med en mening som uttalats i kommentaren, där det säges att det är själva förfarings sättet som måste vara förbjudet i ett ordnat samhälle.⁴

¹ Se kommentaren s. 138 f.

² Se kommentaren s. 145 f.

³ Se NJA 1944 s. 656.

⁴ S. 146. THYRÉN, Förberedande utkast till strafflag, speciella delen III, 1920, s. 15, säger i sin komparativa redogörelse för tjuvnadsbrottets behandling i skilda rättssystem: »Att handlingens karaktär av tjuvnad icke uteslutes därav, att saken tillgripes ur en tjuvs eller eljest ur brottsligs innehav, faller av sig själv och säges någon gång uttryckligen.»

För denna ståndpunkt finnas goda skäl. Föreställningen, att kriminaliseringen av stöld har till uppgift att skydda människors förmögenhet, bör nämligen icke drivas därhän att det, för att stöld skall anses vara begången, i varje särskilt fall skulle krävas att ett angrepp riktats mot förmögenhet som lagen kan antagas vilja skydda.¹ Ett så snävt föreställningssätt vore befogat endast om straffhotet finge anses ha till uteslutande uppgift att i det särskilda fallet bibringa den potentielle tjuven avhållande motiv. Då funnes ej anledning att låta ansvar inträda i andra fall än sådana i vilka ett skyddsvärt objekt angripes, ty i andra fall vore ansvaret ändamålslost. Men det är uppenbart, att straffrättens uppgift icke är uttömd med ett sådant motivsättande. Det är i synnerhet beträffande mera allvarliga brott tydligen önskvärt, att gärningen i den allmänna uppfattningen stämplas såsom något som över huvud icke bör förekomma. Från denna synpunkt ter det sig motiverat att låta straff drabba visst hand-

¹ Vid övervägande huruvida en viss straffbestämmelse bör införas är det naturligtvis av största vikt att göra klart för sig om denna verkligen är ägnad att skydda något som är värt att skyddas genom en straffbestämmelse. Vid tolkningen av en bestämmelse bör man också göra klart för sig vad den bör anses avse att skydda; att den icke skulle ha något skyddsobjekt får numera anses uteslutet, se v. HIPPEL a. a. s. 13. Men av detta följer icke, att en förutsättning för straffbarhet skulle vara att skyddsobjektet i det särskilda fallet kan anses angripet; överensstämmande med skärpa GALLAS i Festschrift für Gleispach: Gegenwartsfragen der Strafrechtswissenschaft, 1936, s. 56 ff. Det torde ha berott på otillräcklig analys av räckvidden av läran om brottens skyddsobjekt, när man i Tyskland tidigare häftigt kritiserade den tyska strafflagens soutenörsparagraf på den grund att den ej förutsätter ett angrepp på ett konkret rättsgods. Med rätta ironiserar KOHLRAUSCH, s. 501 noten, över att v. Liszt, som mer än de flesta ivrade för en straffrätt riktad mera mot brottslingen än mot brottet, kritiserade paragrafen på denna grund. Jfr också RAGNAR BERGENDAL i De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1936 s. 159.

lingssätt som till sin typ är förkastligt, även om handlingen i det särskilda fallet icke skulle innebära ett angrepp på något som förtjänar skydd. Genom att straffa den som stjäl från tjuven motarbetar man stöld och skyddar därmed lojala medborgares egendom.

Därtill kommer, att straffrätten även har till uppgift att öppna möjlighet för myndigheterna att med lämpliga åtgärder söka resocialisera eller eljest oskadliggöra vissa slags personer. Vid vissa brott har kriminaliseringen huvudsakligen denna uppgift.¹ Men uppgiften gör sig med större eller mindre styrka gällande vid snart sagt alla brott av mera allvarlig beskaffenhet. I den moderna straffrätten, i vilken individualpreventionen alltmera betonas och där individualpreventivt formade åtgärder alltmera övertagit de klassiska straffens roll — delvis f. ö. genom att själva straffen förändrats — har brottet kommit att tjänstgöra som en inkörsport till åtgärder som syfta till att oskadliggöra vissa slags människor genom att förbättra dem eller på annat sätt. Ett behov att underkasta förövaren av ett olovligt tillgrepp sådana åtgärder kan emellertid framträda med lika styrka oavsett om tillgreppet sker från rätte ägaren av saken eller från en tjuv.

Att den som stjäl från en tjuv straffas för stöld synes i betraktande av det anförda vara ett välgrundat avgö-

¹ Exempelvis soutenörsbrottet i 18:11 andra stycket. Även brottet häleri i den form som behandlas i 21:6 första stycket andra punkten första ledet, nämligen dragande av obehörig vinning av annans brottsliga förvärv, förtjänar uppmärksammas i detta sammanhang, se KOHLRAUSCH s. 501 f. Icke utan fog har man kallat hälarer för tjuvens soutenör. Märk också, att när en kommitté i ett betänkande år 1939 föreslog kriminalisering av vissa beteenden sammanhängande med prostitutionen, huvudsyftet angavs vara att åstadkomma en arbetsvänlig behandling av och en ordnad livsföring hos prostituerade (SOU 1939:25 s. 73).

rande.¹ Helt torde emellertid icke böra bortses från att tjuven dock saknar rätt till föremålet och att den som förtjänar skydd är ägaren. Tjuven torde, när det gäller skaderekvisitet, böra i så måtto uppfattas som ett slags representant för ägaren att förutsättningarna för stöldansvar brista om denne givit sitt samtycke till tillgreppet eller erhåller vederlag för det tillgripna. En i kommentaren antydd tanke, att ett olovligt tillgrepp av gods som förövaren av tillgreppet vet är stulet möjligen borde bedömas såsom häleri, har ej vunnit gillande i det anförda rättsfallet.

Tydligt är emellertid, att om flera som deltagit i ett tillgrepp sedermera råka i delo om bytet och fråntaga varandra detta, sådana gärningar skola anses såsom straff-fria efterhandlingar.²

De synpunkter som nu anförts synas göra sig gällande även i fall där olovligt tillgrepp sker av egendom som någon bedragit sig till, tillägnat sig genom förskingring eller på annat sätt förvärvat genom brott.

Riktas uppmärksamheten härefter på det fallet att någon, som av en tjuv mottagit det tillgripna för förvaring eller försäljning för tjuvens räkning, tillägnar sig egendomen eller uppsåtligen brister i redovisningsskyldigheten, finner man så till vida en likhet med de förut behandlade fallen som saken eller redovisningsfordringen ej rätteligen tillkom den mot vilken gärningen begicks. Lika litet som vid stöld synes man emellertid behöva fästa av-

¹ Även tyska Reichsgericht anser, att tjuvgodset kan stjälas från tjuven, se Bd 44 s. 248.

² Och har tjuven övergivit saken, kan den som tager den icke straffas för stöld, ty något olovligt tillgrepp har han då icke förövat. Däremot kan han straffas för olovligt förfogande om han tillägnar sig saken; se NJA 1947 s. 582.

görande vikt vid detta. Men här tillstöter en omständighet som kommer fallet att väsentligt skilja sig från de förra. Förskingring är enligt 1942 års lagstiftning ett brott mot annans visade förtroende. Om man så vill torde man kunna säga, att skyddsobjektet vid brottet är ej blott annans förmögenhet utan även hans förtroende. Att icke heller detta förtjänar skydd är tydligt. Men det är icke nog med att det icke förtjänar skydd. Rättsordningen skulle motarbeta sig själv genom en bestämmelse som ställde tjuvens anspråk mot hälarer under straffsanktion. Denna synpunkt är förmodligen avgörande. Den har i allt fall bestämt tyska Reichsgerichts hållning beträffande det jämförliga brottet Untreue. I ett rättsfall¹ har Reichsgericht sålunda uttalat, att det icke är rättsordningens uppgift att vaka över att hälarer »der mit dem Diebe getroffenen Abrede treu bleibt, die gestohlene Sache in einer bestimmten Weise zu verwerten». En rättsordning, som verkade för att det mot dess eget bestånd riktade samarbetet mellan tjuv och hälarer förlöper ostört, skulle enligt Reichsgericht uppgå sig själv. Reichsgericht fann därför i det ifrågakvarande fallet, att Untreue icke hade förövats.²

Avvisar man tanken att döma hälarer för förskingring, inställer sig frågan, huruvida han kan dömas för olovligt förfogande. Denna fråga bör säkerligen besvaras nekande. Det kräves för detta brott i brottsbeskrivningen uttryckligen, att gärningsmannen skall ha berövat någon hans rätt.

Vad nu sagts om det fallet att en hälarer »förskingrar» stulet gods har naturligtvis tillämpning, där hälarer förfar

¹ Se RG Bd 70 s. 7.

² Instämmande KOHLRAUSCH i Festschrift für Schlegelberger: Beiträge zum Recht des neuen Deutschlands, 1936, s. 222 f.

på enahanda sätt med avseende å egendom som frånhänts någon genom annat brott.

Måhända bör betraktelsesättet användas över huvud när det gäller utbytet av ett brottsligt eller osedligt förfarande. Ett exempel från tysk rättspraxis är belysande.¹ En hyresgäst hade uppdragit åt en person att ombestyrja överlåtelse av hyresrätten mot vederlag, ehuru ett sådant förfaringssätt innebar ett kringgående av hyresregleringslagstiftningen. Förtroendemannen behöll emellertid för egen räkning en del av vederlaget. Av vederbörande Landgericht dömdes han för bedrägeri under motivering att han enligt en från början fattad föresats narrat hyresgästen att tro, att den del av vederlaget som han redovisade vore det hela, och därigenom förmått hyresgästen att icke kräva honom på återstoden. Reichsgericht anförde emellertid, att hyresgästens anspråk på vederlag vore ogiltigt. Att bedraga någon på en ogiltig fordran vore icke straffbart. Underinstansens dom upplähdades därför. Att förtroendemannen skulle kunna fällas för Untreue ifrågasattes, såvitt referatet utvisar, icke i rättsfallet.

Frågan huruvida bedrägeri, utpressning, oredligt förfarande eller trolöshet mot huvudman kan begås med avseende å exempelvis stulet gods är så till vida enklare än de nu behandlade fallen som i brottsbeskrivningarna vid dessa brott icke uppställes något krav på att gärningen skall angripa en rättighet. De tvivelsmål som föranledas av detta krav vid stöld och förskingring bortfalla sålunda här. De synpunkter som i det föregående anförts mot antagandet av förskingringsansvar göra sig emellertid, snarast med större styrka, gällande vid bedömandet av frågan huru-

¹ Se RG Bd 65 s. 99.

vida trolöshet kan begås med avseende å egendom som förvärvats genom brott.

I det följande skola några spörsmål beröras som angå straffbarhet för bedrägeri.

Inträder bedrägeriansvar om någon medelst vilseledande förmår en tjuv att till honom avstå eller för underpris sälja tjuvgodset? I jämförelse med fallet stöld från tjuven visar detta fall en komplikation liknande den som nyss berördes på tal om förskingring. Man bör nämligen måhända antaga, att kriminaliseringen av bedrägeri har till uppgift icke blott att skydda annans förmögenhet mot visst slags angrepp utan även att skydda tilliten till uppgifter vid affärstransaktioner.¹ Om även sådan tillit uppfattas såsom ett skyddsobjekt, kan ifrågasättas, huruvida det finnes tillräcklig grund att låta straffbarhet inträda ehuru icke heller detta skyddsobjekt är angripet i det särskilda fallet. Ty tjuvens tillit kan icke gärna anses värd att skydda.² Om man likväl, såsom man troligen bör göra, bestämmer sig för att anse en bedrägerihandling straffbar även där den riktar sig mot en tjuv³ eller — något som är likvärdigt — mot en bedragare⁴ eller annan som frånhänt ägaren föremålet genom brott, får man emellertid liksom vid olovligt tillgrepp antaga, att straffbarheten bortfaller om rätte ägaren givit sitt samtycke eller erhåller vederlag. Vad beträffar det nyss anförda fallet angående förtroendemannen som narrade hyresgästen på förbjudet vederlag för hyresöverlåtelse måste man nog instämma med Reichs-

¹ Se AGGE, Bidrag till läran om förfalskningsbrotten, 1941, s. 71.

² STERZEL, s. 52, förnekar tillvaron av ett mot tjuven riktat förmögenhetsbrott i det fall att tjuvgömmaren »bedrager» tjuven på köpeskillingen för tjuvgodset.

³ Detta synes vara LAMMS ståndpunkt, se SvJT 1920 s. 272.

⁴ Detta anser tyska Reichsgericht, se RG Bd 44 s. 248, jfr Bd 65 s. 3.

gericht i att förtroendemannen icke gärna därigenom kan anses ha begått bedrägeri mot hyresgästen. Hade förtroendemannen från början för avsikt att behålla vederlaget, blev hyresgästen icke ekonomiskt sämre ställd genom transaktionen än han skulle varit om han icke inlåtit sig på våningsbyte, och annorlunda kan man icke gärna bedöma fallet om han först efter det han erhållit hyresgästens uppdrag kommit på tanken att behålla pengarna och förfarit på sådant sätt att bedrägeriansvar skulle kunna komma i fråga.

Gemensamt för de fall som i det föregående diskuterats är, att relationerna mellan den skadelidande och den konkreta skadan äro sådana att det kan sättas i fråga om kriminaliseringen verkligen bör antagas vara avsedd att skydda hans förmögenhet i detta avseende. Den nyss berörda omständigheten att kriminaliseringen av bedrägeri är ägnad att skydda tilliten till uppgifter inom affärslivet ger emellertid anledning till tvivelsmål angående straffbarhetens omfattning vid detta brott i vissa fall av annan typ.

Antag att någon förledes att betala genom bedrägligt löfte om en straffbar eller osedlig prestation. Fallet har varit föremål för bedömande i svensk rättspraxis.¹ En man hade narrat sig till ett belopp av en havande kvinna såsom vederlag för en behandling som han föregivit vara ägnad att fördriva hennes foster. Att den utlovade prestationen var straffbar, och f. ö. skulle föranlett ansvar även för kvinnan, ansågs icke böra hindra att han dömdes för bedrägeri.² Till enahanda slut kom tyska Reichsgericht i plenum i ett liknande fall, nämligen det att en man

¹ NJA 1941 s. 462.

² Jfr att det i kommentaren, s. 146, uttalas att det är bedrägeri att lura på någon odugligt redskap för verkställande av brott.

narrat till sig pengar genom att sälja ett odugligt fosterfördrivningsmedel såsom dugligt.¹

I båda fallen måste det anses ofrånkomligt, att den lurade kvinnan lidit ekonomisk skada, nämligen genom förlusten av penningarna. Att skaderekvisitet är uppfyllt synes därför icke med fog kunna betvivlas.² Vad man kan tveka om är, huruvida det är riktigt att tilliten till ett löfte om en brottslig eller osedlig prestation ställes under straffrättsligt skydd.³

I själva verket tala emellertid starka skäl för den ståndpunkt som de högsta instanserna intagit både i Sverige och Tyskland. I det tyska rättsfallet hade den vilseledande, bedragaren, genom annonser tillnarrat sig pengar av ett flertal kvinnor. Att låta ett sådant förfaringsätt försiggå straffritt skulle öppna möjlighet för hänsynslösa personer att i stor utsträckning skaffa sig inkomst på andras bekostnad. Även moraliskt svaga personer böra skyddas mot bedrägeri.⁴

¹ RG Bd 44 s. 230. Samma utgång fick ett mål, där en man hade till en annan sålt icke existerande partier olja och kakao, ehuru det på grund av rådande krisförhållanden var förbjudet att handla med sådana varor. Han hade också uppburit betalning för partierna. Reichsgericht fann honom skyldig till bedrägeri under motivering att skada åsamkats köparen genom utgivande av köpeskillingen. Se RG Bd 52 s. 134.

² Enligt BINDINGS åsikt, s. 343 not 5 och i Deutsche Juristenzeitung 1911 s. 552 ff., har emellertid kvinnan icke lidit skada. Hon har ju, invänder han, gjort utgiften med insikt om att hon därmed icke förvärvade ett rättsligen giltigt anspråk på att erhålla ett verksamt fosterfördrivningsmedel. Invändningen sammanhänger med Bindings uppfattning att skadan vid ett bedrägeribrott består i att den vilseledde icke erhåller vad som lovats honom; härom nedan s. 68 f.

³ På denna grund drager KOHLRAUSCH i Festschrift für Schlegelberger, s. 222 f., i tvivelsmål huruvida Reichsgerichts ståndpunkt i plenumålet förtjänar upprätthållas.

⁴ Se ENGELHARD i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Bd 33, 1912, s. 143.

En invändning mot detta resonemang kan kanske göras för det fallet, att den vilseledde betalar i förskott. Innan leveranstiden för exempelvis det sålda fosterfördrivningsmedlet är inne, har den vilseledande möjlighet att ändra sitt uppsåt, och genom att leverera ett verkamt fosterfördrivningsmedel skulle han undgå ansvar för bedrägeri.¹ Åsikten, att han skall fällas till ansvar för detta brott om han levererar ett odugligt medel, synes därför ägnad att förmå honom att fullgöra sitt åtagande. För det fall att förskottsbetalning skett synes åsikten för den skull innebära, att ett anspråk på en straffbar eller osedlig prestation ställes under straffrättslig sanktion. Eller antag, för att välja ett mera drastiskt exempel, att någon åtager sig att föröva spioneri och uppbär betalning härför men icke har för avsikt att infria sitt åtagande. Bör han verkligen straffas för bedrägeri, om han avhåller sig från att spionera?

Denna invändning torde dock ej väga tungt. Det är icke antagligt, att det i någon avsevärd omfattning inträffar att den som från början haft för avsikt att underlåta den avtalade prestationen, sedermera ändrar sig av fruktan för bedrägeriansvar. Om prestationen är belagd med straff, är detta ägnat att minska eller upphäva eventuell benägenhet att undgå bedrägeriansvar genom att prestera.²

Det måste fasthållas, att vad som i fall av den nu diskuterade typen medför att bedrägeriansvar inträder är att

¹ Kommer den vilseledande före den tidpunkt då prestationen skall fullgöras på bättre tankar och fullgör sin prestation, torde han ej ens teoretiskt ha gjort sig skyldig till bedrägeri. Ty den vilseledde har då fått vad han enligt överenskommelsen har anspråk på. Att han under en tid haft små utsikter att erhålla prestationen bör nog icke inverka. Han har i alla händelser icke något giltigt anspråk på denna.

² Se ENGELHARD a. a. s. 141 ff.

den vilseledde narras att betala. Om säljaren av ett odugligt fosterfördrivningsmedel säljer detta på kredit, föreligger icke ett fullbordat bedrägeribrott förrän köparen erlagt köpeskillingen. Köpeskillingsfordringen är ogiltig och kan icke konstituera skada.¹

Antag nu, att den gärning som föreligger till bedömande icke såsom i de i det föregående diskuterade fallen består i frännarrande av penningar såsom vederlag för en förespeglad straffbar eller osedlig prestation utan tvärtom i att någon narrar sig till en sådan prestation genom förespeglande av vederlag i penningar. Såsom exempel kan väljas, att en kvinna köper ett, verksamt, fosterfördrivningsmedel men icke har för avsikt att betala och icke heller gör det. Det måste starkt betvivlas, att bedrägeriansvar kan utkrävas i ett sådant fall. Rättsordningen skulle motverka sig själv, om den underlättade säljarens verksamhet genom att ställa kundernas löften om betalning under straffsanktion. Fallet synes alltså böra bedömas annorlunda än fosterfördrivarens bedrägliga förfarande i den omvända situationen. Motsättningen framträder på ett krasst sätt i ett olika bedömande av en prostituerads och hennes kunders beteende. Enligt den mening som här göres gällande är den prostituerade att straffa för bedrägeri, om hon tager betalt utan att prestera det överenskomna vederlaget, men däremot icke kunden om han narrar sig till vederlag utan betalning.

¹ Mera tveksamt är, om tillkomsten av en naturalobligation kan grunda skada. Det är givet, att den som genom falskspel frännarrar annan penningar är att straffa för bedrägeri. Har han givit sin medspelare anstånd med betalningen, har denne emellertid, till dess betalning sker eller fordringen genom överlåtelse förvandlas till en fullgiltig fordran, blott belastats med en naturalobligation. Åtminstone om han är betalningsvillig torde skada likväl få anses ha åsamkats honom. Att han fått anstånd utesluter nämligen då icke, att han med fog finner sin ekonomi försämrad.

En annan fråga är, om bestämmelserna angående förmögenhetsbrott böra anses givna för att skydda mot skada som någon ådrager sig i form av böter, vite, förverkande eller skadestånd. Emedan det vid bedrägeri uppställda vinningsrekvisitet icke gärna kan vara uppfyllt i ett sådant fall, blir frågan icke praktisk beträffande detta brott. Däremot kan den uppkomma med avseende å oredligt förfarande. Antag att någon genom bedrägligt löfte om en belöning förmår annan att begå ett bötesbelagt brott. Vare sig han med ändring av sin föresats lämnar belöningen eller icke, blir han tydligen att döma för medverkan till brottet. Vad frågan gäller är emellertid, om han för den händelse han enligt sin föresats lurar brottslingen på belöningen dessutom bör fällas till ansvar för oredligt förfarande. Svaret bör säkerligen vara nekande. I detta fall, liksom i vissa bland de föregående, har man anledning att anse, att rättsordningen skulle motarbeta sig själv om den ställde den vilseleddes anspråk under straffsanktion. Argumentet är också tillämpligt, där någon förleder annan att medvetet, låt vara icke genom brott, ådraga sig vite, förverkande eller skadeståndsskyldighet. Däremot kan det icke anföras, där vilseledandet just gått ut på att för den vilseleddede dölja hans handlings karaktär av t. ex. skadeståndsgrundande. Någon narrar annan exempelvis att riva ned en byggnad tillhörig en tredje genom oriktig uppgift att denne samtyckt till åtgärden. Det är svårt att finna någon bärande grund, varför den vilseledande i ett sådant fall icke skulle drabbas av ansvar för oredligt förfarande.¹ Att skadeståndsskyldighet kan konstituera ska-

¹ Detta torde stå i överensstämmelse med LAMMS tankegång, se SvJT 1920 s. 271. Annan mening emellertid för tidigare rätts del STERZEL s. 50 ff.

da är otvivelaktigt; det är ju uppenbart, att en förtroendeman som missbrukar sin ställning på sådant sätt att huvudmannen blir skadeståndsskyldig, därmed måste anses ha åsamkat denne skada och sålunda kan dömas för trolöshet mot huvudman. Beträffande vite kan man tänka sig följande exempel. En leverantör förmår genom oriktiga uppgifter en byggmästare att mottaga ett material, som visserligen är så värdefullt att bedrägeriansvar är utslutet, men som är oanvändbart för det bygge vartill det skulle användas. I förlitande på leverantörens uppgifter underlåter byggmästaren att i tid förvissa sig om materialets beskaffenhet med påföljd att bygget icke blir färdigt på utsatt dag och att byggmästaren nödgas betala vite. Fallet synes, om erforderliga subjektiva förutsättningar äro för handen, böra bedömas såsom oredligt förfarande.¹

¹ Jfr exemplet hos STERZEL s. 159 not 5.

3 KAP.

VISSA SPÖRSMÅL RÖRANDE SKADE- BEGREPPET.

Det är anledning att till en början uppmärksamma en åsikt som, om den vore riktig, skulle ställa skaderekvisitet vid brotten bedrägeri och oredligt förfarande i särklass. I tysk doktrin har gjorts gällande, att den som förledes att vidtaga en för honom ekonomiskt ofördelaktig disposition icke kan anses därigenom lida ekonomisk skada, om han själv inser att den är ofördelaktig. Att han blir fattigare är enligt denna åsikt icke någon skada eller i varje fall icke någon genom vilseledandet orsakad skada. Visserligen har han genom detta föranletts att vidtaga en ofördelaktig disposition, men i det hänseende i vilket dispositionen är ofördelaktig har han icke blivit vilseledd. Man kan enligt åsikten på sin höjd säga att han skadat sig själv men icke att den andre genom vilseledande åsamkat honom skada.¹

Denna lära, som i allt fall numera icke omfattas i tysk praxis,² måste avvisas också för svensk rätts del. Ett avgörande skäl, varför läran icke kan förenas med svensk rätt, är, att den skulle leda till straffrihet för den som

¹ Se framför allt FRANK § 263 VI: 1 men även, med anläggande av en synpunkt som kommer att beröras nedan s. 68 f., MERKEL s. 206 ff. och BINDING s. 352 och 356 f.

² Se RG Bd 44 s. 230 och 52 s. 134.

medelst oriktig uppgift att han är nödlidande tillnarrar sig understöd.¹ Givaren är ju nämligen medveten om att gåvan för honom själv är ekonomiskt ofördelaktig. I svensk praxis har emellertid dömts för bedrägeri, där någon tillnarrat sig fattigvård eller annat understöd.² Behovet av att i sådana fall och även där det är fråga om privaträttsliga gåvor eller stipendier kunna använda bedrägeribestämmelserna var uppmärksammat under förarbetena till 1942 års lagstiftning om förmögenhetsbrott,³ och man kan icke antaga, att lagstiftaren så illa lyckats uttrycka sin mening att sådant s. k. tiggjarbedrägeri lämnats straffritt.

Skada synes alltså vid brotten bedrägeri och oredligt förfarande liksom vid de övriga förmögenhetsbrotten böra antagas föreligga, när den skadelidande berövas en tillgång, oavsett huruvida han med öppna ögon och alltså i viss mån frivilligt minskar sin förmögenhet.⁴ Det bör icke fordras, att han är i så måtto vilseledd att han icke inser att han blir fattigare genom dispositionen. Mot denna mening har invänts, att den skulle leda till att skada ansåges vara för handen även där tiggaren talat sant.⁵ Att detta strider mot vanligt språkbruk må medges. Men ordet skada be-

¹ MERKEL och FRANK anse i själva verket också, att sådana fall ej rymmas inom bedrägeribegreppet.

² Se NJA 1934 s. 399.

³ Se kommentaren s. 196 och 198, som återger straffrättskommitténs uttalanden i NJA II 1942 s. 390 och 392.

⁴ Bedrägeriansvar inträder även om givaren, såsom fallet kan vara t. ex. med en stipendiefond, är skyldig att använda sina medel till gåvor; se kommentaren s. 198. Att giva till just den vilseledande, att göra just denna utgift, åligger nämligen icke fonden. Endast där vilseledandet icke föranlett gåvan, såsom då någon ger en allmosa för att bli av med en tiggare och utan att fästa avgörande vikt vid hans uppgifter, är bedrägeriansvar uteslutet.

⁵ Se BINDING s. 356.

höver icke heller användas för sådant fall, eftersom då ett annat bedrägerirekvisit, nämligen kravet på vilseledande, är ouppfyllt.¹ Det möter därför icke något hinder att i överensstämmelse med det allmänna språkbruket, anse även skaderekvisitet brista i detta fall.

Att tiggjarbedrägeri är straffbart visar, att ansvar för bedrägeri eller oredligt förfarande kan inträda ehuru vilseledandet rör något annat än det ekonomiska resultatet av dispositionen. Därav synes man kunna sluta, att ansvar även kan inträda där vilseledandet visserligen rört det ekonomiska resultatet men i ett avseende som i verkligheten saknar betydelse för detta. Att den vilseleddes narrats att tro att dispositionen skall bliva fördelaktig torde sålunda vara tillräckligt för ansvar, även om den uppgift varigenom han förmåtts att tro detta i själva verket är irrelevant för resultatet i det att detta skulle blivit ofördelaktigt också därest uppgiften varit sann. Har någon sålt ett förfalskat aktiebrev såsom äkta, torde han därför vara att döma för bedrägeri, även om det ifrågasättande aktiebolaget skulle vara på obestånd och aktien även av denna grund värdelös. Och om, för att anföra ett svenskt rättsfall, en person bereder sig tillfälle att mot vederlag överlåta en värdelös inteckning genom att förhemliga en inteckning med bättre rätt, är det för frågan om bedrägeriansvar likgiltigt, att fastigheten är så belastad med gravationer att affären skulle varit lika dålig även om den gravation vars tillvaro säljaren förnekat icke funnits.² För den vilseleddes beslut att köpa var icke desto

¹ Jfr ENGELHARD i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Bd 33, 1912, s. 134 f., och HIRSCHBERG s. 294 f. och 314 f.

² Så hovrätten och HD:s minoritet i NJA 1892 not. B 602. HD:s majoritet frikände på grund av bristande bevisning. Rådhusrätten åter hade med två röster mot en frikännt under anförande att den till-

mindre vilseledandet kausalt, och mera torde ej böra fordras.¹

En annan fråga, till vilken bedrägeribrottet ger anledning, är den, huruvida en rättshandling som tillkommer genom vilseledande redan i och för sig är tillräcklig för att skada skall kunna anses vara för handen eller om möjligen den omständigheten, att rättshandlingen på grund av vilseledandet är ogiltig, medför, att skada icke kan anses uppstå förrän en faktisk prestation fullgjorts i enlighet med rättshandlingen. Rätta svaret är otvivelaktigt, att man vid det straffrättsliga bedömandet skall utgå från rättshandlingen såsom giltig. Det är just åstadkommandet genom vilseledande av en rättshandling som lagen vill bestraffa. Att rättshandlingen privaträttsligt är ogiltig hindrar således icke, att en tillgång som rättshandlingen må avse anses fränhänd sin ägare, liksom ock en förpliktelse som grundas på rättshandlingen, anses bestå fastän rättshandlingen är ogiltig. Bedrägeribrottet är med andra ord fullbordat redan i och med att ett genom vilseledande tillkommet avtal träffats. Enahanda är förhållandet vid oredligt förfarande och utpressning.²

Vad nu sagts har sin motsvarighet beträffande rekvisitet tillägnande vid de båda brott, i vilkas brottsbeskrivning detta rekvisit ingår, nämligen stöld och förskingring.³ Är

talades åtgärd att förhållanden en in-teckning saknade relevans för uppkomsten av skada. Uppgifterna om målet äro hämtade från STERZEL s. 198.

¹ Så också WETTER s. 131 f. och STERZEL s. 198.

² Se kommentaren s. 20 samt beträffande bedrägeri WETTER s. 121, STERZEL s. 54 ff. och NJA 1942 s. 379.

³ Vad med tillägnande skall förstås är i någon mån omstritt. Enighet råder om att tillägnande förutsätter ett förfarande som i och för sig är sådant att saken definitivt fränhändes ägaren och på

rekvisitet uppfyllt, skall vid det straffrättsliga bedömandet den ifrågavarande saken säkerligen anses förlorad för ägaren. Detta följer när, såsom vid förskingring kan vara fallet, tillägnande sker genom en rättshandling redan av vad nyss sagts om att rättshandlingen skall betraktas såsom giltig ehuru den privaträttsligt är ogiltig. Men det gäller även där tillägnande skett genom en rent faktisk handling, såsom då någon olovligen tillgriper en sak. Man har sålunda att bortse från att måhända på grund av omständigheterna risken för rätte ägaren att verkligen förlora saken är ringa eller ingen.¹ Skälet varför lagen måste intaga denna ståndpunkt är detsamma som det vilket nyss anfördes såsom grund för att en genom bedrägeri tillkommen rättshandling vid det straffrättsliga bedömandet skall betraktas såsom giltig, nämligen detta att lagen just har velat straffa den som under de i bestämmelserna angående stöld och förskingring angivna förutsättningarna gör sig skyldig till ett tillägnande.

Ehuru tillägnande icke upptagits såsom rekvisit vid bedrägeribrottet, torde även vid detta brott bedömningen huruvida skada uppstått böra, om ett tillägnande skett, utgå från att saken definitivt berövats rätte ägaren och detta oavsett huruvida tillägnande skett genom en rättslig disposition eller en blott faktisk sådan. Det kan nämligen icke gärna betvivlas, att exempelvis den som narrat de an-

något sätt tillgodoföres gärningsmannen. I sistnämnda hänseende har i tidigare doktrin ett momentant tillgodogörande ansetts tillräckligt. Straffrättskommittén har velat skärpa kravet därhän, att det skulle fordras att han gör sig till herre över saken som vore han dess ägare; se kommentaren s. 140 ff. och mina reflexioner i SvJT 1942 s. 428 ff. Se om hithörande spörsmål också STERZEL s. 40 ff.

¹ Se kommentaren s. 18 f. I fråga om stöld framgår det sagda redan av att tillägnelserekvisitet uttryckts subjektivt. Jfr nedan s. 140.

ställda vid ett garage att lämna ut en bil under förebärande att han fått löfte av ägaren att låna den för en körtur men med uppsåt att för alltid fränhända ägaren bilen skall straffas för bedrägeri även om han skulle vara så noga påpassad att han icke har någon chans att köra bilen mer än några meter och således i verkligheten någon skada icke åsamkats ägaren.

Innebörden av det sagda är, att vid de nämnda brotten tillägnande uppfattas såsom en konkret skada som bildar utgångspunkt för beräkningen av den ekonomiska skadan. Ståndpunkten avviker från den som skadeståndsrätten intager. Att en tjuv tillägnat sig det tillgripna ger ej upphov till skadeståndsrätt, om ägaren genast eller i varje fall genom polisens ingripande i samband med lagföringen får tillbaka det tillgripna. Har intet tillägnande ägt rum, sker däremot skadeberäkningen såväl inom straffrätten som inom skadeståndsrätten med utgångspunkt från de faktiska förhållandena. Om det nyss anförda exemplet ändras därhän att den vilseledandes uppsåt blott gick ut på att låna bilen och därefter återställa den, är skaderekvisitet icke uppfyllt med mindre en beräkning grundad på det faktiska förloppet ger vid handen att ekonomisk skada uppstått.

Att ett tillägnande vid det straffrättsliga bedömandet huruvida skada uppstått skall uppfattas såsom om saken definitivt berövats rätte ägaren lämnar utrymme för vissa tvivelsmål i sådana fall, i vilka gärningsmannen visserligen tillägnar sig något men tillägnandet sker med uppsåt att med föremålet för detta fullgöra en förpliktelse gentemot ägaren.

Ett hithörande fall är den s. k. persedelstölden. Det kan förekomma, att en militär, som fått kronopersedlar utläm-

nade till sig med skyldighet att återställa dem, sedan han förlorat någon persedel tillgriper en likadan ur kronans förråd för att med den fullgöra sin skyldighet. Ett tillägnande får där anses ha ägt rum. Hans avsikt är visserligen att återlämna det tillgripna till kronan men endast mot att hans förpliktelse upphör. Han vill således tillgodogöra sig det tillgripna såsom om det vore något honom tillhörigt. För att tillägnande skall föreligga är detta tillräckligt. Det kan icke krävas, att det tillgripna behålles. En gäldenär, som tillgriper kontanta medel för att omedelbart överlämna dem till sin borgenär, har säkerligen tillägnat sig medlen. Icke heller kan det fordras, att det tillgripna faktiskt undanhålles ägaren. Den som olovligen tillgriper något och omedelbart därefter säljer det till ägaren har säkerligen begått stöld. Det återstår att se, om skaderekvisitet är uppfyllt vid den ifrågavarande persedelstölden. Även detta bör bejakas. Kronan har nämligen förlorat en persedel, som förövaren av tillgreppet icke är sinnad att återlämna på annat sätt än såsom prestation varigenom kronans redan förut bestående anspråk mot honom skulle upphöra. Att ett tillägnande skett föranleder därför, att stöldbrottets skaderekvisit anses uppfyllt; någon skadeståndsskyldighet kan det däremot icke bli fråga om.

Det vanliga fallet av persedelstöld är emellertid, att tillgreppet sker från kamrat. I ett rättsfall¹ hade en värnpliktig olovligen tillgripit två kronan tillhöriga, andra värnpliktiga tilldelade skjortor. Han försvarade sig med att han handlat allenast i avsikt att, såsom ock skedde, vid mönstring avlämna skjortorna till vederbörande befäl för att på detta sätt dölja befintlig brist i de till honom ut-

¹ NJA 1932 s. 676. Avgörandet i detta rättsfall kritiserar av ERIK BERGENDAL i SvJT 1936 s. 594 f.

lämnade kronopersedlarna, en uppgift som åtminstone av Högsta domstolen togs för god. I de båda lägre instanserna fälldes han för snatteri. Högsta domstolen åter dömde honom för tjänstefel. I ett liknande men senare rättsfall, som gällde tid efter tillkomsten av 1942 års strafflagsändringar, dömdes av Högsta domstolen för egenmäktigt förfarande: en värnpliktig hade från en annan värnpliktig tagit ett par till denne utlämnade, kronan tillhöriga stövlar i avsikt att i sinom tid avlämna dem till vederbörande förråd i stället för ett par till den förre själv utlämnade men för honom förkomna stövlar.¹ Såsom motivering varför Högsta domstolen icke dömde honom för snatteri, såsom skett i de lägre instanserna, anförde domstolen, att han icke förövat tillgreppet i avsikt att tillägna sig stövlarna.

Huruvida detta argument är riktigt är måhända tvivelaktigt. Förövaren av tillgreppet hade, liksom i det nyss anförda exemplet där tillgreppet skedde från kronans förråd, uppsåt att använda det tillgripna för att fullgöra en förpliktelse mot kronan. Men i allt fall synes det brista i fråga om skaderekvisitet. Kronan kan nämligen icke anses lida skada genom att föremålet överföres från den ene till den andre, när även denne är skyldig och villig att hålla föremålet kronan till handa. Det är visserligen möjligt, att överflyttningen är till nackdel för kronan, nämligen om förövaren av tillgreppet var solvent men någon ersättning för det tillgripna icke kan erhållas av den från vilken det tillgripes. Denna nackdel uppkommer emellertid ej genom tillgreppet och tillägnandet utan genom en åtgärd som bör betraktas såsom en åtgärd därutöver, nämligen genom att det tillgripna användes för att bringa ett fullvärdigt ersättnings-

¹ NJA 1944 s. 449.

anspråk att upphöra. En sådan nackdel synes därför icke uppfylla stöldbrottets skaderekvisit. Resonemanget leder således till att de ifrågavarande fallen böra bedömas såsom egenmäktigt förfarande, något som torde stå i god överensstämmelse med uppfattningen bland de värnpliktiga. För dem ter sig förfaringssättet säkerligen icke som stöld.¹

Att olovligt tillgrepp av persedel från kronan kan bedömas såsom stöld, ehuru gärningsmannen håller persedeln kronan till handa, grundas enligt det förda resonemanget på att ett tillägnande skett och att frågan huruvida skaderekvisitet är uppfyllt skall prövas som om detta tillägnande vore så att säga verkligt. Det är av intresse att jämföra dessa fall med andra liknande, i vilka emellertid något relevant tillägnande icke sker. De fall som åsyftas röra penningförskingring.

Antag till en början, att en gäldenär häftar i skuld till samme fordringsägare dels med ett belopp under redovisningsskyldighet dels med ett belopp utan sådan skyldighet. Antag vidare, att förfallodagen för den sistnämnda skulden är inne men att frågan om redovisning för den förstnämnda skulden däremot icke är aktuell. Det kan då för gäldenären vara frestande att taga av medel som han har avskilda för fullgörande av redovisningsskyldigheten för att betala den andra skulden. Förfar han så, uppstår fråga, huruvida han därmed gör sig skyldig till förskingring. Svaret torde böra bli nekande. Han har visserligen tillägnat sig de för redovisningsborgenärens räkning avskilda medlen, men detta är ej relevant för frågan om försking-

¹ Vad i texten anförts angående tillgrepp av kronopersedel äger motsvarande tillämpning exempelvis om någon som lånat en bok i ett bibliotek tager ett annat exemplar från biblioteket eller från en annan låntagare för att kunna återställa en bok av det slag han lånat.

ringsansvar. Ty vad det för denna fråga kommer an på är om redovisningsfordringen består med oförminskat värde, något som den gör om hans solvens är otvivelaktig. Vid prövningen huruvida skada åsamkats borgenären synes man därför icke ha anledning att utgå från att denne genom tillägnande berövats medlen utan ha att, utan att fästa avseende vid tillägnandet, pröva huruvida någon skada föreligger. Så är tydligen icke förhållandet; skadeståndsrätt är också uppenbarligen utesluten.

Antag nu i stället, att en redovisningsgäldenär förskingrar medel, att förskingringen tills vidare icke upptäckes och att han mottager nya medel för redovisningsborgenärens räkning. Med dessa redovisar han för de medel han tidigare förskingrat i hopp att därigenom undgå upptäckt. Begår han därigenom ny förskingring? Frågan har betydelse med hänsyn till preskription. Det är nämligen möjligt, att den förra förskingringen är preskriberad men att den senare gärningen, om den skall bedömas såsom förskingring, icke är det. Det synes icke finnas tillräcklig anledning att bedöma detta fall annorlunda än det nyssnämnda. Gäldenären berövade icke fordringsägaren några medel när han, såsom man kan tänka sig fallet i praktiken, mottog en inbetalning från en kund utan att uppföra dem i den bokföring som han framlägger för sin huvudman. Hans förfarande inskränker sig till oriktig bokföring för att dölja tidigare förskingring.¹ Att sådana manipulationer kunna medföra att ett tidigare brott icke upptäckes före preskriptionstidens utgång kan vara beklagligt men får

¹ Se justitierådet Quensels votum i NJA 1913 s. 478. De flesta ledamöterna i HD dömde för trolöshet mot huvudman och ansågo tydligen, att detta brott, vars innebörd i praxis var tämligen obestämmd, fortsattes genom åtgärderna beträffande de senare influtna medlen.

ej föranleda, att manipulationerna anses såsom ett nytt brott.¹

I en, i ett väsentligt avseende, annan gestalt har fallet varit föremål för prövning av Högsta domstolen.² En upp-
bördsman vid ett gas- och elektricitetsverk hade till en kol-
lega överlämnat ett belopp, som han uppburit för verkets
räkning, och därför brustit i redovisning till verket. Han
uppgav, att han velat låna sin kollega penningarna för att
sätta denne i stånd att för egen del redovisa till verket.
Hans avsikt var alltså, efter vad han uppgav, att medlen
skulle tillföras verket. Enligt hovrättens av Högsta dom-
stolen i denna del icke ändrade dom hade han gjort sig
skyldig till förskingring även för det fall att hans av-
sikt varit denna. Fallet skiljer sig från det nyss disku-
terade genom att gärningen medförde en förskjutning i
redovisningsborgenärens rättsläge. Före gärningen hade
borgenären en sakrättsligt skyddad rätt mot uppbörds-
mannen och, eftersom kollegan tydligen ej hade medel av-
skilda för att fullgöra sin redovisningsskyldighet, en ford-
ringsrätt mot denne. Efter gärningen åter hade borgenären

¹ ERIK BERGENDAL gör emellertid i SvJT 1936 s. 594 f. gällande, att de böra bedömas som förskingring. Ett argument, som Bergendal anför, synes icke övertygande. Enligt Bergendal vore det föga tillfredsställande, om en förskingrare skulle gå fri från nytt förskingringsansvar därest han för att undgå upptäckt använde andra samme redovisningsborgenär tillhöriga medel men anses göra sig skyldig till nytt förskingringsbrott om han för ändamålet använde medel som han omhänderhar för en annan persons räkning. Att denna olikhet icke innefattar något vägande argument mot den i texten hävdade åsikten synes emellertid, om man ändrar fallet till att avse olovligt tillgrepp. Pondera att någon stulit ur en kassa och att han därefter för att undgå upptäckt olovligen tager och lägger dit andra samme person tillhöriga medel. Den senare gärningen kan omöjligen bedömas som stöld; han har ju blott flyttat medlen. Men väl skulle den vara stöld, om han tagit medel tillhöriga en tredje.

² NJA 1944 s. 526.

en fordringsrätt mot uppbörds mannen, medan fordringen mot kollegan, om händelserna utvecklats sig såsom uppbörds mannen antages ha avsett, upphört genom betalning. Om möjligheterna att utfå betalning av uppbörds mannen efter gärningen äro mindre än möjligheterna före gärningen att få betalt av kollegan och värdet av verkets tillgångar sålunda försämrats genom gärningen, synes verket ha åsamkats skada genom gärningen, däremot knappast under annan förutsättning. Vinningsrekvisitet åter är, såsom framgår av 3: 7, uppfyllt genom att gärningen företogs med avsikt att göra kollegan fri från hans gäld.

Om det föregående är riktigt, skall prövningen huruvida förmögenhetsbrottens skaderekvisit är uppfyllt utgå från att en ifrågavarande tillgång definitivt berövats sin ägare ej blott då så verkligen skett utan även i andra fall, nämligen om en genom brottet tillkommen rättshandling föranleder därtill eller ett tillägnande ägt rum som enligt det föregående äger relevans. Denna ståndpunkt underlättar skadebedömningen, i det att man i dessa fall undgår svårigheter som äro förknippade med en sådan bedömning när ägaren endast övergående berövas tillgången.

Har ägaren av en sak under en begränsad tid varit betagen möjlighet att förfoga över denna, har skada säkerligen åsamkats honom, om han under den ifrågavarande tiden skulle kunnat utnyttja saken på ett vinstgivande sätt eller om han haft skälig anledning och även möjlighet att för penningar skaffa sig något annat i dess ställe. Men huruvida så är förhållandet är mången gång tvivelaktigt. I mål angående skadestånd har detta stundom visat sig.

I rättspraxis ha förekommit fall, i vilka ett bussbolag eller ett järnvägsbolag begärt skadestånd för det bolaget

under någon kortare tid, reparationstiden, gått miste om möjlighet att utnyttja en bolaget tillhörig vagn.¹ Mot yrkandet har invänts, att det icke visats att bolaget om vagnen varit i trafik skulle ha befordrat flera trafikanter än det faktiskt befordrat eller att bolaget nödgats anskaffa någon vagn i stället för den skadade. Bolaget hade nämligen flera vagnar till sitt förfogande och kunde med dem uppehålla trafiken ungefär som förut. Utan avseende på denna invändning har emellertid skadestånd utdömts för stilleståndstiden, troligen efter vad användande av den ifrågasvarande vagnen plägat inbringa eller efter vad som utgjorde skälig ersättning för hållande av en sådan vagn. Denna ståndpunkt synes i allmänhet ha goda skäl för sig. Att bolaget håller reservvagnar föranledes bl. a. av risken, att vagnar skola bli skadade. Bolaget har därför så att säga i förväg iklätt sig kostnad som orsakas av skadan på vagnen. Resonemanget är emellertid icke tillämpligt om bolagets vagnpark är större än som är ekonomiskt försvarligt.

I ett annat rättsfall har stilleståndsansättning tillerkänts kronan med anledning av skada å en militärbil, oavsett huruvida det kunnat påvisas att kronan haft anledning hyra en bil i stället för den skadade.² Även detta avgörande synes motiverat. Man torde kunna utgå från att kronan icke håller flera militärbilar än som erfordras.

I ytterligare ett rättsfall har en person, som under en för reparation behövlig tid berövats bruket av sin lustjakt, ansetts berättigad till skadestånd för avsaknaden av båten under denna tid.³ Enligt det i 1 kap. uppställda schemat

¹ Se NJA 1939 s. 481 och 1945 s. 295.

² Se SvJT 1942 rf s. 38.

³ Se NJA 1945 s. 440.

är detta motiverat, om han haft skälig anledning att under stilleståndstiden hyra en annan båt. Huruvida möjlighet därtill stått till buds är emellertid beroende av tillfälligheter. Det synes rimligt att icke låta frågan huruvida skada föreligger vara beroende av sådana omständigheter.¹

För de straffrätten intresserande fall, i vilka ägaren av en sak övergående berövats denna, kan sättas i fråga, om man icke ofta kan anlägga en synpunkt som gör det överflödigt att inlåta sig på överväganden av nu antytt slag. Vanligen har gärningsmannen tillskansat sig förfogandet över saken. Det är då ofta rimligt, att han anses ha åtagit sig att betala lega därför om han visste att det är brukligt att lega utgår för nyttjandet av sådan sak. Ägaren skulle enligt detta betraktelsesätt anses lida skada genom att icke erhålla den betalning som han enligt en i sakens natur liggande utfästelse har rätt att erhålla.

Detta resonemang saknar i allmänhet betydelse för bestämmande av skadestånd. Det är visserligen nog tydligt, att den som narrar sig till en åktur med en bil, vilken efter vad han vet tillhör ett hyrverk, i allmänhet blir pliktig att betala efter sedvanlig taxa, men hans betalningsskyldighet följer då icke av skadeståndsrättsliga regler utan grundas direkt på att han bör behandlas som om han åtagit sig att betala.

För straffrätten åter skulle resonemanget ha betydelse, om man finge antaga att gärningsmannen genom att

¹ Båtagaren erhöll skadestånd jämväl för lön till besättningen under reparationstiden, ehuru han skulle betalat lönerna även om båten icke blivit skadad. Också på denna punkt gjordes ett avsteg från skadeschemat. Detta ger nämligen icke i och för sig rätt till ersättning för utgifter som blivit onyttiga genom den skadande händelsen. Om svårigheten att i detta avseende fasthålla vid schemat se STRAHL s. 177 ff.

underlåta att fullgöra den betalningsskyldighet som han ådragit sig åsamkar ägaren sådan skada som uppfyller skaderekvisitet. Ett sådant antagande är emellertid i princip icke grundat. Såsom skall utvecklas i nästa kapitel, är skaderekvisitet vid det brott som här företrädesvis kommer i fråga, nämligen bedrägeri, i regel icke uppfyllt blott för det att gärningsmannen icke betalar ett utfäst vederlag. Endast det negativa intresset skyddas, såvida icke den betalningsskyldige i samband med underlåtenheten att betala gör sig skyldig till ett brott varigenom han berövar borgenären hans fordran. Exempel på sådana fall erbjuder det, att någon först narrar sig till en åktur och därefter, krävd på betalning, förnekar sin identitet och därigenom åstadkommer att fordringen avskrives. Att kontrahenten i ett avtal icke betalar vad han åtagit sig är däremot icke i och för sig tillräckligt för att skaderekvisitet skall anses uppfyllt.

Det är således icke generellt möjligt att av allmänna grundsatser för skadeberäkningen sluta, att det straffrättsliga skaderekvisitet är uppfyllt när den som med vetskap om att nyttjandet av visst slags saker plägar betinga ett pris narrar sig till att få begagna en sådan sak utan vederlag. I strafflagen finnas emellertid vissa bestämmelser som ge stöd för att ändock anse skaderekvisitet uppfyllt. För en grupp av fall, inom vilken rymmas vissa fall av begagnande av en nyttighet under begränsad tid, har strafflagen nämligen givit ett stadgande som avklipper tvivelsmål huruvida skada föreligger. I 21: 2 andra stycket första punkten stadgas sålunda, att det föreligger bedrägligt beteende eller, i fall som icke äro ringa, bedrägeri, om någon begagnar sig av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt som tillhanda-

hålles under förutsättning av kontant betalning, och ej gör rätt för sig. Även i dessa fall kan det vara tvivelaktigt, huruvida någon skada uppstår. Det kan nämligen vara ovisst, om hotellägaren, järnvägen eller teaterdirektören skulle ha kunnat hyra ut rummet som tagits i anspråk av gärningsmannen eller sålt biljetter till den plats som han tillskansat sig. I många fall, ja oftast, skulle väl sannolikt platsen fått stå tom.¹ Icke desto mindre skall bedrägligt beteende eller bedrägeri anses vara begånget. Att gärningsmannen undandraget sig att betala det pris som han väl vet är åsatt nyttigheten har synts vara tillräckligt. Med motsatt ståndpunkt skulle frågan huruvida skada föreligger bli beroende av tillfälligheter som icke synts böra inverka.

Den ståndpunkt, som lagen intagit i dessa fall, synes kunna analogiskt tillämpas även i ett fall sådant som det att någon narrar sig till att få begagna en bil tillhörig ett hyrverk. Därmed undvikes, att frågan om skada är för handen göres beroende av den tillfälligheten huruvida hyrverket just under den ifrågavarande tiden kunnat hyra ut bilen till annan. I kommentaren² uttalas helt allmänt, att det kan vara bedrägeri om någon narrar sig till att få utan vederlag begagna ett föremål ehuru omständigheterna äro sådana att vederlag rätteligen bort utgå. Enligt denna från praktisk synpunkt tilltalande åsikt är skada för handen, om ägaren i vanliga fall skulle kunnat begära och få ersättning för ett nyttjande av ifrågavarande slag.³

¹ STERZEL, vilkens framställning avser svensk rätt före tillkomsten av 21: 2, finner för fall sådana som de då någon tjuvåker på tåg eller smyger sig in till en föreställning skaderekvisitet uppfyllt genom att gärningsmannen håller sig undan och därmed undanhåller järnvägen eller teatern betalningen för dess fordran; se s. 85 f.

² S. 197.

³ En man som narrat sig till att få begagna en privatbil för en åktur dömdes i NJA 1947 s. 658 av en minoritet inom HD för bedrägligt

De synpunkter som nu berörts göra sig gällande även när den konkreta skadan utgöres av förlust av arbetskraft. Hindrar någon annan att använda arbetskraft, sin egen eller andras, föreligger säkerligen skada om denna kunnat användas för inkomstbringande verksamhet och likaså om skälig anledning att anlita vikarie uppstått. Att så är förhållandet torde man i många fall våga antaga, när ordinarie arbetstid i betydande utsträckning gått förlorad för någon som är regelbundet sysselsatt.

En supplerande synpunkt torde emellertid liksom i de förut nämnda fallen kunna anläggas där gärningsmannen utnyttjar arbetskraften. Antag att någon tillnarrar sig en arbetsprestation av någon hos annan anställd eller att en förtroendeman missbrukar sin ställning till att låta sin huvudmans anställda arbeta för hans egen räkning. Huruvida principalen därigenom får minskad inkomst är ofta ovisst. Så kan vara förhållandet, emedan de anställda hindrats i sitt arbete för principalens räkning, men i andra fall skulle principalen icke ha kunnat utnyttja arbetskraften mera än som faktiskt skett. Att anse frågan huruvida skada föreligger vara beroende därav skulle emellertid vara att låta den bero av tillfälligheter. Det synes finnas fog för att anse skada föreligga, så snart arbetsprestationen är sådan att den i vanliga fall betingar ett vederlag.

Enahanda torde förhållandet böra bliva, när arbetskraft tages i anspråk vilken icke, såsom när det gäller anställd, är bortlejd till annan. Förmår någon genom vilseledande annan att för hans räkning gratis utföra ett arbete. Att skada ansågs vara för handen berodde antagligen på att han icke ansågs böra få gratis förfoga över bilen, däremot knappast på bensinåtgången; se därom NJA 1944 s. 644 och 1946 s. 524. Pluralitetens dömde för olovligt brukande, sannolikt emedan annat bedrägerirekvisit ansågs ouppfyllt.

bete, torde han få anses ha åsamkat den andre skada, om sådant arbete brukar betalas.¹

Uppmärksamhet förtjäna i detta sammanhang även de fall, då någon blir berövad en biljett exempelvis till en teaterföreställning eller en tågresa. Är biljetten säljbar, och det får den i allmänhet antagas vara om ägaren köpt den, är skada utan vidare för handen. Detta torde böra antagas gälla även om tiden icke skulle medgivit att han avyttrat den. En sådan tillfällighet som att tåget skall avgå omedelbart efter gärningen bör icke tillåtas inverka på skadebedömningen.

Det är emellertid möjligt, att biljetten icke kunnat säljas emedan den gäller blott för den person för vilken den är utställd; det är t. ex. fråga om en månadsbiljett till ett tåg. I allmänhet synes man utan vidare kunna bortse från en sådan begränsning av den skadelidandes rätt.² Det kan ju icke betvivlas, att föremål i ett museum kunna vara föremål för stöld oavsett om museet äger sälja dem.

Till samma resultat kommer man ofta genom att beakta, att förlusten av biljetten kan giva biljettägaren skälig anledning att köpa en annan biljett i stället. Vid anläggande av denna reparationssynpunkt synes man icke behöva kräva, att en i alla hänseenden likvärdig biljett står till buds. Och om tiden icke skulle medge inköp av en annan biljett i stället, t. ex. emedan föreställningen numera är slutsåld och någon annan jämförlig föreställning icke ges, synes detta icke böra hindra att skada anses åsamkad biljettägaren till belopp motsvarande biljettpriset. Att en ny biljett icke kan anskaffas är i sådant fall att tillskriva en tillfällighet, som icke bör inverka på frågan huruvida skada uppstått.

¹ FRANK säger, § 263 IV, att utförande av »geldwerte Arbeit» kan vara en för bedrägeri duglig disposition. Detta är också tyska Reichsgerichts åsikt; se RG Bd 68 s. 380.

² Jfr ovan s. 21.

4 KAP.

KOMPENSATIONSSPÖRSMÅLET.

Det kan hända, att en gärning, samtidigt som den i visst hänseende är ekonomiskt ofördelaktig för en person och så till vida åsamkar honom ekonomisk skada, i annat hänseende medför ekonomisk fördel för honom. Den som förlades att köpa ett föremål och så till vida bedrages på köpeskillingen förvärvar sålunda å andra sidan det köpta. Man ställes inför frågan, om förvärvet av detta kan uppväga förlusten av köpeskillingen så att i själva verket ekonomisk skada icke bör anses föreligga. Spörsmålet gäller, allmänt uttryckt, i vad mån den så att säga i första hand uppkomna skadan kan kompenseras genom förmåner som härröra från gärningen.

Här möter först en fråga som rör storleken av den i första hand åsamkade skadan. Om brottet består i att någon förmås att företaga en rättshandling enligt vilken han frånhänder sig något men även förvärvar rätt till vederlag härför, inställer sig nämligen frågan, huruvida skadan är kompenserad om det vederlag han verkligen får uppväger vad som berövas honom genom rättshandlingen eller först om vederlaget motsvarar det utlovade. Frågan uppkommer med avseende å brotten bedrägeri, oredligt förfarande och utpressning. Den kan formuleras så: skyddas

genom straffbestämmelserna angående dessa brott endast det negativa eller även det positiva kontraktsintresset?

Denna fråga skall här diskuteras med avseende å bedrägeribrottet. Att svaret blir enahanda vid de två andra brotten torde icke behöva utvecklas.

Vid besvarande av frågan är att märka, att enligt gällande svensk lag bedrägeribrottets skaderekvisit icke avser skada som den vilseledde må lida genom att den vilseledandes vederlagsprestation uteblir utan skada som uppkommer genom hans egen disposition.¹ Detta framgår bl. a. av att man icke kan antaga att skaderekvisitet skulle ha annan innebörd vid bedrägeri genom ömsesidigt förpliktande avtal än vid sådant brott genom ensidigt förpliktande, vid vilket något vederlag icke förekommer, eller vid förmögenhetsbrott över huvud. Skada föreligger därför allenast om den vilseleddes disposition medför en försämring av hans ekonomi i jämförelse med förhållandena om dispositionen icke ägt rum. Därmed är i själva verket frågan besvarad: endast det negativa intresset skyddas.

Att det utlovade vederlaget uteblir medför nämligen i och för sig icke någon försämring av hans ekonomi. I 2 kap. har visserligen hävdats, att skada bör anses åsamkad den som förledes att avstå från en fördelaktig affär som han har grundad utsikt att få sluta.² Den vilseleddes utsikt till vinst genom vederlaget är emellertid icke sakligt grundad. Vinsten skulle kommit till stånd först genom avtalet, och genom att narra sin medkontrahent att sluta detta kan därför den vilseledande icke anses ha berövat honom vinsten. Vad den vilseledande gjort är icke att för-

¹ Tysk praxis har tidigare intagit motsatt ståndpunkt, som hävdats framför allt av MERKEL s. 211 f. och BINDING s. 357. Omsvängningen skedde genom plenimålet RG Bd 44 s. 230.

² Se s. 34 f.

därva en möjlighet för den vilseledde att göra en vinst utan att förmå honom att göra en affär som icke medför denna vinst. I 3 kap. har väl hävdats, att ett genom brott tillkommet avtal vid det straffrättsliga bedömandet skall anses som giltigt,¹ men därav följer icke, att en kontrahent bör anses skadelidande om han icke erhåller den vinst vartill avtalet berättigar honom.

Genom bestämmelserna om bedrägeri skyddas alltså endast det negativa och icke det positiva intresset.² I kommentaren uttalas också,³ att den omständigheten att en förespeglad eller utlovad vinst uteblir icke i och för sig kan anses utgöra sådan skada som erfordras för ansvar enligt bedrägeribestämmelserna. Som exempel anföres det fallet, att någon förmår annan att köpa lotter under oriktig uppgift om vinstchanserna men till sådant pris att lotterna likväl kunna anses värda detta. I sådant fall inträder i stället, om försäljningen sker i utövning av yrke, ansvar för oredligt förfarande enligt 21: 7 andra punkten, vari icke förutsättes skada.

Det förda resonemanget är emellertid tillämpligt blott i fråga om sådant bedrägeri som består i att någon förledes att företaga en rättshandling, s. k. Eingehungsbetrug. Om bedrägeriet i stället gäller fullgörandet av en förpliktelse, s. k. Erfüllungsbetrug, ställer sig frågan anorlunda.⁴ Emedan förpliktelsen vid gärningens förövande

¹ Se s. 52.

² BINDING, som hävdar motsatt ståndpunkt, bygger, s. 359, sin åsikt på att de förhandlingar som föregå rättshandlingen skulle grunda ett anspråk att en rättshandling skall komma till stånd i enlighet med vad vid förhandlingarna överenskommits, en konstruktion som icke torde vara hållbar; se GRÜNHUTS. 120 f. och HIRSCHBERG s. 12 f., 18, 293 f. och 309 f. Jfr emellertid HELLMUTH MAYER s. 164.

³ S. 225. Se också yttrande av mig i SvJT 1947 s. 609 f.

⁴ Jfr till det följande HIRSCHBERG s. 310 f.

redan består, åsamkas den berättigade skada, om han genom den förpliktades beteende till någon del går förlustig den prestation vartill han är berättigad. Att den vilseledande presterar ett vederlag, som ställer den vilseledde lika som om rättshandlingen aldrig företagits, är därför i dessa fall icke tillräckligt. Det är här det positiva intresset som skall skyddas. Den bedräglige kontrahenten måste behandlas lika som vilken som helst annan som frångår någon hans rätt. Om någon förmår annan att till honom överlåta en fordran mot vederlag, måste detta för att överlåtaren ej skall lida skada täcka fordringens värde; det räcker ej, att vederlaget täcker överlåtarens kostnader för förvärvet av fordringen.

Några exempel må belysa det sagda. Antag att någon manipulerar med sin gasmätare så att den visar mindre förbrukning än den verkliga och att gasverket därför avkräver honom betalning med lägre belopp än det vartill verket är berättigat. Gasverket bör då anses ha lidit skada oberoende av frågan huruvida gaspriset innefattar en vinst för verket. Eller antag att en fabrikör, som förbundit sig att till skrädderier leverera tyger av rent ylle, sedermera finner det svårt att fullgöra dessa leveranser, varför han blandar in cellull vid fabrikationen och lurar sina kunder att mottaga dessa tyger såsom felfri vara. Skada får då anses ha åsamkats kunderna, om de icke kunna sälja tygerna till samma fördelaktiga pris som den kontraktsenliga varan.

I dessa exempel har antagits, att något vilseledande icke skett vid ingående av avtalet. I det senare exemplet hade sålunda fabrikören först efter avtalets ingående kommit på idén att blanda in cellull. Hade han redan när han slöt avtalet för avsikt att fullgöra detta med cellullsbe-

mängt tyg, hade, åtminstone regelmässigt,¹ Eingehungsbetrug förelegat men endast om detta tyg för köparna haft mindre värde än köpeskillingen. Han bör dock icke rimligen bliva bättre ställd för det han redan från början haft för avsikt att lura sina kunder. Därtill föranleder resone-mang et icke heller, ty även om han från början haft för avsikt att icke fullgöra sin förpliktelse enligt avtalet, har han dock åtagit sig denna och därmed givit medkontrahenten en rätt enligt avtalet. Erfüllungsbetrug synes därför kunna äga rum också i fall där Eingehungsbetrug föregått. Regeln att vid Eingehungsbetrug endast det negativa intresset är skyddat sättes, om detta är riktigt, ur tillämpning, därest bedragaren sedermera gör sig skyldig till Erfüllungsbetrug.²

Huruvida åter Erfüllungsbetrug blivit begånget bedömes naturligtvis med ledning av bedrägeribrottets vanliga rekvisit. Det kräves vilseledande och en därav föranledd disposition. Denna kan bestå i en positiv handling, såsom erkännande av att medkontrahenten fullgjort avtalet. Men den kan, eftersom en underlåtenhet är tillfyllest såsom bedrägeridisposition, bestå i att den vilseledde mottager prestationen utan att göra bruk av sin rätt att kräva fullgod vara eller annan rätt på grund av fel eller brist hos godset. Den nödvändiga begränsningen av det straffbara området i förhållande till relativt oskyldiga fall, där någon, låt vara medvetet, levererar felaktig vara, blir därför att förlägga till rekvisitet vilseledande.³

¹ Förbehållet göres, emedan bristande uppfyllelsevilja icke generellt i och för sig är tillfyllest för att göra den berättigades anspråk mindervärdigt; se härom nedan s. 84.

² Har någon gjort sig skyldig till bedrägeri av båda slagen vid samma rättshandling, dömes han emellertid naturligtvis blott för det först begångna bedrägeriet. Det andra blir en straffri efterhandling.

³ Se om detta rekvisit STERZEL s. 157 ff.

I det föregående har uppmärksamheten riktats endast på generiskt bestämda prestationer. Det är tvivelaktigt, huruvida den som narras att mottaga en prestation avseende bestämt gods såsom fullgod bör anses lida skada för det prestationen ej är så värdefull som utlovats. Köparens rätt vid speciesköp, liksom ock när köpet avser viss myckenhet att uttaga ur bestämt gods, bör nog anses avse det ifrågavarande föremålet oavsett om detta i själva verket är annorlunda beskaffat än säljaren uppgivit, varför Erfüllungsbetrug icke torde kunna komma i fråga.

Resultatet av det förda resonemanget är, att bestämmelserna om bedrägeri skydda endast det negativa intresset, såvida icke ett följande Erfüllungsbetrug föranleder att det positiva intresset skyddas.¹

Om uteblivandet av utlovat vederlag icke uppfyller skaderekvisitet, synes härför än mindre vara tillräckligt, att den vilseledande förmått sin medkontrahent att betinga sig mindre vederlag än han skulle begärt om han ägt kännedom om de verkliga förhållandena. Den omständigheten, att en köpare narrar sig till lägre pris än säljaren

¹ I fråga om trolöshet mot huvudman möter ett spörsmål, som företer viss likhet med det nu med avseende å bedrägeri behandlade. Skall skadan av ett trolöst beteende bestämmas under jämförelse med det fallet att förtroendemannen icke vidtagit någon åtgärd alls eller med det att han handlat så som hans plikt såsom förtroendeman bjuder? Det senare alternativet är utan tvivel det riktiga. Skada kan därför omfatta utebliven vinst av en transaktion vars underlåtande just utgör förtroendemannens brott. Man tänke sig, att verkställande direktören i ett aktiebolag missbrukar sin ställning till att ge sig själv ett räntefritt lån. Att han är solvent, så att värdet av bolagets fordran fullt uppväger de utlånade medlen, fritager honom då icke från ansvar, om han varit skyldig att sörja för att medlen gjordes räntebärande och hade kunnat fullgöra denna skyldighet. Att skada under dessa förutsättningar skall anses åsamkad bolaget följer av det allmänna skadeschemat. Jfr framställningen hos HELLMUTH MAYER s. 161 ff.

eljest skulle fordrat, är med andra ord icke i och för sig tillräcklig för att skaderekvisitet skall vara uppfyllt. Täcker köpeskillingen ändock varans värde, går köparen fri från ansvar.

Ett par tyska rättsfall äro ägnade att belysa detta.¹

I det ena² hade en köpare uppnått större rabatt än han rätteligen skolat erhålla genom att uppge att han köpte för hemlandet i stället för, såsom händelsen var, för utlandet. Fråga uppstod, om sådan skada åsamkats säljaren att bedrägeriansvar kunde ådömas. Reichsgericht anförde till en början, att en förmögenhetsskada utan vidare skulle ha förelegat om det avtalade priset hade varit lägre än varans värde. Så vore dock uppenbarligen icke fallet, eftersom varan självfallet också vid försäljning till hemlandspris såldes med vinst. Detta låter onekligen riktigt, men det visar sig i fortsättningen, att Reichsgericht med varans värde här förstår dess framställningskostnad och med vinst att försäljningen inbringar mera än denna kostnad. Värde och vinst i dessa betydelser äro emellertid i princip irrelevanta enligt den uppfattning av den ekonomiska skadan som framlagts i 1 kap. Om denna uppfattning är riktig, kan det icke komma i fråga att, när det gäller en vara som hålles till salu, till grund för skadeberäkning lägga annat än det värde varan har vid den för skadeberäkningen avgörande tidpunkten, och detta är oberoende av framställningskostnaden. Skada kan därför föreligga, även om varan säljes till ett pris som överstiger framställningskostnaden. Detta finner också Reichsgericht i fortsättningen av sitt resonemang. Reichsgericht ställer

¹ Se om dessa HIRSCHBERG s. 297 ff., från vilken de nedan i texten anförda kritiska synpunkterna äro hämtade.

² RG Bd 64 s. 181.

nämligen frågan, huruvida det icke gällde en till det högre utlandspriset, »jederzeit» säljbar vara till vilken säljaren »jederzeit» hade kunnat finna en köpare som vore villig att betala detta pris. Denna fråga ansågs böra utredas, varför underinstansens dom upphävdes. Synpunkten är säkerligen riktig. I praktiken måste det emellertid bliva svårt att påvisa, att en viss vara skulle ha kunnat säljas till det högre utlandspriset.

I ett något senare rättsfall¹ hade en köpare narrat sig till att få köpa en vara för grosshandelspris, ehuru han själv var förbrukare. Om Reichsgericht i detta fall i enlighet med tankegången i det förra fallet låtit det avgörande vara om priset var lägre än det som säljaren skulle ha kunnat uppnå genom försäljning till andra avnämare, skulle resultatet förmodligen ha blivit, att någon skada icke åsamkats säljaren. Ty säljaren var ett företag som var helt inriktat på att sälja till återförsäljare. Reichsgericht fann tydligen detta resultat otillfredsställande och valde då att dekretera, att avgörande för frågan om förmögenhetsskadas förhandenvaro är det objektiva handelsvärdet. Detta vore enligt Reichsgericht i fråga om försäljningar till förbrukare detaljhandelspriset. Den vilseledande köpte, anförde Reichsgericht, i verkligheten såsom förbrukare ehuru han uppgav motsatsen, och genom att säljaren icke uppnått det pris som vore rättfärdigat av köpeavtalets natur utan sålde till ett lägre pris hade han lidit förmögenhetsskada. Detta resonemang innebär emellertid, att man bestämmer skadan icke efter den skadelidandes individuella förhållanden utan genom att hänföra den ifrågavarande affärstransaktionen till en viss typ. För ett sådant förfaringssätt saknas dock, såvitt man kan se, tillräcklig grund.

¹ RG Bd 66 s. 337.

Om uppmärksamheten härefter riktas på beskaffenheten av de förmåner av vilka den skadelidande kan komma i åtnjutande, inställer sig först frågan, huruvida hans skadeståndsfordran är av beskaffenhet att kunna upphäva den i första hand åsamkade ekonomiska skadan. Detta är den naturligtvis icke.¹ Frågan huruvida skada uppstått skall uppenbarligen i straffrätten liksom i skadeståndsrätten bedömas med bortseende från sådan fordran. Tydligt skall man också bortse från den rätt till ersättning som kan uppkomma på grund av försäkring. Får den skadelidande sådan ersättning, blir skadan därigenom blott flyttad.

Grunden, varför det måste anses förhålla sig så som nu sagts, är densamma som den, vilken anförts för att motivera satsen att en rättshandling vid det straffrättsliga bedömandet skall anses såsom giltig även om den privaträttsligt skulle vara ogiltig emedan den tillkommit genom brott. Meningen med straffbestämmelserna är ju just, att de ifrågavarande gärningarna skola betraktas såsom brott, och skadestånd tillerkännes såsom en följd av att de äro att anse såsom sådana. Detta gäller även om skadeståndsskyldighet skulle ha uppstått oavsett huruvida förfarandet var brottsligt. Om den, som sålt enligt ett leveransavtal, narrar köparen på den avtalade prestationen, kan han därför icke försvara sig mot en anklagelse för bedrägeri med att hänvisa till att han är pliktig att hålla köparen skadeslös och är i stånd att uppfylla denna förpliktelse. Och enahanda gäller om överlåtelse av ett ogiltigt skuldebrev.²

Annorlunda äro emellertid, såsom strax kommer att närmare utvecklas, sådana fall att bedöma, i vilka gär-

¹ Se STERZEL s. 191 f.

² Se RG Bd 41 s. 27.

ningsmannen själv tillhandahåller en ekvivalent till kompenserande av skadan. Att en gäldenär icke håller vad han åtagit sig medför naturligtvis icke att skada föreligger, om betryggande borgen finnes.

Understundom kan det vara föremål för tvivel, huruvida ett ersättningsanspråk är att anse såsom ett skadeståndsanspråk grundat på att en skada tillskyndats eller såsom en garantiutfästelse som gör att ingen skada uppstått. Ett sådant fall har varit före i tysk rättspraxis. I det ifrågavarande rättsfallet¹ hade den tilltalade i uppgiven egenskap av fullmäktig men i verkligheten utan behörighet hyrt en våning. Hyresvärden kunde således icke på avtalet grunda någon rätt mot den förmente fullmaktsgivaren. Reichsgericht prövade, huruvida han mot den föregivne fullmäktigen hade ett uppfyllelseanspråk eller endast ett skadeståndsanspråk. I senare fallet vore skada enligt Reichsgerichts åsikt för handen oavsett att hyresvärden hölles skadeslös. Reichsgericht fann emellertid, att hyresvärden hade ett uppfyllelseanspråk; enligt tysk rätt äger en föregiven fullmäktigs medkontrahent välja mellan att påfordra avtalets fullgörande av den förmente fullmäktigen eller att kräva skadestånd av honom. Om den föregivne fullmäktigen vore i stånd att uppfylla anspråket, hade enligt Reichsgericht hyresvärdens förmögenhet icke minskats genom transaktionen. Enligt svensk rätt har medkontrahenten i ett sådant fall allenast ett skadeståndsanspråk. Det måste emellertid medges, att det för ett naturligt betraktelsesätt ligger nära till hands att uppfatta den föregivne fullmäktigans åliggande som en förpliktelse att antingen sörja för att avtalet blir gällande mot den uppgivne huvudmannen eller ock utge en summa

¹ RG Bd 39 s. 420.

motsvarande medkontrahentens positiva intresse; att något uppfyllelseanspråk enligt svensk rätt icke tillerkänts medkontrahenten torde allenast bero på att han ej ansetts ha något praktiskt behov av ett sådant. Genom att anlägga detta betraktelsesätt, kan man måhända i ett fall sådant som det anförda enligt svensk rätt komma till samma slut som Reichsgericht. Det bjuder onekligen emot att anse hyresvärden lida skada genom ingående av avtalet — en skada som skulle bestå i att han under någon tid hindrats att hyra ut våningen åt annan — när han på grund av avtalet har en fullvärdig fordran mot den föregivne fullmäktigen uppgående åtminstone till beloppet av denna skada. Om fullmäktigen erbjuder sig att inträda i avtalet och huvudmannen får anses betjänt därmed, torde i allt fall skaderekvisitet icke böra anses uppfyllt.¹

Otvivelaktigt är, att ingen skada skall anses vara för handen om gärningsmannen samtidigt med gärningen lämnar kontant betalning som täcker den så att säga i första hand åsamkade skadan. En gärning, som eljest vore att anse som stöld, blir således att bedöma såsom egenmäktigt förfarande, om förövaren av tillgreppet kvarlämnar ett belopp uppgående till skadans storlek. Likaså är ansvar för förskingring uteslutet, om gärningsmannen samtidigt med sin gärning tillför ägaren eller redovisningsborgenären kontanta medel till belopp som uppväger förstahands-skadan. Betalning som sker efter gärningen kan däremot, av skäl som skola framgå av nästa kapitel, icke upphäva skadan.²

Lika med betalning får anses, att gärningsmannen har en kvittningsskuld mot den skadelidande å minst

¹ Se ALMÉN, Lagen om avtal, 1916, s. 129 f.

² Se s. 105 ff. Se i fråga om förskingring NJA 1938 s. 247 och 286.

det belopp vartill skadan uppgår och ger tillkänna att han avstår från fordringen i den mån det erfordras för att täcka skadan. Den som olovligen tillgriper saker för att göra sig betald för en förfallen fordran hos det tillgripnas ägare kan säkerligen icke fällas till ansvar för stöld men väl till ansvar för egenmäktigt förfarande.¹ Det närliggande fallet, att en borgenär genom vilseledande förmår en betalningsovillig gäldenär att infria sin förfallna skuld, är otvivelaktigt straffritt.² Skadan kompenseras däremot icke, om gärningsmannen avser att efter gärningen göra sin fordran gällande med ursprungliga beloppet.

I själva verket torde det icke böra krävas, att fordringen är kvittningsskild. Ehuru man brukar anse en förutsättning för kvittning vara att fordringen är ostridig, torde skada få anses utesluten, om mot skadan finnes en, efter vad det sedermera visar sig, giltig fordran. På någon kvittningsåtgärd kommer det nämligen i detta sammanhang icke an. Det avgörande är i stället, huruvida en bedömning av fallet i dess helhet ger till resultat att ekonomisk skada föreligger. Att märka är vidare, att även om sådan skada objektivt sett föreligger, ansvar likväl är uteslutet om denna skada icke är subjektivt täckt. Gärningsmannen torde därför gå fri från ansvar också där han har anledning att hysa tvivel om fordringens existens, såvida det icke får anses för visst att han skulle begått gärningen även om

¹ Se HAGSTRÖMER, Efterlämnade föreläsningssanteckningar i svensk straffrätt, 1912, s. 79 f.

² Jfr kommentaren s. 207 och 285. THYRÉN förklarar, Förberedande utkast till strafflag, speciella delen IV, 1922, s. 143, att det icke föreligger förmögenhetsskada i ordets juridiska mening när någon genom svek förmås att uppfylla en skyldighet av förmögenhetsnatur som han icke godvilligt kan förmås att efterkomma. Annan mening hade emellertid enligt DAHM, s. 469, tyska straffrättskommissionen.

han vetat att fordringen icke tillkom honom.¹ Om en person, som med något fog påstår sig ha en fordran hos annan, genom en oriktig uppgift, t. ex. att en sakkunnig bekräftat hans anspråk, förmår den andre att betala, blir han enligt denna mening i allmänhet icke att fälla till ansvar för bedrägeri, även om det senare skulle visa sig att hans anspråk är ogrundat. Han torde nämligen icke kunna överbevisas om att ha velat tillskansa sig betalning som icke tillkom honom.

Den anförda åsikten torde emellertid få modifieras med hänsyn till sådana fall, i vilka betalningsmottagaren icke är i stånd att, om fordringen sedermera finnes icke tillkomma honom, återbetala det mottagna. I sådana fall har han genom förfarandet orsakat, att den betalande i stället för sina pengar får en värdelös fordran eller i allt fall en fordran som icke är värd det betalade beloppet. I ett svenskt rättsfall ha domstolarna på denna grund funnit skada föreligga och dömt till ansvar.² I detta fall hade en man, som blivit pensionerad, försvunnit, men hans hustru, vilken hade hans tillstånd att lyfta pensionen, hade fortsatt att lyfta denna med tecknande av hans namn. Därmed hade hon fortsatt i något mer än sex år. Naturligtvis hade hon bort upplysa om att hennes man antagligen ej längre fanns i livet. Domstolarna funno, att hon genom sitt förfaringssätt vilselett den utbetalande myndigheten. Hon saknade emellertid icke fog för att anse, att pensionen skulle utbetalas till dess det visats att mannen avlidit eller att han dödförklarats. En ledamot i hovrätten fann

¹ Annorlunda SKEIE, Den norske strafferet, 2:a uppl. bd 2 1946, s. 250 f. Enligt honom fordras för straffrihet, att gärningsmannen »står i den sikre tro at han har rett (og vil få rett)».

² NJA 1947 s. 634. Jfr nedan s. 116 not 1.

t. o. m., att denna åsikt var den riktiga, och fritog hustrun ej blott från ansvar utan även från återbetalningsskyldighet. Majoriteten inom domstolarna ådömde henne däremot både återbetalningsskyldighet och ansvar för bedrägeri. Enligt Högsta domstolen hade hon, oavsett huruvida rätt till uppburna belopp framdeles kunde finnas tillkomma mannen och därmed även henne, åsamkat den utbetalande myndigheten skada med hänsyn till den betydande risk som förefanns för att hon icke skulle kunna återbetala pensionen om hon sedermera befunnes sakna rätt till denna. Ett justitieråd frikände emellertid från ansvar under anförande att hustrun icke övertygats om att ha haft uppsåt att uppbära pension trots visshet att sådan icke skulle utgå.

Lika med kontant betalning får vidare anses, att gärningsmannen förbinder sig att betala, förutsatt att förbindelsen i värde, och ej blott till beloppet, uppväger skadan. Av samma skäl som betalning för att upphäva skadan måste ske samtidigt med gärningen fordras emellertid härför, att han ikläder sig förbindelsen samtidigt med gärningen. Det måste fordras åtminstone, att av omständigheterna framgår att han ämnar gottgöra skadan; att han är solvent för den skadeståndsfordran som uppstår på grund av gärningen kan icke i och för sig anses tillräckligt.¹

Såsom specialfall under den grupp av fall som senast nämnts äro de att betrakta, i vilka gärningen består i att gärningsmannen skaffar sig kredit. Sådan gärning kan

¹ Se kommentaren s. 145, STERZEL s. 192 och HAGSTRÖMER a. a. s. 80 f. Det bör emellertid uppmärksammas, att fall lätt kunna inträffa där det kan bli fråga om strafffrihet på grund av presumerat eller hypotetiskt samtycke; se därom AGGE s. 216 ff.

bestå i att gärningsmannen narrar sig till en försträckning eller till att få köpa på kredit. Den fordran, som den vilseledde erhåller, är då kompensabel mot den skada han lider genom att utge det försträckta beloppet eller den sålda varan. Någon skada lider kreditgivaren icke, om den fordran han förvärvar i värde uppväger hans prestation. Huruvida så är fallet beror, om säkerhet i form av pant eller borgen icke lämnats, av gäldenärens solvens. Har gäldenären vilselett borgenären angående denna, är transaktionen i allmänhet ekonomiskt ofördelaktig för borgenären, ty varför skulle väl annars gäldenären ljuga? Lämnar gäldenären säkerhet, föreligger skada endast om gäldenärens ekonomiska resurser och säkerheten i förening icke äro tillfyllest för att fordringen skall ha ett värde som uppväger borgenärens prestation. Att säkerheten till äventyrs är mindre än borgenären utlovat är irrelevant. Ty dels är, enligt vad i början av detta kapitel framhållits, icke redan den omständigheten att en utlovad prestation uteblir tillräcklig för att uppfylla bedrägeribrottets skade-rekvisit, dels äger borgenären icke tillgodogöra sig säkerheten till högre belopp än fordringen.¹

¹ Se GOLDSCHMIDT i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Bd 48, 1928, s. 161 f.

Reichsgericht har i en dom, som återges i Juristische Wochenschrift 1934 s. 40, haft att taga ställning till frågan, huruvida ekonomisk skada förelåg i ett fall där låntagaren lämnade mindre säkerhet än han utlovat. I olikhet mot underinstansen omfattade Reichsgericht den i texten uttalade meningen, att säkerhetens minder-värdighet i och för sig är irrelevant och att det avgörande endast är om värdet av borgenärens fordran är sådant att försträckningsgivarens ekonomiska läge försämrats genom försträckningen. Enligt Reichsgericht borde i det ifrågavarande fallet undersökas, om icke på grund av gäldenärens betalningsförmåga eller en lämnad borgen försträckningsgivaren erhållit full valuta för vad han utgivit. Avgörandet kritiseras av MEZGER i en not under referatet. Reichs-

Det kan ifrågasättas, huruvida den omständigheten att gäldenären till äventyrs vilselett borgenären angående användningen av krediten kan medföra att transaktionen anses åsamka borgenären skada. I tysk rättspraxis har till bedömande förelegat ett fall,¹ i vilket en medellös havande kvinna tillnarrat sig en försträckning förebärande att hon behövde medlen för att besöka sin man från vilken hon levde skild och återfå ett barn som hon förut hade. I själva verket använde hon, såsom hon också från början avsett, pengarna till att fördriva sitt foster. Reichsgericht dömde för bedrägeri, och det säkerligen med rätta. En jämförelse med tiggaredrägeri ligger nära till hands men

gerichts uppfattning var enligt Mezger så till vida verklighetsfrämmande som inom affärslivet en fordran med större säkerhet alltid skattas högre än en med mindre säkerhet. Mezger hävdar också, att avseende borde fästas vid att kontrahenterna själva, genom att bestämma att viss säkerhet skulle lämnas, företagit en värdering av vad säkerhet som erfordrades för att försträckningen icke skulle innebära skada för försträckningsgivaren. Intetdera argumentet synes dock bärkraftigt. Det först nämnda leder ej längre än till en hänvisning till ett ekonomiskt bedömande av fordringens värde. För att en differens i fråga om detta värde skall kunna uppfylla skaderekvisitet och därmed föranleda bedrägeriansvar måste den emellertid vara så påtaglig att den kan angivas i penningar. Det andra argumentet synes innefatta, att parterna skulle vara domare i frågan om skada föreligger, något som ej kan godtagas.

Om framställningen i texten är riktig, träffar HD:s motivering i NJA 1933 s. 724, i vad den hänför sig till säkerheten för lånet, icke det för ansvarsfrågan avgörande. Det enda relevanta är enligt den här hävdade uppfattningen, huruvida de i målet ifrågavarande obligationerna voro värda det pris som erlades för dem. Att så enligt HD:s mening icke var fallet synes emellertid framgå av HD:s uttalande, att det måste antagas att de, om verkliga förhållandet varit bekant, icke kunnat utsläppas i marknaden. Frågan om betydelsen av säkerhetens värde i detta mål beröres senast av SUNDBERG i Skrifter åt minnet av C. A. Reuterskiöld, 1945, s. 343 f. och 352 ff.

¹ Juristische Wochenschrift 1911 s. 849 nr 8.

är icke utan vidare avgörande. Visserligen blir den vilseledde i det ena fallet som i det andra så till vida bedragen som medlen icke komma till den användning som förespeglats honom. Det består emellertid den väsentliga skillnaden mellan gåva och försträckning, att i det senare fallet den vilseledde erhåller en fordran. I den mån dennas värde täcker vad han utgivit är ekonomisk skada icke för handen. Låt vara att motivet för försträckningen måhända var benefikt, någon ekonomisk skada har dock i så fall icke åsamkats honom. I det förevarande fallet, i vilket försträckningstagaren var medellös, var emellertid fordringen föga värd, varför försträckningsgivaren icke erhöll en prestation som uppvägde försträckningen. När nu försträckningen icke användes för det uppgivna ändamålet, synes den tankegång, enligt vilken tiggjarbedrägeri är straffbart, vara tillämplig.¹

Användningen av kredit är enligt detta irrelevant, om kreditgivaren i sin fordran får full valuta för vad han utgiver. Värdet av denna fordran kan emellertid vara beroende av kreditens användning. Om kredittagaren förespeglat viss användning men i själva verket avsett och jämväl sätter i verket en annan som gör fordringen mindre värd än det försträckta beloppet, synes han ha åsamkat kreditgivaren skada. En försträckningstagare har exempelvis uppgivit, att han skall använda krediten på visst ekonomiskt sunt sätt men i själva verket avsett att, såsom han också gör, använda den till hasardartade spekulationer eller rent av till konsumtion. Förutsatt att hans solvens icke ändock är sådan att fordringens värde motsvarar det utgivna beloppet, torde man i ett sådant fall få anse skada åsamkad försträckningsgivaren och förut-

¹ Se ovan s. 49 ff.

sättningarna för bedrägeriansvar vara för handen.¹ I tysk praxis har sålunda förekommit, att en försträckningstagare ansetts ha förövat bedrägeri när han tillnarrat sig lånet under uppgift att han skulle använda medlen till att skapa eller utvidga ett affärsföretag men i själva verket, såsom han också från början avsett, använt dem till sitt uppehälle.²

I detta sammanhang inställer sig frågan vilken hänsyn som skall tagas till bristande uppfyllelsevilja hos gäldenären. Att en försträckningstagare efter försträckningen kommer på tanken att vägra betala har naturligtvis ingen betydelse för frågan om han begått bedrägeri genom att skaffa sig försträckningen. För att frågan skall kunna uppstå fordras, att han redan vid försträckningen avsåg att icke infria skulden. Att ett sådant vilseledande angående egna avsikter är tillräckligt för att uppfylla rekvisitet vilseledande torde vara allmänt erkänt.³ Lika klar är icke frågan om redan den omständigheten att en gäldenär icke ämnar betala är tillräcklig för att fordringen skall anses mindervärdig och därför skada vara för handen. Frågan torde icke kunna generellt besvaras. Det får ankomma på ett ekonomiskt bedömande, huruvida fordringen trots den bristande betalningsviljan måhända ändock icke på grund av att borgenären kan tilltvinga sig betalning har ett värde motsvarande det försträckta beloppet.⁴

I de nu behandlade fallen uppstod fråga om kompensation, emedan den skadelidande förvärvat rätt till en

¹ Till samma resultat kommer STERZEL s. 202. Se också GRÜNHUT s. 122 och SCHÖNKE s. 560. Jfr GOLDSCHMIDT a. a. s. 156 ff.

² Avgörande av Reichsgericht i Juristische Wochenschrift 1926 s. 2924 nr 24.

³ Se kommentaren s. 192 f.

⁴ Se härom STERZEL s. 203 f.

prestation i penningar. Frågan inställer sig emellertid naturligtvis också i de fall där hans rätt avser något av annan natur.

Givet är till en början, att någon skada icke föreligger om en ifrågavarande gärning innebär ett byte av objekt som i alla avseenden äro likvärdiga. Sådana fall inträffa emellertid sällan. Av praktisk betydelse är däremot frågan om och i vad mån den i första hand åsamkade skadan kan kompenseras genom att den skadelidande erhåller rätt till ett objekt som icke är lika med det han förlorar. Frågan besvaras enligt det i 1 kap. uppställda schemat så, att skadan får anses kompenserad om den skadelidande av objektet kan utvinna ett nettobelopp som uppväger skadan och det tillika kan begäras av honom att han vidtager de åtgärder som erfordras för att han skall förvärva detta belopp. Regeln är en tillämpning av den tankegång, vilken i skadeståndsrätten leder till att skada anses utesluten i den mån den skadelidande genom rimliga ansträngningar kunnat begränsa eller upphäva skadan.

Såsom sätt varpå den skadelidande kan ekonomiskt utnyttja det han förvärvar genom brottet kommer i allmänhet i första hand i betraktande försäljning. Kan han lätt sälja det han erhållit och täcker nettointäkten vad han förlorat genom brottet, föreligger ej skada. Man kan emellertid icke begära, att t. ex. den som narrats att köpa ett föremål skall underkasta sig något mera avsevärt mått av besvär och kostnader för att åter avyttra det köpta till ett fördelaktigt pris. I själva verket är det mera sällan som man kan utgå från att den vilseledde genom försäljning kan skaffa sig täckning för sin förlust. Vad bedrägeri beträffar är att märka, att vilseledandet i allmänhet just skett emedan säljaren icke annorledes

kunnat sälja varan till det ifrågavarande priset. Det är också att märka, att det ofta föreligger en sådan skillnad mellan inköpspris och försäljningspris att en köpare icke utan förlust kan i sin tur avyttra det köpta.

Ätminstone teoretiskt kan man tänka sig, att en vilseledd köpare ekonomiskt utnyttjar det förvärvade på annat sätt än genom försäljning och därigenom förvärvar så mycket att förlusten blir täckt. Man kunde tänka sig exempelvis, att en fabriksägare, som narrats att låta en maskinleverantör installera ett maskineri vilket ej håller vad installatören lovat, väl icke kan i sin ordning sälja detta utan förlust men likväl kan begagna det i sin fabrik med så gott ekonomiskt resultat att förlusten blir täckt. I verkligheten möta sådana bedömningar emellertid i allmänhet stora svårigheter.

När det gäller brotten bedrägeri och oredligt förfarande gör sig emellertid en synpunkt gällande som föranleder att compensation inträder i betydligt större omfattning än det sagda ger vid handen. Har den vilseledd betingat sig ett vederlag, bör skada nämligen i allmänhet icke anses åsamkad honom, om han verkligen erhåller detta eller något som är tjänligt för hans ändamål.

Till stöd för denna sats må till en början anföras sådana fall, i vilka den vilseledd erhåller just det vederlag han betingat sig och han blivit endast så till vida förd bakom ljuset att han icke därigenom gör den vinst eller den besparing som förespeglats honom. Den vilseledande har nämligen narrat honom att tro, att priset är särskilt fördelaktigt, fastän det i själva verket är normalt. Antag att någon förmår annan att köpa viss vara medelst uppgift att priset av speciella orsaker är exceptionellt lågt, medan det i själva verket är det gängse. Vad har köparen då att beklaga sig

över? Tydligt blott att han icke gör den goda affär som förespeglats honom. Han har kanske trott, att han skulle kunna i sin ordning sälja varan med förtjänst, eller han har trott att han, om han måst köpa varan på annat håll, skulle ha nödgats betala ett högre pris och att han därför gör en besparing genom köpet. Att han svikes i sådana förhoppningar kan dock icke i och för sig konstituera skada. Det har redan i början av detta kapitel hävdats, att skaderekvisitet icke är uppfyllt blott för det köparens vinst på affären uteblir. Det resonemang som då fördes avsåg visserligen det fallet att säljaren icke levererar utlovad vara och att på den grund köparens vinst går om intet. Men resonemanget har tillämpning över huvud där förespeglad vinst uteblir. Det vore f. ö. föga rimligt, om en säljare skulle kunna, emedan han levererar en vara vars värde täcker köpeskillingen, gå fri från ansvar fastän varan är undermålig i jämförelse med den utlovade men, om han levererar avtalsenlig vara, kunna drabbas av ansvar för det han inbillat köparen att denne kan göra en vinst eller att han gör en besparing.

Det bör observeras, att detta resonemang endast innebär att uteblivandet av ekonomisk fördel genom just den ifrågasvarande transaktionen icke konstituerar skada. Resonemanget leder naturligtvis icke till att skada skulle vara utesluten så snart vilseledandet gäller det ekonomiska resultatet av transaktionen. Liksom skada kan åsamkas en säljare genom att han förledes att sälja till lägre pris än han kunnat utvinna på annat håll, kan självfallet skada uppstå för en köpare genom att han narras att erlægga ett högre pris än det för vilket han på annat håll skulle kunnat förvärva varan. Han har i så fall förletts att göra dåligt bruk av sina penningar. Han hade ju kunnat använda dem för inköp av varan på annat håll och skulle då haft ett belopp över.

Det anförda har haft avseende på fall, i vilka den vilseledde erhåller just det vederlag som han betingat sig. Det torde emellertid vara tillämpligt även i fall där det lämnade vederlaget icke avviker mera från det utlovade än att det likväl för den vilseleddes ändamål är nöjaktigt. Denna åsikt grundas dels på att förutsättningarna för något så allvarligt som bedrägeriansvar måste göras tämligen snäva, dels på att skada icke bör anses föreligga blott för det den vilseledde icke får som han vill. Grundtanken i bedrägeribrottet är att skydda i ekonomiskt hänseende, icke att skydda dispositionsfriheten. För det sistnämnda ändamålet finnes i 21:7 andra punkten en särskild bestämmelse. Enligt denna skall, ändå att skada ej uppkommer, dömas för oredligt förfarande där vilseledandet sker i utövning av yrke eller näring och avser beskaffenhet, myckenhet eller ursprung av vad mot vederlag tillhandahålles. Att en sådan bestämmelse givits visar, att det måste finnas praktiskt viktiga fall i vilka den vilseledde erhåller en prestation som avviker från den utlovade utan att ändock skada föreligger. Ett sådant fall är för handen, om den erhållna prestationen lätt kan säljas utan förlust. Men det är icke antagligt, och motsäges också av de exempel på bestämmelsens tillämplighet som anförts under förarbetena, att bestämmelsen skulle vara avsedd endast för fall i vilka skada är utesluten av sådan grund.¹

Resonemanget leder till att skada är utesluten även där vilseledandet består i att i stället för det utlovade vederlaget lämnas ett annat, förutsatt att detta är tjänligt för den vilseleddes ändamål. Även om en vilseledd köpare på grund av fel i varan äger häva köpet och även om han faktiskt skulle

¹ Se kommentaren s. 224 f., som i huvudsak återger straffrättskommitténs uttalanden, se NJA II 1942 s. 414 f.

göra bruk av denna rätt, kan därför bedrägeriansvar vara uteslutet. Om det lämnade vederlaget ändå är tjänligt för köparens ändamål, bör skaderekvisitet nämligen icke anses uppfyllt; utgiften för erläggande av köpeskilling får anses kompenserad av vederlaget.

Belysande för det anförda äro några tyska rättsfall.

I ett äldre tyskt rättsfall¹ hade den tilltalade själv tillverkat ett läkemedel, tappat det på originalflaskor och sålt det som äkta. Reichsgericht fann, att denna vara var likvärdig med originalvaran och att någon ekonomisk skada därför icke kunde enligt »objektiv måttstock» anses ha åsamkats köparen. Detta var säkerligen riktigt, ty köparen hade visserligen icke utan att i sin ordning vilseleda kunnat genom att sälja varan vidare få sin utgift täckt, men redan den omständigheten att varan för hans ändamål — han skulle tydligen använda den för eget bruk — var likvärdig med den utlovade är tillräcklig för att utesluta skada. Reichsgericht ansåg trots detta, att bedrägeri förelåg emedan köparen dock önskade originalvara.

I ett senare mål, som handlades i plenum, ändrade Reichsgericht ståndpunkt.² I detta mål var sakförhållandet det, att en person genom vilseledande förmått teckna försäkring i ett ömsesidigt försäkringsbolag i stället för, såsom han trodde sig göra, i ett försäkringsbolag med fasta premier. Reichsgericht prövade ingående, huruvida premierna vore lika höga i båda fallen och säkerheten lika. Dessa frågor bejakades, varefter den tilltalade fritogs från ansvar för bedrägeri under anförande att den vilseleddes förmögenhet icke undergått någon ändring genom transaktionen och att därför skaderekvisitet icke vore uppfyllt.

¹ Gerichtssaal Bd 40 s. 96 nr 25.

² RG Bd 16 s. 1.

Avgörandet står i överensstämmelse med det här anförda. Skada var utesluten, emedan den vilseledde erhöi en prestation som för hans ändamål var lika god som den utlovade.

Enahanda var förhållandet i ett annat tyskt rättsfall.¹ I detta hade en försäkringsagent narrat vissa personer att teckna försäkring i ett utländskt försäkringsbolag i stället för i ett inhemskt, som de kände till och hade förtroende för. Också i detta fall ledde Reichsgerichts prövning av försäkringsvillkoren och säkerheten till att den tilltalade frikändes från bedrägeriansvar.

I det först nämnda fallet och förmodligen även i de två senare skulle enligt svensk rätt den vilseledande emellertid kunna dömas för oredligt förfarande enligt 21: 7 andra punkten, vilket lagrum som nämnts icke innehåller något krav på skada.

Från svensk rättspraxis må anföras ett fall från tiden före 1942 års strafflagsändringar,² i vilket en försäljare av separatorer av visst fabrikat hade åtalats för det han skaffat köpare genom att bibringa dem uppfattningen att maskinerna vore av annat fabrikat. Bedrägeriansvar ansågs icke kunna ådömas. För köparna, vilka ämnade använda maskinerna i sitt lantbruk, ansågos nämligen de levererade maskinerna icke påvisbart sämre än de utlovade, och skada ansågs därför icke ha åsamkats dem. Hade gärningen förövats efter reformen av bestämmelserna angående förmögenhetsbrott, hade försäljaren emellertid bort dömas för oredligt förfarande.

I ett annat svenskt rättsfall,³ som likaledes härrör

¹ RG Bd 28 s. 310.

² NJA 1938 s. 193. Se om rättsfallet kommentaren s. 224.

³ NJA 1942 s. 379. Se om rättsfallet mina reflexioner i SvJT 1945 s. 56.

från tiden före 1942 års lagstiftning, hade en försäljare av kostymtyger, framställda med användande i stor utsträckning av cellull, med vetskap härom vid försäljningarna uppgivit att tygerna vore fria från detta ämne, eller åtminstone uttalat sig på sådant sätt att köparna fått den uppfattningen att så vore fallet. Försäljaren åtalades för bedrägeri men försvarade sig med att tygerna varit värda de priser till vilka han sålt dem. Köparna hade därför enligt hans förmenande icke lidit någon ekonomisk skada. Häradsrätten, vars dom i denna del lämnades utan ändring av överrätterna, förklarade emellertid, att då köparna, med vissa undantag, icke velat förvärva tyger med inblandning av cellull, det finge förutsättas att de ansett sig icke ha någon användning för dylika tyger. För den skull måste enligt domstolarnas mening ekonomisk skada anses ha tillfogats köparna, även om försäljningarna i en del av fallen måhända skett till priser som tygerna betingade i den öppna marknaden. Försäljaren dömdes därför för bedrägeri.

Avgörandet förefaller diskutabelt. Att köparna icke ville förvärva tyger med inblandning av cellull behöver icke hindra, att tygerna dock för deras ändamål kan ha varit likvärdigt med de utlovade. Skada bör i så fall enligt det föregående icke anses föreligga. Att köparna på grund av sina tycken icke voro nöjda bör icke få inverka på frågan huruvida ekonomisk skada föreligger. Förmodligen voro emellertid tygerna visserligen användbara för köparnas ändamål men sämre än de tyger de trodde sig köpa. En fråga blir därför, huru stor avvikelser mellan den utlovade och den erhållna prestationen skall vara för att prestationen icke bör godtagas såsom kompensation. I betraktande av att lagen innehåller en bestämmelse, 21: 7 andra

punkten, som är avsedd för bl. a. fall av vilseledande angående varans beskaffenhet utan att skada förutsättes, torde man för att bedrägeri skall föreligga böra fordra ett tämligen väsentligt minus i fråga om varans användbarhet för köparens ändamål. Att tyget t. ex. fortare förslites eller att det något lättare blir skrynkligt torde knappast böra anses vara sådana fel att det icke ändock anses användbart. Endast om det icke rimligen kan begäras av köparen att han nöjer sig med tyget, torde säljarens prestation böra anses otillräcklig såsom compensation. Det är givet, att ett tyg som företer sådana kvalitetsfel som de nämnda icke i penningar är värt lika mycket som en förstklassig vara. Trodde sig köparna förvärva prima tyger, ha de tydligen erhållit något som är mindre värt än det de trodde sig förvärva. Men detta behöver endast innebära, att de ej gjorde den goda affär som förespeglats dem, och bör därför enligt det föregående icke anses uppfylla skaderekvisitet. Däremot skulle detta vara uppfyllt, om köparna på annat håll för lägre pris hade kunnat köpa tyger av denna kvalitet. Ty i så fall hade försäljaren narrat dem att göra dåligt bruk av sina pengar. Men om det, såsom det åtminstone i en del av fallen gjorde, förhöll sig så att försäljningarna skett till de priser tygerna betingade i öppna marknaden, kan ej skada anses föreligga på denna grund. Så till vida voro tygernas marknadspriser av betydelse. Dessa priser skulle också haft betydelse, om de varit så höga att köparna lätt hade kunnat åter avyttra tygerna utan förlust. I så fall borde skada ej anses ha åsamkats dem. Men detta var säkerligen icke fallet i målet.

Enligt den i det föregående utvecklade tankegången är avgörande vikt att lägga vid huruvida det den vilseledde erhåller är tjänligt just för det ändamål för vilket denne

individuelle person inlåtit sig på transaktionen. I de anförda rättsfallen hade de vilseledda slutit avtalet med avsikt att för eget bruk behålla vad de genom detta förvärvade. Därest så icke varit förhållandet, skulle bedömandet utfalla annorlunda. Om försäljningen av det på originalflaskor tappade läkemedlet skett till en återförsäljare, skulle varan säkerligen icke vara tjänlig för hans ändamål. I ett sådant fall är därför skaderekvisitet uppfyllt. Och sannolikt skulle detsamma vara händelsen, därest försäljningen av separatorerna eller tygerna skett till återförsäljare. Redan säljarnas tillvägagångssätt ger anledning att förmoda, att dessa varor icke kunde med lätthet åter avyttras utan förlust.

Huruvida en prestation bör godtagas såsom kompensation beror enligt detta på om den med hänsyn till mottagarens individuella förhållanden är tjänlig för det ändamål för vilket mottagaren inlåtit sig på transaktionen. Utan undantag kan emellertid icke denna sats upprätthållas. Måhända är prestationen, ehuru den är tjänlig för detta ändamål, likväl icke till nytta för mottagaren, emedan han misstagit sig angående sitt behov av en sådan prestation, och måhända har han förmåtts till transaktionen just genom att han vilseletts i detta avseende. Att han mottager en prestation som är tjänlig för det avsedda ändamålet är honom under sådana förhållanden till ringa båtnad och bör icke föranleda att skadan anses kompenserad.

Ett exempel, som är ägnat att belysa detta, kan hämtas från dansk rättspraxis. Enligt den redogörelse för det ifrågavarande rättsfallet,¹ som Østre Landsret gav i sin dom i målet, hade försäkringsagenter helt systematiskt

¹ Ugeskrift for Retsvæsen 1938 s. 392 o. 792.

genom ett flertal oriktiga uppgifter förmått personer (änkor och pensionerade m. fl.) att underteckna ansökningar om försäkring utan hänsyn till om vederbörande hade bruk för en sådan försäkring och om det av agenterna representerade försäkringsbolaget fick något giltigt krav mot de försäkrade, blott för att dessa skulle betala första årets premier och för att agenterna på så sätt skulle erhålla provision. Under dessa omständigheter, anförde domstolen, har det åsamkats sökandena, som icke önskat eller haft något intresse av att teckna de ifrågavarande försäkringarna, ett »Formuetab». Domen stadfästes av Højesteret med 8 röster mot 1. Den skiljaktige frikände på skäl som anförts av första instansens domstol. Denna hade frikänt, emedan försäkringsavtal finge antagas ha träffats i enlighet med försäkringsansökningarna, varför något »Formuetab» icke kunde anses ha åsamkats försäkringstagarna eller annan. I detta fall voro försäkringarna i och för sig tjänliga för det ändamål för vilket avtalen ingåtts. Att dessa voro ogiltiga utesluter, såsom förut framhållits, icke att bedrägeri föreligger. Emellertid voro försäkringarna tydligen meningslösa. Försäkringstagarna hade, efter vad man kan förstå, ingen egendom som kunde bliva utsatt för skada av det slag försäkringarna avsågo; det var kanske fråga om hagelskadeförsäkring ehuru försäkringstagarna icke hade någon egendom som var utsatt för risk att skadas av hagel. Den motprestation, som den vilseledde i ett sådant fall erhåller, torde icke böra anses vara av sådan beskaffenhet, att bedrägeriansvar är uteslutet. I enlighet härmed har i kommentaren¹ på tal om oredligt förfarande anförts, att skada kan åsamkas en person genom att han narras att göra ett meningslöst inköp, exempelvis att

¹ S. 222.

köpa en begravningskrans åt någon som icke är avliden. Ett annat i kommentaren anført exempel är, att någon narras att företaga en järnvägsresa för att erhålla en plats som i själva verket icke är ledig.

Från samma synpunkt böra åtminstone ofta sådana fall bedömas, i vilka någon betingar sig vederlag för utförande av magiska konster eller liknande. Vid bedömande av sådana fall är till en början att märka, att bedrägeriansvar är uteslutet om den som betingar sig vederlaget själv tror på verkan av sin magi. Om han emellertid icke gör detta utan har uppsåt att vilseleda, kunna förhållandena stundom vara sådana, att han får anses ha utlovat effekt av sina åtgärder. Sådana fall erbjuda inga särskilda svårigheter. Skulle resultatet inträda, begår han tydligen bedrägeri om han uppbär sitt arvode. Det vanliga torde emellertid vara, att vederlaget icke göres beroende av viss effekt utan betingas för själva behandlingen. Magikern betingar sig t. ex. betalning för att läsa över ett kreatur, för att utföra vissa konster med ett föremål som tillhör eller föreställer viss person etc. I dessa fall fullgör han den prestation för vilken han erhåller vederlag. Prestationen är emellertid onyttig för vederlagsgivaren, och på denna punkt har denne blivit vilseledd. Förutsättningarna för bedrägeriansvar få därför anses vara för handen. I tysk rättspraxis har ett fall varit före, i vilket en man narrat till sig pengar av godtrogna i vederlag för vissa åtgärder som skulle skydda mot skadliga strålar från jorden. Han ansågs av Reichsgericht ha begått bedrägeri, oavsett om han utlovat någon effekt av sina åtgärder.¹

Den tankegång som här utvecklas synes böra tillämpas i vissa andra fall, där liksom i de senast nämnda själva

¹ Juristische Wochenschrift 1938 s. 503 nr 5.

prestationen icke avviker från vad som utlovats, nämligen i sådana där ett sådant vilseledande skett i fråga om priset att man icke rimligen kan begära att den vilseledde skall stå fast vid avtalet. Kan han då icke lätt genom försäljning skaffa sig täckning för den avtalade köpeskillingen, synes skada ha åsamkats honom. Ett sådant fall har varit föremål för diskussion i vårt land.¹ En man hade narrats att underteckna en beställning av ett bokverk medelst oriktig uppgift om priset. Sedermera visade det sig, att han beställt bokverket för ett avsevärt högre pris än det som uppgivits för honom. För detta pris utbjöds boken i bokhandeln och fann, om än med svårighet, köpare. Beställaren kunde emellertid uppenbarligen icke åter sälja boken för det priset. Emedan beställaren vilseletts angående priset och således genom oriktig uppgift förmåtts köpa ett mycket dyrare bokverk än han ämnat, synes man icke böra utgå från att han behåller det utan i stället förutsätta att han söker sälja det för att på detta sätt såvitt möjligt erhålla täckning för köpeskillingen. Vid försäljning kan han emellertid icke påräkna att erhålla det pris han själv förbundit sig att erlagga och får därför anses ha lidit ekonomisk skada genom sitt köp.

Det är anledning att till ytterligare belysning och utveckling av det sagda något uppmärksamma fall, i vilka någon tillnarrat sig ett uppdrag, en tjänst eller annan anställning.

Till utgångspunkt väljes ett äldre svenskt rättsfall,² i vilket det icke var fråga om sådant avtal utan om arrende. Till arrendator hade antagits en person, som upplåtaren ovetande straffats för stöld och var förlustigt medborgerligt

¹ Se diskussion mellan SANDEGREN och mig i SvJT 1947 s. 608 ff.

² NJA 1910 s. 648.

förtroende. Han hade lyckats bliva antagen såsom arrendator genom att lämna vilseledande uppgifter om sitt namn och hemvist. Upplåtaren stämde arrendatorn med yrkande, att denne måtte dömas till ansvar för bedrägeri samt skiljas från arrendet. Det senare yrkandet bifölls enhälligt i alla instanser. Däremot frikändes arrendatorn av hovrätten och Högsta domstolens majoritet från ansvar. Motiveringen var allenast, att vad i målet förekommit icke vore av beskaffenhet att för honom föranleda ansvar för bedrägeri. Resultatet torde emellertid enligt de synpunkter som hävdats i det föregående vara väl försvarbart. Det är till en början givet, att det svikliga förledandet utgjorde tillräcklig grund för att avtalet skulle vara ogiltigt. Men därav följer ej att bedrägeri förövats. Den omständigheten att en person varit straffad bör näppeligen anses diskvalificera honom såsom arrendator. Låt vara att jordägaren blivit vilseledd, han erhöll dock såsom vederlag för upplåtelsen en förbindelse med åtagande att svara för en arrendators åligganden, vilken synes böra anses tjänlig för hans ändamål. Den vikt, som just från strafflagens synpunkt ligger på att de straffades resocialisering främjas, föranleder att knappast heller ansvar för oredligt förfarande enligt 21: 7 andra punkten bör komma i fråga, något som eljest låge nära till hands.

Även när någon genom oriktig uppgift om sina kvalifikationer tillnarrat sig ett uppdrag eller en anställning torde i regel bedrägeriansvar vara uteslutet, om han är i stånd att nöjaktigt fullgöra sina åligganden. Man tänke sig det fallet, att någon med orätt utgivit sig för advokat eller legitimerad läkare och kan antagas kunna fullgöra eller verkligen fullgjort sitt uppdrag utan allvarligare an-

märkning. I sådana fall torde emellertid andra punkten i 21: 7 kunna vara tillämplig.¹

Den som genom oriktig uppgift om sina kvalifikationer narrar sig till ett uppdrag eller en anställning för vilken han är oduglig torde däremot vara att straffa för bedrägeri. Den vilseledde erhåller nämligen då för sina pengar icke något som rimligen kan likställas med vad som utlovats honom. I ett tyskt rättsfall² hade ett rederi anställt en steward. Det visade sig emellertid, att mannen var könssjuk. Han hade därför enligt rederiets allmänna anställningsregler icke kunnat erhålla tjänsten. Reichsgericht fann bedrägeri föreligga, varvid domstolen icke fäste vikt vid att rederiet ej ville anställa könssjuka men väl vid att mannen icke lämpligen kunde användas såsom steward.

Om någon genom vilseledande tillnarrar sig ett ämbete, bör vid bedömandet huruvida bedrägeri föreligger avseende icke fästas allenast vid ämbetsmannens förmåga att utföra själva arbetsprestationerna. Reichsgericht har i ett fall³ ansett bedrägeri begånget av en person, som genom oriktiga uppgifter omsitt förflutna förlett myndigheterna att tilldela honom ett ämbete. Reichsgericht motiverade icke detta med att hans arbetsprestationer skulle vara undermåliga. Den ställning en ämbetsman intager lämnar, uttalade Reichsgericht, icke rum för uppfattningen att hans tjänster skulle köpas för ett visst vederlag. Vad en ämbetsman lämnar i utbyte mot sin lön vore enligt Reichsgericht icke presterande av vissa tjänstbarheter utan grundande av ett trohetsförhållande, i vilket ämbetsmannen

¹ Se kommentaren s. 226. Jfr också 10: 14.

² RG Bd 42 s. 49.

³ RG Bd 65 (1931) s. 281, jfr RG Bd 73 s. 268 och not därtill av MEZGER i Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht 1939 s. 649 f. samt RG Bd 75 s. 8.

insätter hela sin personlighet. Det vore en oefftergivlig förutsättning för detta, att han fyller vissa krav i fråga om karaktärsegenskaper. Om det bruste däri, erhöles den anställande över huvud icke något vederlag och lede därför genom att utbetala lönen en förmögenhetsskada. Reichsgerichts uttalande är måhända något för tillspetsat för svenska förhållanden. Onekligen måste emellertid vissa minimikrav ställas på en ämbetsman icke blott i fråga om prestationsförmåga utan även beträffande personliga kvalifikationer i övrigt. Den som tillnarrar sig ett ämbete genom vilseledande i sistnämnda avseende synes ha gjort sig skyldig till bedrägeri, och grunden för denna åsikt är, såsom Reichsgericht framhållit, att den anställande lider skada genom att ikläda sig förpiktelse att utbetala lön utan att erhålla en för dess ändamål tillfyllestgörande motprestation; ämbetsmannen kan icke användas i ämbetet.

Såsom detta fall visar, behöver orsaken, varför en prestation icke är godtagbar såsom compensation, ej vara, att den i ett hänseende som man med någon rätt kan kalla ekonomiskt är mindre tjänlig än den utlovade. Det ändamål, för vilket den vilseledde inlät sig på transaktionen, kan vara av vad slag som helst, och compensationsfrågan avgöres efter prestationens tjänlighet för detta ändamål. Följaktligen är det möjligt, att prestationens otillräcklighet i ett avseende vilket som helst kan medföra att den ej är ägnad för compensation. Antag att en biografägare skaffar avsättning för biljetter till en viss föreställning genom att annonsera att den då visade filmens hjälte skall personligen närvara. Denne uteblir emellertid, vilket biografägaren också från början visste att han skulle göra. Antag vidare, att folk köpt biljetter för att se filmhjälten. För deras ändamål med biljettköpet är då den lämnade

prestationen otillräcklig och förmår ej kompensera utgiften för biljetten. Resonemanget leder till att biografägaren hemfaller åt bedrägeriansvar, emedan han icke sört för att biografbesökarna fingo nöjet att se filmidolen.¹ Ett från förevarande synpunkt likartat fall är det, att en antikvitetshandlare förmår någon att köpa ett gammalt porträtt under medvetet oriktig uppgift att det föreställer en dennes förfader. Kunden företager köpet av intresse för sin släkt. Kan han icke, när han upptäcker att han blivit lurad, med lätthet sälja tavlan utan förlust föreligger skada och därmed bedrägeri.

Det visar sig alltså, att frågan om bedrägeri skett i vissa fall blir beroende av om en till synes så föga ekonomisk prestation fullgöres som beredande av tillfälle att se en filmhjärte eller att tillfredsställa ett affektionsintresse. Förklaringen härtil är, att det icke är uteblivandet av sådan behovstillfredsställelse som konstituerar skadan utan den utgift den vilseledde gjort för att bereda sig behovstillfredsställelsen. Det är samma tankegång som leder till att tiggarsbedrägeri anses straffbart men lämnande av gåva till någon som verkligen är nödlidande icke. Även i sådana fall blir straffbarheten beroende av om givaren verkligen får tillfredsställelsen att öva barmhärtighet, och även i sådana fall följer detta av att den ekonomiska skadan konstitueras av utgiften.²

Det skydd, som enligt det sagda ges åt immateriella intressen, är således en följdföreteelse i förhållande till det skydd som ges åt ekonomiska intressen. Det lämnas endast där rekvisitet ekonomisk skada är uppfyllt. Om i det nyss anförda exemplet angående köpet av ett porträtt köparen

¹ Se HIRSCHBERG s. 314.

² Se ovan s. 49 ff.

med lätthet kan sälja porträttet vidare och därigenom eliminera den ekonomiska skadan, är därför bedrägeri-ansvar uteslutet, och detta fastän han även i detta fall har anledning känna sig besviken. Det resultat, till vilket undersökningen lett, överensstämmer med den ståndpunkt som i det föregående intagits till frågan huruvida ett vilseledande med avseende å användningen av en försträckning kan konstituera ekonomisk skada.¹ Det hävdades nämligen då, att om försträckningsgivaren erhåller en fordran med värde motsvarande det försträckta beloppet, men ej annars, användningen av medlen är irrelevant.

Med fall av försträckning, där försträckningsgivaren vilseletts angående medlens användning, kunna jämföras fall av köp i vilka köparen vilseletts angående köpeskillings användning. Ett sådant fall kan hämtas ur tysk rättspraxis.² Ett par köpmän hade genom leveransavtal förbundit sig att för visst pris till ett ministerium leverera ritbestick tillverkade av viss fabrik. De levererade emellertid i stället ritbestick av en annan fabriks tillverkning. Dessa voro på intet sätt sämre än den förra fabriksens. Enligt framställningen i det föregående skulle därför skada icke anses åsamkad ministeriet. Men detta hade, när det betingade sig att erhålla bestick av visst fabrikat, åsyftat att genom beställningen bistå industrin i ett av arbetslöshet drabbat område. Fråga kan därför uppstå, om icke trots bestickens användbarhet likväl leveransen borde anses icke vara fullgod för beställarens ändamål. Reichsgericht fann emellertid skaderekvisitet brista. Så torde fallet också vara att bedöma enligt svensk lag. Det avgörande torde, såsom

¹ Se s. 82 f.

² Se RG Bd 73 s. 382. Se om rättsfallet en not av v. WEBER i Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht 1940 s. 83.

Reichsgericht anförde, få anses vara, att ministeriet hade behov av den beställda varan och att det levererade för detta ändamål var likvärdigt. De ytterligare motiv, som må ha inverkat vid beställningen, torde böra lämnas ur räkningen. I detta fall var ett motiv, att ministeriet önskade att dess egen prestation, köpeskillingen, skulle tillkomma visst företag. Att ministeriet icke, trots att säljarna utlovat det, fick sin önskan i detta hänseende uppfylld torde icke böra anses grunda ekonomisk skada vid det förhållande att det erhöll en vara som var fullt användbar för det ändamål för vilket den beställda varan skulle användas. Endast om, såsom Reichsgericht uttalade, beställningen skett uteslutande för att gynna industrin på den ifrågasvarande orten och oberoende av om ministeriet hade behov av varan, torde ekonomisk skada böra anses ha åsamkats ministeriet.

5 KAP.

SKADANS OMEDELBARHET.

I 3 kap. har hävdats, att den omständigheten att en rättshandling tillkommit genom brott och därför är ogiltig icke hindrar att den betraktas som giltig när det gäller att avgöra huruvida skaderekvisitet vid ett brott är uppfyllt. Detta gör det möjligt att bedöma frågan, huruvida brott föreligger, omedelbart efter det rättshandlingen företagits; den som t. ex. förmåtts att utfärda ett skuldebrev skall, när det gäller fråga om bedrägeri skett, anses ha lidit skada redan genom skuldebrevets utfärdande och icke först genom dess infriande.

Förevarande kapitel skall behandla den mera allmänna frågan, vid vilken tidpunkt skada skall föreligga för att skaderekvisitet skall vara uppfyllt vid de i denna framställning ifrågavarande brotten.

Till belysning av frågan må först några ord sägas om motsvarande fråga på skadeståndsrättens område. Huruvida det föreligger skada som grundar skadeståndsrätt bestämmes i princip efter förhållandena vid den tidpunkt då skadeståndsfrågan är föremål för bedömande.¹ Det är sålunda givet, att händelser som inträffat efter den ifrågavarande händelsen men före domen kunna inverka på skadeståndet. Har någon orsakat en skada men därefter återställt det tidigare tillståndet, behöver han sålunda icke betala ersättning, såvida icke skada åsamkats genom det

¹ Se straffrättskommittén i NJA II 1942 s. 325.

övergående situationen. En tjuv som återställt det tillgripna är exempelvis i allmänhet icke skyldig att gälda skadestånd. För att han skall undgå skadeståndsskyldighet är det f. ö. tillräckligt, att det tillgripna finnes i behåll när han lagföres och att det därför kan genom myndigheternas försorg återställas till den bestulne. Omvänt är en skadelidande icke betagen rätt att åberopa skada som beror av händelseförloppet efter det att en brottslig gärning föröfvats. Den som blivit berövad aktier kan genom att dröja med att göra sitt skadeståndsanspråk gällande uppnå, att till grund för skadeståndets beräkning lägges den måhända högre kurs som gäller vid lagföringen. Det ligger således i den skadelidandes makt att inom vissa gränser bestämma vilken tidpunkts förhållanden som skola läggas till grund för skadeberäkningen.

Att skadestånd icke behöver bestämmas med hänsyn till förhållandena omedelbart efter den skadande händelsen och prövningen icke heller behöver uppskjutas till dess alla dennas konsekvenser kunna överblickas medför vissa svårigheter. Omständigheter, som tillstött efter den skadande händelsen, måste nämligen lämnas ur räkningen i den mån de ej ha tillräckligt orsakssamband med händelsen, men att företaga en sådan sovring är mången gång vanskligt. I praxis har detta särskilt visat sig i sådana fall, där efter det att kroppsskada tillfogats någon tillstött sjukdom eller annat kroppsligt eller själsligt men som icke är den vanliga följderna av sådan kroppsskada. Att åter skadestånd ofta bestämmes innan följderna av den skadande händelsen till fullo kunna bedömas, har lett till att skadestånd i form av livränta för nedsatt arbetsförmåga stundom ansetts böra fastställas med förbehåll om rätt till jämkning i livräntebeloppet.

Det är naturligtvis önskvärt, att frågan om en handlingss straffbarhet icke på motsvarande sätt är beroende av förhållandenas utveckling efter handlingen. Att helt undvika detta är emellertid ogörligt. Vid de straffbestämmelser, som fästa avseende vid inträdet av en effekt, kan straffbarheten icke avgöras, förrän det visat sig huruvida denna effekt inträder. Om någon sårats genom ett skott, kan sålunda frågan om exempelvis mord ägt rum icke avgöras, förrän det visat sig huruvida han dör av såret.

Beträffande vissa av de i denna framställning ifrågasvarande förmögenhetsbrotten ger emellertid lagtexten genom sin avfattning en anvisning, att frågan huruvida skaderekvisitet är uppfyllt skall bedömas med hänsyn till förhållandena vid en tidig tidpunkt. Det kräves nämligen vid stöld att tillgreppet, vid bedrägeri och utpressning att den genom vilseledande eller tvång föranledda dispositionen och vid förskingring att gärningen *innebär* skada. Att detta krav uppställts sammanhänger med att vid dessa brott tillika kräves att tillgreppet, dispositionen eller förskingringshandlingen innebär vinning. Den tanke, som kommit till uttryck på detta sätt, är enligt motiven, att en förmögenhetsöverföring skall ha ägt rum. I nästa kapitel skall innebörden härav närmare undersökas. Här är det tillräckligt att konstatera, att skadan uppenbarligen skall på ett omedelbart sätt ha orsakats av handlingen eller dispositionen. För att skaderekvisitet skall vara uppfyllt måste med andra ord skada föreligga, så snart handlingen eller dispositionen företagits.

Detta innebär, att senare inträffande skada icke är av beskaffenhet att uppfylla skaderekvisitet. Att köpta aktier eller obligationer sedermera sjunka i värde eller att en köpeskillingsfordran blir nödlidande genom att köparen

efter köpet blir insolvent är sålunda icke tillräckligt för att uppfylla skaderekvisitet vid bedrägeribrottet.

Lagens ståndpunkt är emellertid också den, att om väl skaderekvisitet en gång är uppfyllt, senare händelse icke må återopas för att visa att någon skada numera icke föreligger. Det är sålunda uppenbart, att om någon genom brott blivit berövad t. ex. aktier, ansvar icke bortfaller i och med att dessa måhända sedermera bliva värdelösa. Det är också tydligt att, såsom anförts redan i närmast föregående kapitel, stöldansvar icke upphäves av att tjuven kanske sedermera lämnar vederlag för det tillgripna. För att gottgörelse skall upphäva skadan måste den lämnas samtidigt med gärningen.¹

Mindre tydligt är måhända, att enahanda gäller där den skadelidande samtidigt med brottet tillförts en motprestation som då var otillräcklig men sedermera stigit i värde. Ett sådant fall är det, att någon narrat annan att till alltför högt pris köpa aktier vilka emellertid senare stiga i värde så att den bedragne kan sälja dem utan förlust eller kanske rent av med vinst. Denna värdestegring utesluter icke, att skada genom brottet dock måste anses ha åsamkats honom. Att affären i sin helhet betraktad till slut visar vinst hindrar icke, att köparen hade bort kunna köpa aktierna för lägre pris och i så fall haft pengar över. Att lagen intager och måste intaga ståndpunkten att bedrägeri föreligger i ett sådant fall framgår också därav, att det i fråga om det subjektiva rekvisitet måste vara tillräckligt att gärningsmannen haft uppsåt att tillnarra sig penningar mot ett vederlag som endast övergående varit otillräckligt. I hithörande fall är det nämligen mycket vanligt, att gär-

¹ Se ovan s. 77. Det anförda utvecklas närmare i kommentaren s. 18 ff. och av straffrättskommittén i NJA II 1942 s. 326 ff.

ningsmannens uppsåt icke går ut på att den vilseledde skall lida en slutlig förlust. Den vilseledande hoppas tvärtom ofta, att denne skall komma ifrån affären utan förlust, och hans uppsåt omfattar då blott att låta medkontra-henten löpa en risk. Särskilt när det gäller större transaktioner är det vanligt, att bedragaren icke skulle förövat gärningen om han visste att den skulle få skada till slutligt resultat, ty han måste säga sig att han i så fall knappast kan undgå upptäckt. Mången gång är han f. ö. själv så engagerad i transaktionen, att han icke skulle inlåtit sig på den om han vetat hur det skulle gå.¹

Vad nu anförts i anslutning till ett exempel avseende aktieköp äger tillämpning också på det fall att någon till-narrat sig kredit. Vanligen är den vilseleddes fordran mindervärdig i förhållande till vad han presterat; det är naturligtvis i allmänhet för den skull som kredittagaren ljugit. Redan därmed har skada åsamkats kreditgivaren, och detta kan icke göras ogjort genom att kredittagaren sedermera får sin ekonomi förbättrad och kanske till och med betalar på förfallodagen.

Resonemanget är tillämpligt även vid penningförsking-ring. Antag att någon, som innehar medel för annans räk-nings under redovisningsskyldighet, icke håller dem avskilda från sina egna samt vidare att han genom att inlåta sig på affärstransaktioner kommer på obestånd men att hans affärsställning sedermera förbättras så att han är solvent när han skall utge medlen. Redovisningsskyldigheten in-nebar emellertid, att han kontinuerligt skulle kunna hålla medlen huvudmannen till handa så att redovisningsford-

¹ Se straffrättskommittén i NJA II 1942 s. 329 och NJA 1947 s. 612 där det icke fordrades uppsåt med avseende å slutlig förlust; jfr emellertid NJA 1945 s. 348.

ringen alltid var fullvärdig. I denna skyldighet har han brustit. Redovisningsfordringen har en tid varit deprecierad och därmed har uppstått skada. Han blir därför att döma för förskingring, oavsett att han sedermera betalar, ja även om han skulle betala innan förskingringen upptäckes.

Det anförda har haft avseende på stöld, bedrägeri, utpressning och förskingring, vid vilka brott kräves att handlingen eller dispositionen innebär skada. Det torde emellertid ha tillämpning också i fråga om brotten oredligt förfarande och behörighetsmissbruk, i den mån skada kräves vid dessa brott, samt trolöshet mot huvudman.

Detta är utan vidare tydligt i vad avser satsen, att inträffad skada icke upphäves genom senare inträffande händelser. Det saknas skäl, varför ansvar för t. ex. oredligt förfarande skulle i detta hänseende vara mera begränsat än ansvaret för de andra brotten.¹

Lika klart är icke, att skaderekvisitet även vid de nämnda brotten endast kan uppfyllas genom skada som inträffar i och med handlingen eller dispositionen, men även detta torde böra antagas. Annars skulle nämligen ansvaret bli alltför vidsträckt. Betänkligheter mot en vidsträckt tolkning i detta avseende göra sig mera gällande vid brottet oredligt förfarande än vid de båda andra, där kravet att gärningen skall innefatta missbruk medför en begränsning av ansvaret. Att skaderekvisitet skulle vara att fatta olika vid de ifrågavarande brotten kan emellertid icke antagas.

Att en senare inträffande skada icke är tillräcklig för att ådraga ansvar för oredligt förfarande synes framgå därav, att annars bestämmelsen angående detta brott skulle komma att utgöra en reservbestämmelse till bedrägeri på

¹ Se straffrättskommittén i NJA II 1942 s. 330.

ett sätt som icke gärna kan vara avsett. Den som går fri från ansvar för bedrägeri, emedan han visserligen förmått annan medelst vilseledande att företaga en rättshandling men lämnat fullgott vederlag, skulle utan tidsbegränsning riskera att senare hemfalla till ansvar för oredligt förfarande om vederlaget sjunker i värde, förutsatt att hans uppsåt omfattat denna möjlighet.

Ett exempel må visa, att detta icke gärna kan anses rimligt. Antag att någon förmår annan att av honom köpa aktier i ett visst bolag icke genom ett allmänt lovordande av bolagets vinstutsikter — ett sådant räcker ej för att uppfylla kravet på vilseledande — utan genom att påstå något bestämt faktum, t. ex. att bolaget erhållit vissa stora beställningar. Antag vidare, att denna uppgift är medvetet oriktig men att aktierna ändock äro värda sitt pris. Bedrägeriansvar är då uteslutet. Sedermera inträffa emellertid händelser som försämra bolagets ekonomi, varför aktieköpet visar sig bliva en dålig affär. Skall ansvar då inträda för oredligt förfarande? Om senare inträffande skada vore tillräcklig, skulle man i allmänhet nödgas besvara frågan med ja. Uppsåtet omfattar nämligen i regel åsamkande av sådan senare skada. Vanligen är en person, som överväger att sälja aktier, desto mera angelägen att göra detta ju sannolikare han anser det vara att för bolaget ofördelaktiga händelser skola inträffa. Och det fordras för ansvar, såsom i 3 kap. framhållits, icke att skada skall inträda just i det avseende beträffande vilket den vilseledde förts bakom ljuset. Bestämmelsen angående oredligt förfarande skulle därför bliva att på grund av senare inträffande händelser tillämpa på en handling som, när den förövades, gick fri från ansvar för bedrägeri emedan skaderekvisitet icke var uppfyllt. Säljaren i exemplet skulle tills

preskription inträtt ha över sig risken, att en försämring av aktiebolagets affärer skall medföra att han hemfaller till ansvar för oredligt förfarande. För övrigt skulle han också löpa risken att bli förpliktad att utge skadestånd. Resultatet förefaller så mycket mindre godtagbart, som det ju är tänkbart att bolagets affärer sedermera förbättras.

Att bestämmelsen angående oredligt förfarande skulle på sätt exemplet visar göra tjänst som en reserv åt bedrägeribestämmelserna bör icke antagas. Det är i ett annat avseende bestämmelsen angående oredligt förfarande med rätta kan uppfattas såsom en reservbestämmelse i förhållande till bedrägeribestämmelserna, nämligen däri att ansvar för oredligt förfarande inträder i fall där dispositionen väl innebär skada men ej både skada och vinning.

I kommentaren¹ anföres ett exempel, som är ägnat att belysa förhållandet mellan bedrägeri och oredligt förfarande. Det säges där, att bestämmelsen angående det senare brottet är tillämplig om någon genom oriktiga uppgifter förleder en annan att med tredje man inlåta sig på en affär som slutligen leder till förlust. Detta är otvivelaktigt riktigt så till vida som bedrägeriansvar är uteslutet emedan affären ej innebär vinning för den vilseledande. Eftersom något sådant krav ej uppställles i fråga om oredligt förfarande, kommer ansvar för sådant brott förr i fråga. Men icke heller oredligt förfarande torde föreligga, om icke redan genom affärens slutande skada åsamkats den vilseledde. Att den vilseledande, om detta icke är fallet, likväl för framtiden skulle behöva leva under risken att bli fälld till ansvar synes icke böra antagas.

¹ S. 223.

Motsvarande gäller om ett annat exempel som anföres i kommentaren,¹ nämligen det att någon genom oriktig uppgift narrar annan att avstå från en förmånlig affär varom han redan erhållit bindande anbud. Det förutsättes, att anbudsgivaren är en tredje person. Det är under denna förutsättning riktigt, såsom i kommentaren angives, att ansvar för bedrägeri ej kommer i fråga men däremot ansvar för oredligt förfarande. En förutsättning härför måste dock vara, att affären redan med hänsyn till förhållandena vid tiden för förfarandet var förmånlig, eljest skulle ansvaret bliva alltför obegränsat. Antag att någon förmår annan att avstå från ett erbjudande att ingå som kompanjon i ett företag genom att lämna nedsättande uppgifter angående anbudsgivarens hederlighet och att företaget långt om länge blir en god affär.

Det resultat, till vilket resonemanget kommit, torde som nämnt böra anses tillämpligt även i fråga om trolöshet mot huvudman. Enligt kommentaren² kan ansvar för trolöshet inträda, då en person, som erhållit i uppdrag att placera annans medel på ett i möjligaste mån riskfritt sätt, med begagnande av fullmakt som den andre givit honom verkställer stödköp av aktier som väl vid inköpet stå i den kurs efter vilken han betalar men som sedermera falla i värde. Denna mening är även enligt den här lämnade framställningen riktig, om, såsom tydligen förutsättes, fullmaktsgivaren hade kunnat förvärva aktierna för billigare pris.

Vad nu hävdats synes icke stå i god överensstämmelse med de allmänna uttalanden, som i kommentaren i anslutning till de här anförda exemplen och ännu andra

¹ S. 222.

² S. 282.

göras om att skaderekvisitet vid brotten oredligt förfarande och trolöshet skulle i olikhet mot motsvarande rekvisit vid de andra brotten vara uppfyllt genom en blott medelbar skada.¹ Av det följande skall emellertid framgå, att straffbarheten även enligt den framställning som här lämnas sträcker sig ganska långt.

Om man undersöker vad det innebär att skada för att uppfylla skaderekvisitet skall ha uppstått redan vid handlingen eller dispositionen, skall man nämligen finna, att även framtida händelser i viss utsträckning äro ägnade att medföra att skada anses uppkommen vid denna tidiga tidpunkt. För ett ekonomiskt betraktelsesätt — och ett sådant är enligt vad i 1 kap. utvecklats grundläggande för bestämmande av förhandenvaron av ekonomisk skada — ha framtida händelser betydelse även för nuet. Liksom värdet av ett föremål påverkas av utsikten att det i en framtid skall lämna avkastning, så är även risken för framtida förlust av föremålet ägnad att förringa dess nuvarande värde. Vid ett ekonomiskt bedömande anteciperas med andra ord framtida skada. Detta medför, att redan med inträffandet av en händelse som kommer att medföra skada en skada har uppstått. Och även risken för att skada skall inträffa omräknas på detta sätt till aktuell skada. Fara för ekonomisk skada är således ekonomisk skada,²

¹ Se också straffrättskommittén i NJA II 1942 s. 330.

² Så HIRSCHBERG s. 337: »Vermögensgefährdung ist Vermögensschaden.» Insikt härom synes alltmera tränga sig fram i tysk teori. Se GRÜNHUT s. 122. DAHM, s. 461 f., meddelar från tyska straffrättskommissionens överläggningar angående avfattningen av en ny bedrägeriparagraf, att kommissionen tänkte sig att utforma skaderekvisitet vid bedrägeribrottet såsom en fordran att dispositionen skall tillfoga »dem Vermögen des Getäuschten oder eines anderen Nachteil». Han tillägger, att Nachteil är detsamma som Vermögensschaden men att det förra ordet mera än det senare är ägnat att

i den mån faran vid ett ekonomiskt bedömande är beaktansvärd och icke uppväges av utsikter till förvärv.

Att betydelsen av kommande händelser kan hänföras till en tidigare tidpunkt är i själva verket nödvändigt, för att man skall kunna uppfatta ekonomisk skada så som i 1 kap. skett. Enligt framställningen där är ekonomisk skada den i ett abstrakt penningbelopp uttryckta skillnaden mellan två händelseförlopp, nämligen det som utvecklar sig ur den konkreta skadan och det som skulle ha utvecklat sig om denna icke inträffat. De båda händelseförloppen måste emellertid med avseende å sin ekonomiska betydelse hänföras till samma tidpunkt för att en sådan jämförelse skall kunna företagas. Om genom skadegörelse på en fabrik dennas avkastning minskas, måste sålunda den ekonomiska skadan härav kunna bestämmas såsom det kapitaliserade värdet av den uteblivna avkastningen. Och består skadan i att en sak med försäljningsvärde gått förlorad, är innebörden härav, att en kommande möjlig försäljning gått om intet.

Inom affärslivet äro bedömanden av framtida händelsers inverkan på nuvärdena vanliga. Den som överväger att köpa ett föremål för att draga vinst av det måste under beaktande av vinstchanser och förlustrisker samt av de i beräkning tagna händelsernas avlägsenhet i tiden bedöma nuvärdet av föremålet. Den som överväger att lämna kredit måste på samma sätt bilda sig en föreställning om värdet av den fordran han genom krediten skulle erhålla. På enahanda sätt har man att förfara vid bedömandet huruvida ekonomisk skada föreligger. Naturligtvis har man därvid att hämta ledning av de uppskatt-

utesluta varje tvivel om att också die Gefährdung des Vermögens kan vara tillräcklig.

ningsgrunder som utbildat sig inom affärslivet och där anses sunda. Skall värdet av en fordran uppskattas, bör den anses fullvärdig, om en klok och erfaren köpman skulle i sina böcker vilja upptaga den till dess nominella belopp men icke annars.¹ Naturligtvis får emellertid skaderekvisitet lika litet som andra brottsrekvisit anses uppfyllt om så icke otvivelaktigt är fallet.

Ej blott förlustrisker utan även vinstchanser skola emellertid tagas i betraktande. Några exempel hämtade från straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott² äro ägnade att belysa detta. En affärsman förmår en kapitalstark person att tillsammans med honom bilda bolag för att exploatera en uppfinning och lämnar därvid med hänsyn till den senares försiktighet oriktiga uppgifter beträffande förlustrisken. Om vinstchansen är så stor att den enligt ekonomiskt bedömande uppväger förlustrisken, kan en sådan gärning icke anses innebära skada. Att en person olovligen spekulerar med anförtrödda medel för uppdragsgivarens räkning behöver av enahanda orsak icke innebära skada för denne.

I många fall är det emellertid överflödigt att på sätt nu angivits verkställa en prognos. Det är nämligen möjligt, att det kan styrkas att ett ifrågavarande föremål, en aktie, en fordran eller något annat, kunnat säljas för visst pris. Det är då, om man bortser från en viss modifikation som strax skall beröras, givet att föremålet har åtminstone detta värde. Huruvida prissättningen bygger på ett ekonomiskt sunt bedömande är i regel irrelevant.

Att den prognos, på vilken skadeberäkningen enligt det sagda i stor utsträckning grundas, verkställs vid dom-

¹ Se GRÜNHUT s. 122.

² S. 48, NJA II 1942 s. 328.

fällandet men skadan skall bestämmas med hänsyn till förhållandena vid brottet medför, att domstolen måste bortse från icke förutsedda händelser som inträffat efter brottet men före domen. Däremot torde domstolen ha att använda allt det kunskapsmaterial som vid lagföringen står till buds för att bilda sig en uppfattning om hurudana förhållandena vid tidpunkten för brottet voro.

Skada uppstår sålunda, för att belysa detta med ett skol-exempel, otvivelaktigt redan vid gärningen, om någon för-mår annan att köpa en tavla som då allmänt troddes vara en välkänd mästares verk men som sedermera visar sig vara en värdelös produkt av okänd hand. Kände säljaren rätta förhållandet och är således det subjektiva rekvisitet täckt, föreligger otvivelaktigt bedrägeri. Exemplet visar också den nyss berörda modifikation som måste göras i satsen att försäljningsvärdet i och för sig är tillräckligt för att konstituera skada. Att andra än köparen skulle låtit lura sig kan nämligen icke få medföra, att bedrägeriansvar bortfaller. Icke ens om köparen i sin ordning sålt tavlan utan förlust, kan den ursprunglige säljaren få gå fri. Genom vidareförsäljningen har ju skadan blott övervältrats på annan.¹

Omvänt torde skada ej böra anses ha åsamkats en köpare, om han narrats att köpa en tavla för högt pris under upp-gift att den härrör från en berömd mästare och tavlan visserligen, såsom den tedde sig vid köpet, av sakkunniga ansågs vara av okänd hand och värdelös men senare, då ytlagret avlägsnats, befinnes vara av en berömd mästare, den uppgivne eller någon annan, och värd sitt pris. Visser-ligen har då köparen under en tid i utbyte mot köpeskilling-

¹ I NJA 1941 s. 547 dömdes för bedrägeri, ehuru den vilseledde sålt varan vidare och därmed undgått förlust.

en haft en tavla, för vilken han icke kunnat genom försäljning erhålla köpeskillingen åter, men om han icke sålt den eller annorledes påtagligt haft olägenhet av detta, torde skada ändock få anses utesluten.¹

Praktiska fall av den typ, som illustrerats med exemplet i dess förra form, äro de, där någon, som anses vara solvent men i själva verket icke är det, tillnarrar sig kredit eller där någon säljer aktier i ett bolag som anses ha god ekonomisk ställning men i själva verket har dåliga affärer. Att aktierna vid försäljningen stodo i en kurs som motsvarar köpeskillingen utesluter icke att bedrägeri kan föreligga, nämligen om säljarens uppsåt täcker det verkliga förhållandet. Särskilt tydligt är detta, om det är säljaren själv som hållit kursen uppe genom att inbilla icke blott köparen utan även andra att aktiebolagets ställning är god.² I svensk rättspraxis har dömts för bedrägeri, när en företagsledare ansetts ha vilselett långgivare angående företagets kreditvärdighet och därigenom skaffat företaget kredit som det annars icke, i allt fall icke på så billiga villkor, skulle ha erhållit, och detta oavsett att de obligationer långivarna köpte under rätt lång tid efter köpet behöllo sin kurs och oavsett att vissa obligationsköpare sålde sina obligationer utan förlust.³ På enahanda sätt bedömas andra fall, i vilka den vilseledande sitter inne med kunskap om något faktum som senare medför att hans prestation även för andra framstår såsom otillräcklig i värde. Han vet t. ex., att ett ännu icke offentliggjort beslut fattats om nedläggande av järnvägen till den ort där en

¹ Jfr att den pensionslyftande hustrun i det ovan s. 79 nämnda rättsfallet NJA 1947 s. 634 icke gärna hade kunnat fällas till ansvar om hennes man oförmodat infunnit sig till processen.

² Så kommentaren s. 197.

³ NJA 1933 s. 724.

ifrågavarande fastighet är belägen. Det är givet, att domstolen bör taga hänsyn till beslutet.¹

Om den uppfattning av skaderekvisitet som här framlagts är riktig, torde man icke för gällande rätts del kunna upprätthålla den tidigare i svensk litteratur hävdade meningen, att skaderekvisitet vid bedrägeribrottet är uppfyllt endast om skadan är »att föra tillbaka på just den svikligen föranledda handlingen och icke på andra handlingar, vilka mellanmannen (d. v. s. den vilseledde) till äventyrs må hava företagit utan att stå under intryck av den av inculpaten framkallade villfarelsen».² Den genom vilseledandet föranledda dispositionen kan ge den vilseledde skälig anledning till framtida utgifter, och det torde saknas skäl, varför dessa framtida händelser icke liksom andra som låta sig förutberäkna skulle tagas i betraktande vid uppskattning av skadan.

Det torde emellertid vara riktigt att, såsom med stöd av den ifrågavarande meningen gjorts gällande, rättgångskostnader, som en till ett avtal narrad nedlägger för att få avtalet förklarad ogiltigt eller för att återfå vad som frännarrats honom, icke skola anses vara skada av beskaffenhet att uppfylla skaderekvisitet. Denna ståndpunkt är motiverad för att icke föranledande, medelst oriktig uppgift, av ett avtal vilket som helst skulle kunna ådraga ansvar, nämligen för oredligt förfarande, blott för det att den vilseledande fasthåller vid avtalet. Att det är den vilseledandes hållning efter avtalsslutet som orsakar de ifråga-

¹ Jfr LUNDSTEDT, Skall sanningen i Högbroforsmålet kunna förkvävas?, 1937, s. 48, samt Resningslagen och Högbrofordsdomen, 1939, s. 255 f.

² STERZEL s. 37, se också LAMM i SvJT 1920 s. 271. Jfr THYRÉN, Förberedande utkast till strafflag, speciella delen IV, 1922, s. 146.

varande kostnaderna torde utgöra en med det föregående förenlig grund för ståndpunkten. Ty frågan om bedrägeriansvar bör icke bero av den vilseledandes uppträdande efter dispositionen. Däremot är det otvivelaktigt, att en fullmäktig som med missbruk av sin behörighet sluter ett avtal å huvudmannens vägnar blir att straffa för trolöshet mot huvudman om också den ekonomiska skadan icke skulle bestå i annat än rättegångskostnader som huvudmannen nödgas ikläda sig för att bli kvitt avtalet.

I fråga om bedrägeri har vidare, likaledes med avseende å den före 1942 gällande rätten, framställts en mening som innebär en annan begränsning av ansvaret. Det har gjorts gällande, att sådan disposition som förutsättes för bedrägeriansvar icke är för handen om det för att fullborda förmögenhetsresultatet kräves ytterligare någon brottslig handling.¹ Bedrägeri skulle således icke föreligga, när någon tillnarrar sig t. ex. ett skuldebrev ställt till viss person eller en bankbok utställd för annan. För att fullborda den förmögenhetsöverföring som gärningsmannen tänkt sig kräves nämligen i dessa fall, att han förfalskar namnet på rätte borgenären. Denna lära torde emellertid sakna stöd i gällande rätt. Den sammanhänger med försök som gjorts att bestämma den för bedrägeribrottet erforderliga dispositionen på sådant sätt, att man i denna kan se något för detta brott karakteristiskt som motiverar uppställandet av bedrägeribrottet vid sidan av andra brott. Dessa försök ha emellertid uppgivits av den svenska lagen. Det har ansetts vara tillräckligt att ställa vissa krav i fråga om den vilseledde. Det fordras sålunda, att han skall vara identisk med den skadelidande eller att han

¹ Se WETTER s. 114 och STERZEL s. 36 ff. Jfr även THYRÉN a. a. s. 146.

skall vara i dennes ställe. Däremot kan dispositionen gå ut på vad som helst, blott den innebär skada för den vilseledd eller någon i vars ställe denne är och vinning för gärningsmannen.

Den omständigheten, att enligt gällande rätt dispositionen kan vara av vad slag som helst, medför, att uppgiften att draga en gräns kring det straffbara området mer än eljest skulle vara fallet kommer att vila på skaderekvisitet. Om nu emellertid redan varje fara som vid ett ekonomiskt bedömande ter sig beaktansvärd skall betraktas såsom skada, blir för ansvarsfrågan ofta avgörande, huruvida en viss fara är beaktansvärd. Det är givet, att bedömandet härav kan vara vanskligt. Enahanda svårigheter göra sig f. ö. gällande inom skadeståndsrätten.¹

En viss begränsning av det straffbara området följer av att skaderekvisitet självfallet icke får anses uppfyllt om tvivel kan råda huruvida en uppkommen fara verkligen är tillräcklig för att påverka ett ekonomiskt bedömande. Med denna synpunkt torde man kunna förklara att, såsom säkerligen bör anses riktigt, i allmänhet icke redan avgivandet av ett ofördelaktigt anbud innebär skada för anbudsgivaren utan sådan först uppkommer om anbudet blir antaget.²

Man torde även ha anledning att fästa avseende vid huruvida lagens mening kan vara att framkallande av fara av ett ifrågavarande slag skall föranleda straff enligt det ifrågavarande straffbudet eller om icke fallet hellre bör anses höra till ett område vars kriminalisering ankommer på ett annat straffbud. Därvid torde böra beaktas vad som

¹ Se härom i svensk litteratur HULT i Festskrift tillägnad Thore Engströmer, 1943, s. 65 ff.

² Se kommentaren s. 195.

för ett naturligt betraktelsesätt framstår såsom själva utförandehandlingen, så att skada anses uppkommen först genom denna. Med denna synpunkt kan måhända förklaras att, för att taga ett i litteraturen diskuterat exempel, en person, som för att stjäla bereder sig tillträde till en våning genom att utge sig för att vara sänd av gasverket att avläsa mätaren, icke skall straffas för bedrägeri, nämligen för det han genom vilseledande förmått annan att släppa in honom och därmed utsätta lösöret för fara att bli tillgripet, utan för stöld eller försök till stöld.¹ Ett liknande fall är, att någon under förebärande att han reflekterar på att köpa en viss sak förmår en butiks-innehavare att lämna ut den till påseende i butiken och därefter försvinner med saken.² Fallet bör säkerligen bedömas såsom stöld. Däremot föreligger bedrägeri och icke stöld eller försakingring, om den föregivne kunden får låna saken med sig hem men från början har för avsikt att behålla den utan att betala.

Den anförda synpunkten är måhända också ägnad att förklara, varför i allmänhet icke gärna den omständigheten att någon förmås att utfärda en fullmakt, som ger fullmäktigen behörighet att ingå ofördelaktiga avtal å fullmaktsgivarens vägnar, kan betraktas såsom skada och den vilseledande straffas för bedrägeri. I dennes brottsplan ter sig användandet av fullmakten såsom själva utförandehandlingen, och för denna kommer straff enligt bestämmelserna om behörighetsmissbruk eller trolöshet mot huvudman i fråga. Endast om fullmaktens utfärdande framstår såsom en form av överlåtelse torde bedrägeriansvar vara på sin plats.³

¹ Se HIRSCHBERG s. 341. Jfr om spörsmålet SCHRÖDER i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft Bd 60 s. 38 ff.

² Se HIRSCHBERG s. 3 och 6.

³ Se kommentaren s. 194.

Enligt det föregående fordras för att skaderekvisitet skall vara uppfyllt icke, att den ifrågavarande transaktionen leder till slutlig förlust. Det avgörande är i stället, huruvida skada föreligger omedelbart efter det att gärningen eller dispositionen ägt rum. Det är denna skada som skall vara täckt av uppsåt.¹ Vet gärningsmannen att de aktier eller obligationer som han genom vilseledande uppgift förmår någon att köpa stå så lågt i kurs att köpeskillingen icke är täckt, är därför uppsåtsrekvisitet säkerligen uppfyllt, även om han på goda grunder skulle vara övertygad om att de komma att stiga så att köparen skall kunna avyttra dem utan förlust eller t. o. m. med vinst. Omvänt gäller emellertid även, att uppsåtsrekvisitet icke är uppfyllt, därest han, låt vara helt utan grund, antager att köparen omedelbart efter köpet skall kunna, utan att i sin ordning vilseleda, genom vidareförsäljning återfå köpeskillingen och därest det tillika är möjligt att han icke skulle ha velat förmå köparen att inlåta sig på affären under annan förutsättning. En uppfinnare förmår, t. ex., genom oriktiga uppgifter om försöksresultaten en ansedd affärsman att teckna aktier i ett bolag som startas för att exploatera uppfinningen; uppsåtsrekvisitet brister i ett sådant fall, om det icke är uteslutet att uppfinnaren tror att affärsmannen, utan att lämna osanna uppgifter, lätt, om han så önskar, skall kunna sälja aktierna för vad han givit för dem och att uppfinnaren endast under denna förutsättning förmått affärsmannen att förvärva aktierna. Eller för att taga ett exempel från trolöshetsbrottets område: antag att en förtroendeman missbrukar sin ställning till att mot givna instruktioner för sin huvudmans räkning köpa aktier i ett företag på vars ledning han vill öva in-

¹ Se ovan s. 106 f.

flytande samt att man narrat honom att tro att dessa aktier när som helst kunna säljas utan förlust; något uppsåt att åsamka sin huvudman ekonomisk skada har han då icke.

Ofta kan emellertid frågan om värdet av ett ifrågavarande objekt och därmed frågan huruvida skada uppstått icke besvaras genom en hänvisning till att objektet har ett pris som andra äro villiga att betala. I stället måste frågan då lösas genom en uppskattning av framtida möjligheter. Så kan f. ö. vara fallet även där ett faktiskt pris finnes. Såsom framhållits i det föregående, kan man icke lägga detta till grund för skadeberäkningen, om det gärningsmannen veterligen bygger på oriktiga antaganden. Framgår skadan allenast genom en uppskattning av framtida möjligheter, ger den sig emellertid icke omedelbart av yttre fakta. Det är därför i dessa fall ej utan vidare klart vad det är uppsåtet skall omfatta.

Tydligt är visserligen, att gärningsmannens uppsåt måste omfatta de faktiska och rättsliga omständigheter i det särskilda fallet som bilda grundvalen för bedömningen huruvida skada är för handen. Om en kredittagare, låt vara helt grundlöst, tror sig äga visst tillgodohavande, har han naturligtvis icke uppsåt att såsom vederlag för krediten lämna en fordran som är sämre än den skulle vara om hans antagande vore grundat. Icke heller kan en kredittagare straffas, därest omständigheterna när han tog krediten, sådana han uppfattat dem, givit honom fog att tro att han skulle förtjäna tillräckligt för att han utan svårighet skulle kunna infria skulden på förfallodagen. Han har t. ex. med orätt trott, att han erhållit en inbringande befattning.

Det är mindre tydligt, huruvida uppsåtet utöver de om-

ständigheter som bilda grundvalen för bedömningen måste omfatta något mera och i så fall vad. Svaret på frågan torde framgå av en jämförelse med uppsåtsrekvisitets innehåll i sådana fall i vilka gärningsmannen tror att det faktiskt bjudes ett pris som utesluter skada. Dessa fall kunna icke skarpt skiljas från de nu ifrågavarande. Att, i ett nyss anfört exempel, förtroendemannen som köpte aktier för sin huvudmans räkning var övertygad om att han kunde åter sälja dem utan förlust behöver icke ha berott på felaktiga informationer rörande verkliga köpeanbud. Det kan lika väl ha varit så, att han med den kännedom han ansåg sig äga om det ifrågavarande företaget fann det tydligt att han utan svårighet skulle kunna förmå andra att köpa aktierna. Skadeuppsåt är även då säkerligen uteslutet, och detta oberoende av om hans misstag gällde företagets ekonomi eller de grunder efter vilka aktieköpare bruka beräkna sina anbud. I det ena fallet som i det andra rör hans misstag vad han uppfattade som faktiska omständigheter, nämligen andras villighet att betala visst pris för aktierna. Är det sagda riktigt, kan man icke gärna besvara frågan om förhandenvärdet av skadeuppsåt på annat sätt i ett fall där gärningsmannen icke har någon tanke på försäljning av det ifrågavarande objektet utan inskränker sig till att konstatera att penningplaceringen, såvitt han kan bedöma, ej är sämre än andra penningplaceringar som bruka förekomma inom affärslivet. Liksom skadeuppsåt är uteslutet om förtroendemannen tror att det han förvärvar för sin huvudmans räkning har ett pris som gör det till ett tillräckligt vederlag, torde skadeuppsåt böra anses saknas, när han tror att det enligt en bedömning efter vanliga affärsmässiga grunder är tillräckligt vederlag och hans misstag just gäller dessa grunder.

Enligt detta resonemang skall gärningsmannens uppsåt omfatta såväl de omständigheter som ligga till grund för uppskattningen som ock att uppskattningen enligt affärs-mässigt bedömande visar skada. Han skall i sistnämnda hänseende förstå, på det för uppsåt utmärkande sättet, att han åstadkommer vad enligt de bedömningsgrunder som äro gängse inom sunt affärsliv uppfattas såsom ekonomisk skada.

Detta innebär, att i affärer oerfarna kunna till sitt fre-dande från ansvar åberopa sin oerfarenhet. Det är möjligt, att uppfinnaren som säljer sin uppfinning under oriktiga uppgifter om försöksresultaten verkligen tror att varje förnuftig köpman skulle vilja betala det överenskomna priset om han blott kunde förmås att sätta sig in i saken. Kan man då icke vara förvissad om att uppfinnaren skulle narrat köparen till affären även om han insett att detta är en illusion, synes han icke ha det för bedrägeri erforderliga uppsåtet. Det är också möjligt, att någon till-narrar sig ett lån från en institution medelst oriktig upp-gift om det ändamål vartill han ämnar använda medlen och att han, ehuru han känner sin svaga ekonomi, likväl tror att den håller måttet vid bankmässig prövning; han tror sig kanske veta att andra med lika dålig ekonomi er-hållit lån i bank. Icke heller i detta fall synes uppsåts-rekvisitet vara uppfyllt, såvida man icke kan anse för visst att han skulle velat narra sig till beloppet även om han förstått att den fordran som uppstår för institutionen är mindervärdig i förhållande till detta.

Den intagna ståndpunkten innebär emellertid icke, att skadeuppsåt skulle vara uteslutet så snart gärningsmannen själv bedömer framtidsutsikterna såsom så goda att enligt hans omdöme någon skada icke föreligger. Inser han att

denna sangviniska uppfattning ej delas av andra, måste han också, där en prissättning kan ifrågakomma, förstå att denna skulle visa att skada föreligger.

Den uppfattning av uppsåtsrekvisitets innehåll som här framlagts måste försvaras mot angrepp från två håll. Det kan å ena sidan ifrågasättas, om icke lagens krav att skadan skall vara täckt av uppsåt, mot vad nyss sagts, måste innefatta att gärningsmannen inser att han åstadkommer vad han själv uppfattar såsom skada. Å andra sidan kan ifrågasättas, om det verkligen är riktigt att, såsom här gjorts gällande, oerfarenhet i affärer kan medföra att uppsåtsrekvisitet icke är uppfyllt eller om det icke borde anses tillräckligt att uppsåtet omfattar omständigheterna i det särskilda fallet. Båda dessa, varandra motstridiga, invändningar ha avseende på fall, i vilka skadan bestämmes icke genom en hänvisning till en faktisk prisbildning utan genom en uppskattning av framtida möjligheter.

Det är för att pröva betydelsen av dessa invändningar anledning att något uppmärksamma innebörden av uppsåtsrekvisitet när det hänför sig till ett annat objektivet rekvisit, nämligen det i vissa brottsbeskrivningar upptagna rekvisitet fara.

Under förarbetena till 1948 års strafflagsändringar har ett meningsutbyte ägt rum angående innebörden av uppsåtsrekvisitet vid de brott i 12 och 13 kap., som för straffbarhet kräva att det uppstått »fara i bevishänseende».

Straffrättskommittén uttalade i sitt betänkande, att uppsåtsrekvisitet med avseende å denna fara innebär att gärningsmannen skall känna till »de omständigheter varav kan slutas att åtgärden innebär fara i bevishänseende».¹

¹ Straffrättskommitténs betänkande angående brott mot staten och allmänheten s. 269 f.; jfr s. 363.

I yttrande över betänkandet anmälde Sveriges advokatsamfund betänkligheter mot denna tolkning.¹ Samfundet framhöll, att det kunde inträffa att gärningsmannen väl hade känt till alla de faktiska omständigheter som av domstolen sedermera anses ha konstituerat fara men ändå varit fullt och fast övertygad om att hans åtgärd icke innebure någon fara och icke skulle ha företagit åtgärden om han haft annan uppfattning. I sådana fall vore enligt samfundets mening uppsåtsrekvisitet icke uppfyllt. Gärningsmannen hade enligt dess åsikt blott gjort sig skyldig till en culpos felbedömning av faran. För att erforderligt uppsåt skulle föreligga måste krävas insikt om faran, icke blott kännedom om de omständigheter varav kan slutas att åtgärden innebar fara. Om gärningsmannen ej själv dragit denna slutsats, borde han icke anses ha handlat med uppsåt.

Föredragande departementschefen uttalade en mening,² som överensstämde med advokatsamfundets däri att uppsåtet även enligt departementschefens åsikt måste omfatta att fara är å färde, ej blott såsom straffrättskommittén uttalat att de omständigheter föreligga av vilka kan slutas att fara är för handen. Departementschefen ansåg emellertid, att man genom tillämpning av begreppet eventuellt uppsåt komme i huvudsak till samma resultat som kommittén. Om gärningsmannen kände till vissa omständigheter som göra att en åtgärd innebar fara i bevishänseende men bestrider att han insett faran, borde domstolen pröva, huruvida han kan antagas ha begått gärningen om han varit medveten om faran.

Av dessa åsikter torde straffrättskommitténs vara den bäst grundade.

¹ Se kungl. prop. nr 80 till 1948 års riksdag s. 57. Se också föreningen Sveriges häradshövdingars yttrande på samma ställe.

² Se prop. s. 67 f.

Mot den av departementschefen utvecklade uppfattningen synes kunna erinras, att ehuru begreppet dolus eventualis säkerligen är att använda med avseende å rekvisitet fara liksom i fråga om andra objektiva brottsrekvisit, det straffbara området likväl icke genom användande av detta begrepp för alla fall erhåller önskvärd utsträckning, om uppsåtet, låt vara att det räcker med eventuellt uppsåt, dock skall omfatta att fara är för handen. Ett exempel beträffande tillämpningen av 19: 3 synes ägnat att ådagalägga detta. Enligt nämnda lagrum inträder ansvar för allmänfarlig förödelse bl. a. om någon åstadkommer explosion och därigenom framkallar fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Antag nu, att någon verkställer en sprängning, som enligt vanligt omdöme innebär sådan fara, men att gärningsmannen, som är en sangviniker, själv är förvissad om att allt skall gå väl, ty han har gjort så förr. Det kan mycket väl förhålla sig så, att han icke skulle verkställt sprängningen om han även själv bedömt den såsom farlig. Ja, han kan, om han åtalas, icke utan fog göra gällande, att redan den omständigheten att han verkställt sprängningen är ett indicium för att han icke bedömt den såsom farlig. En sådan plädering kan vara svår att tillbakavisa, särskilt om explosionen skadat honom själv eller hans egendom. Andra exempel på fall, i vilka en gärningsman icke har ens eventuellt uppsåt att framkalla vad han själv betraktar såsom fara, kan hämtas från handlingar som någon begår i religiös övertygelse att de äro ofarliga. Det är, såsom dessa exempel synas utvisa, betänkligt att överlämna åt gärningsmannens eget omdöme att avgöra huruvida farerekvisitet är uppfyllt. Därigenom skulle straffbestämmelserna komma till korta inför sangviniker

och andra, vilka tilltro sig att bagatellisera den risk som enligt vederhäftigt omdöme är förknippad med den ifrågavarande handlingen och som gör att straff stadgats. Ett användande av begreppet *dolus eventualis* förmår icke avlägsna de betänkligheter, som äro förknippade med åsikten att gärningsmannens uppsåt måste omfatta att fara är för handen.

En närmare granskning av innebörden av begreppet fara torde visa, att åsikten icke är grundad.¹

Det är till en början att uppmärksamma, att förhandenvaron av fara förutsätter att det kommande händelseförloppet är okänt. Vore det känt, skulle man icke kunna tala om fara. Om fara anses föreligga, beror det därför på en uppskattning av sannolikheten av en ogynnsam händelseutveckling. En sådan uppskattning grundas på dels de omständigheter som anses faktiskt föreligga i det särskilda fallet, dels vissa allmänna erfarenhetsrön. Uppskattningen är osäker och kan betydligt variera ej blott efter den uppskattandes erfarenhetsmaterial utan även efter hans intellektuella utrustning och temperament.

När lagen i vissa brottsbeskrivningar upptager uttrycket fara, måste den därmed avse vissa situationer, som bedömas såsom farliga. Men efter vilken bedömning? Är det rimligt, att lagen tänkes överlämna åt var och en som står i beråd att begå en ifrågavarande gärning att själv uppskatta huruvida gärningen bör anses farlig? Eller bör icke lagen hellre anses ha med verkan för alla bestämt vilka situationer som skola anses farliga? Den senare åsikten är otvivelaktigt att föredraga. När lagen stadgar straff för den som på visst sätt åstadkommer vad den kallar fara,

¹ Jfr till det följande RAGNAR BERGENDAL i Nordisk Tidsskrift för Strafferet 1946 s. 195 ff., varest straffrättskommitténs uppfattning utvecklas på ett sätt som något avviker från texten.

är meningen helt säkert att avhålla från framkallande av situationer som enligt gängse mening bland sakkunnigt folk anses farliga.¹ Att lagen använder uttrycket fara i brottsbeskrivningar är därför blott ett sätt att ange vissa situationer, nämligen sådana som enligt en normal bedömning äro farliga. Frågan huruvida i ett givet fall fara föreligger är icke en fråga om huru händelserna komma att utveckla sig utan en fråga, huruvida en sådan situation föreligger som lagen betecknar såsom farlig. Det är åstadkommandet av en sådan situation som skall vara täckt av uppsåt. Vad gärningsmannen har för föreställningar om den kommande händelseutvecklingen är därför icke det avgörande, utan det avgörande är om hans uppsåt täcker uppkomsten av situationen. Av detta synes följa, att uppsåtsrekvisitet kan vara uppfyllt fastän gärningsmannen själv bedömer den kommande händelseutvecklingen så sangviniskt att enligt hans förmenande någon fara icke föreligger. Det är tillräckligt, att han inser att situationen är farlig enligt gängse mening bland sakkunnigt folk.

Troligen behöver uppsåtet emellertid icke ens omfatta detta. Huruvida en viss situation är farlig, är enligt det anförda en fråga om den faller inom den kategori som lagen betecknar såsom farlig. Det synes ej finnas tillräckliga skäl att uppfatta detta spørsmål såsom något annat än ett rubriceringsspørsmål. Beträffande sådana har THYRÉN² gjort gällande, att de termer som lagen använder enbart såsom sammanfattningar av vissa fakta måste så uppfattas att det är likgiltigt huruvida gärningsmannen för

¹ Här är ej anledning att ingå på frågan, om hänsyn icke också bör tagas till speciell sakkunskap hos gärningsmannen. Se WETTER, Grundlinjer till föreläsningar över straffrättens allmänna del, h. I 1923, s. 24. Se även AGGE s. 143.

² Se THYRÉN, Principerna för en strafflagsreform, III, 1914, s. 56 ff.

sin del ansett ett ifrågavarande faktum falla inom området för lagens term, om det blott, såsom han uppfattat det, rätteligen bort hänföras dit. En motsatt tolkning skulle enligt Thyréén på en bakväg införa vetskap om straffbarhet såsom subjektiv förutsättning för brottslighet; den skulle i praktiken betyda, att inculpaten för att straffas efter en given paragraf själv skulle inrangerat sin handling under paragrafen, något varom icke kunde få vara tal.¹ Thyréén anför flera exempel för att belysa sin tes. Ett avser det i 18: 7 förekommande uttrycket öva otukt. När fråga är om gärningsmannens handling är bland dem som lagen på detta ställe innefattat under nämnda uttryck, är det enligt Thyréén likgiltigt, huruvida gärningsmannen själv velat kalla den så. Tillämpat på termen fara leder Thyrééns resonemang till att det är likgiltigt, huruvida gärningsmannen förstår att den situation som han framkallar genom sin gärning är en sådan som lagen betecknar såsom farlig.² Resonemanget bekräftar således straffrättskom-

¹ Se också WETTER nyss a. a. s. 45 f.

Det är möjligt, att Thyrééns tes bör något modifieras med hänsyn till sådana fall, i vilka gärningsmannen saknat varje uppfattning om att han förverkligar något som lagen avser med sin brottsbeskrivning. Se härom MEZGER, Strafrecht, 1933, s. 325 ff.

² Så uppfattas kravet på uppsåt med avseende å farlighetsrekvisitet i 14: 30—33 av HAGSTRÖMER, Svensk straffrätt, bd 2, 1906—1909, s. 223 ff., och THYRÉN, Kommentarer till strafflagen kap. 14, 1918, s. 137. Märk också Hagströmers framställning i Tidsskrift for Retsvidenskab 1897 s. 340 ff. av det för mordbrand enligt äldre 19: 1 karakteristiska uppsåtet. Enligt Hagströmer kräves, att gärningsmannens vilja omfattar uppkomsten av en eld som, där den ej av andra dämpas, innebär fara för en eldsvåda. Den omständigheten, att gärningsmannen med säkerhet påräknar att andra skola släcka elden innan det blivit mer än ett eldsvådetillbud, hindrar dock enligt Hagströmer icke, att man måste anse honom såsom den där uppsåtligen sätter eld på föremålet. Och att gärningsmannen ej ens har eventuellt uppsåt, att eldsåtsättandet skall utveckla sig till en eldsvåda utesluter enligt Hagströmer icke heller, att uppsåtsrekvisitet är uppfyllt.

mitténs uppfattning, att rekvisitet fara i en brottsbeskrivning är täckt av uppsåt om gärningsmannens uppsåt omfattade de omständigheter i det särskilda fallet varav kan slutas att faran föreligger.¹

Denna åsikt kan måhända anföras till stöd för utgången av några rättsfall rörande tillämpning av 14: 21. I ett par fall² har den tilltalade sökt försvara sig med att preventivmedel använts. Detta har icke ansetts fritaga den tilltalade från ansvar. Ståndpunkten är nog nödvändig, emedan straffbestämmelsen skulle bli nästan verkninglös om ett obestyrkt påstående att preventivmedel använts skulle, i enlighet med regeln att bevisbördan ligger på åklagaren, godtagas såsom giltig ursäkt till dess motsatsen bevisats.³ Förenlig med lagen är ståndpunkten utan all fråga, om man får anse att handlingen trots användandet av preventivmedel var förenad med smittofara och därtill att farerekvisitet här icke kräver subjektiv täckning.⁴ I sistnämnda hänseende har man dock anledning hysa något tvivel. Godtages den i det föregående utvecklade åsikten att uppsåtet blott behöver omfatta de faktiska omständigheterna, framstår emellertid domstolarnas avgörande ändock som grundat, oavsett att den tilltalade måhända var övertygad om att vad lagen rimligen kunde mena med fara icke förelåg och att han icke skulle företagit gärningen under annan förutsättning. I ett annat rättsfall⁵ bestod gärningen av manipulationer mellan män,

¹ Ett förbehåll må dock, i enlighet med det på föregående sida i not 1 sagda, göras för fall där gärningsmannen är främmande för tanken på risk.

² NJA 1924 s. 52 och 1934 s. 415.

³ Se straffrättskommitténs betänkande angående brott mot staten och allmänheten s. 375.

⁴ Se straffrättskommittén a. st. och BERGENDAL a. a. s. 195.

⁵ NJA 1945 s. 194. Jfr också SvJT 1945 rf s. 12.

av vilka den ene var smittoförande. Denne fälldes till ansvar, ehuru det väl kan ha förhållit sig så, som han också påstod, att han gått till väga på ett sätt som enligt hans uppfattning uteslöt smittorisk. Utgången är icke mera anmärkningsvärd än att han säkerligen skulle fällts även om han invänt och lyckats göra troligt att han icke förstod att hans handling omfattades av lagens uttryck öva otukt. Den ena invändningen som den andra rör ett rubriceringsspörsmål och förtjänar ej gillande.

Det resultat, vartill det förda resonemanget lett beträffande innebörden av kravet att ett i en brottsbeskrivning upptaget farerekvisit skall vara täckt av uppsåt, torde i viss mån kunna utnyttjas för tolkning av uppsåtsrekvisitet, där det har avseende på skada vars förhandenvaro bestämmes genom en uppskattning av förlustrisker och vinstchanser. Enligt det föregående är ju nämligen redan en ekonomiskt beaktansvärd fara för skada att anse som skada. Huruvida skada av detta slag föreligger bestämmes lika litet som förhandenvaron av fara efter gärningsmannens uppskattning, och för att skadan skall vara täckt av uppsåt bör icke krävas att han själv bedömer den framtida händelseutvecklingen så, att skada enligt hans mening föreligger. Bland de exempel Thyrén anför på fall där hans tes är tillämplig upptager han också »det ofta förekommande begreppet skada». Däremot måste fordras, att gärningsmannens uppsåt omfattar de omständigheter varav kan slutas att skada uppstått. Så till vida är kravet på uppsåt enahanda vare sig det avser fara eller skada.

Därvid torde emellertid likheten stanna. Av att rekvisitet fara får anses täckt av uppsåt, oavsett huruvida gärningsmannen inser att fara enligt den för lagens tolkning bestämmande uppfattningen är för handen, torde man icke

äga sluta, att motsvarande skulle gälla även beträffande rekvisitet skada. Huruvida omständigheterna i det särskilda fallet innebära skada bör nämligen ej uppfattas såsom blott ett rubriceringsspörsmål. Det avgörande skälet häremot är det förut påpekade förhållandet, att skada ofta framgår av en faktiskt förefintlig prisbildning, att när sådan saknas skadan bestämmes efter grunder som inom ett sunt affärsliv tillämpas vid prisbildning samt att, emedan uppsåtet i den förra gruppen av fall måste täcka resultatet av prisbildningsprocessen, det i fall tillhörande den andra gruppen måste täcka grunderna för uppskattningen. I den förra gruppen av fall framträder en värde-minskning hos en ifrågavarande tillgång såsom det faktum att det numera bjudes lägre pris för tillgången. Detta faktum måste såsom andra fakta vara täckt av uppsåt, och man kan icke, om man vill förfara konsekvent, fordra mindre i fråga om uppsåt när någon prisbildning icke skett men kan beräknas. Även denna beräkning måste därför vara täckt av uppsåt, d. v. s. gärningsmannen skall förstå att han enligt sunt ekonomiskt omdöme åstadkommer skada. Ej blott då skada kan påvisas genom en faktiskt förefintlig prisbildning utan även eljest är skada, när det gäller frågan om uppsåt förefinnes, att anse såsom en faktisk omständighet i det särskilda fallet, vilken skall vara täckt av uppsåt.

6 KAP.

VINNING.

Stöld, bedrägeri, utpressning och förskingring ha karaktären av vinningsbrott. Kravet på vinning har vid de tre sistnämnda brotten givits formen av ett objektivt rekvisit. Det uttryckes i lagen såsom ett krav att handlingen eller dispositionen skall innebära ej blott skada utan även, för gärningsmannen, vinning. I motiven beskrives detta dubbla rekvisit som ett krav på förmögenhetsöverföring. Såsom i det följande skall utvecklas, bör samma rekvisit anses innefattat även i brottsbeskrivningen vid stöld.

Man torde kunna utgå från att vinning är att förstå såsom ett motstycke till skada och att vinningen därför skall liksom skadan vara av ekonomisk art samt mätas efter en objektiv måttstock men med hänsyn till gärningsmannens individuella förhållanden.¹ Vinningen får antagas liksom skadan vara en abstrakt ekonomisk differens men i motsats till skadan en differens till vederbörandes fördel.

Huruvida gärningsmannen dragit vinning av sin gärning eller den av honom föranledda dispositionen beror, liksom motsvarande fråga angående uppkomsten av skada, av en jämförelse mellan förhållandena efter brottet och de förhållanden som skulle ha förelegat om detta icke ägt rum. Man har sålunda att pröva, huruvida gärningsmannen genom brottet fått sin ekonomi förbättrad. Värdet av vad han tillskansat sig genom brottet avhänger av hans möj-

¹ Jfr ovan s. 24 f.

ligheter att utnyttja det för sin ekonomi, t. ex. genom att sälja det eller genom att använda det för egen behovstillfredsställelse och därmed bespara sig en utgift. Därvid är att märka, att det icke är uteslutet att taga hänsyn till hans möjligheter att draga ekonomisk nytta av det genom en användning som är straffbelagd eller osedlig. Den som tillgriper narkotika, som han kan och vill sälja, måste anses ha skördat vinning genom tillgreppet, ehuru försäljningen är förbjuden. Det kan icke komma i fråga att frikänna honom från ansvar för stöld för det försäljningen skulle strida mot ett rättsligt förbud. Likaså är vinningsrekvisitet uppfyllt när någon tillgriper en sparbanksbok, ehuru han måste begå förfalskning för att få ut pengarna.¹

Liksom när det gäller skada skall vid prövningen, huruvida vinningsrekvisitet är uppfyllt, en genom brottet tillkommen rättshandling anses giltig utan hinder av att den såsom tillkommen genom brott må vara privaträttsligt ogiltig.² Också i fråga om betydelsen av tillägnande råder motsvarighet mellan skade- och vinningsrekvisiten. Tjuven anses således ha gjort vinning, även om han varit så väl påpassad att han icke kunnat avlägsna sig med det tillgripna. Vid penningförskingring, för vilket brott tillägnande icke är relevant, kräves däremot så att säga verklig vinning, men såsom sådan räcker, att gärningsmannen drager ekonomisk fördel av att han har medel om hand under redovisningsskyldighet genom att göra dem, såsom inginge de bland hans tillgångar, åtkomliga för sina borgenärer.

Den vinning, som i första hand uppkommit, kan emellertid uppvägas genom att gärningsmannen utgivit veder-

¹ Så kommentaren s. 144.

² Se ovan s. 52.

lag.¹ Det i fråga om skadan behandlade kompensations-
spörsmålet har därför sin motsvarighet med avseende å
vinningen. Huruvida full compensation skett bedömes med
hänsyn till gärningsmannens ekonomi. Eftersom den skade-
lidandes skada kan vara, och ofta är, större än gärnings-
mannens vinning,² kan det inträffa, att gärningsmannen
presterar ett vederlag som väl kompenserar hans vinning
men icke skadan. Om någon lösbyter och bortför exem-
pelvis en beståndsdel av ett hus och kvarlämnar betalning
motsvarande vad föremålet kan vara värt i och för sig men
icke tillräckligt för att täcka reparationskostnaden, är vin-
ningsrekvisitet icke uppfyllt och gärningen är ej att be-
döma såsom stöld utan som skadegörelse. Det är, i detta
och andra fall, uppenbart, att gärningsmannens vinning
ej upphäves av att han genom gärningen ådrager sig skade-
ståndsskyldighet.

Har gärningsmannen tillnarrat sig en försträckning, får
vinning för honom anses ha uppstått endast om han
för sin egen prestation erhåller större motprestation än
han kunnat erhålla på annat håll eller, med andra ord,
allenast om han för att från annat håll erhålla motpresta-
tionen måst betala högre vederlag. Kunde han på lika
billiga villkor låna upp pengar på annat håll, har han icke
betalat något underpris för krediten och bör därför icke
anses ha dragit vinning av sin gärning. Men i allmänhet är
det utan vidare tydligt, att han icke kunnat det. Den om-
ständigheten att han ljugit är ett indicium härför.

Består gärningen i att gärningsmannen narrat annan att

¹ Det är nämligen uppenbart, att med vinning avses nettovinning.
Emedan de lägre instanserna i NJA 1946 s. 526 ej funno att gär-
ningsmannen sökt ernå nettovinning, kunde de i detta rättsfall fri-
känna från ansvar för utpressningsförsök.

² Se straffrättskommittén i NJA II 1942 s. 324.

till honom sälja något, har man att på motsvarande sätt jämföra å ena sidan värdet för honom av det köpta och å andra sidan köpeskillingen. Hade han på annat håll kunnat köpa detsamma lika billigt, har han icke gjort vinning. Han har nämligen då ej köpt till underpris; den köpeskillning han utgivit hade för honom ett värde motsvarande godsets. I annat fall kan vinning föreligga men endast om det köpta för honom ekonomiskt är mera värt än köpeskillingen, vilket är händelsen om han kan sälja det med förtjänst eller eljest draga ekonomisk nytta därav till belopp överstigande köpeskillingen.

I det omvända fallet, nämligen det att någon förmår annan att av honom köpa något, är värdet av det sålda för säljaren att jämföra med köpeskillingen. Vinning föreligger otvivelaktigt, om säljaren betingar sig högre köpeskillning än han kunnat erhålla på annat håll. Föreläge vinning endast under denna förutsättning, skulle emellertid allenast särskilt fördelaktig försäljning kunna anses innebära vinning. En sådan ståndpunkt skulle tydligen medföra avsevärda prövningssvårigheter men är säkerligen icke heller sakligt grundad. Att någon vill sälja för visst pris ger vid handen att han själv finner priset fördelaktigt, d. v. s. att det är det högsta pris han kan uppnå och att han icke har större ekonomisk nytta av att behålla varan. Så förhåller det sig också, såvida han icke misstager sig. Att flera spekulanter finnas, som äro villiga att betala detta pris, kan omöjligen medföra, att priset icke skulle vara för honom fördelaktigt. Köpeskillingen är ändock för säljaren mera värd än godset. Man torde därför, om ej omständigheterna tyda på att han räknat fel, kunna utgå från att försäljningen innebär vinning för honom. Det är att märka, att avgörande för frågan huruvida vinning föreligger icke är

om priset överstiger tillverknings- eller anskaffningskostnaden. Dessa kostnader tillhöra det förflutna och påverka ej direkt varans värde. Såsom indicium att beakta vid uppskattningen av detta kunna de emellertid ha betydelse. Den intagna ståndpunkten medför därför ofta, att normal affärsvinst bör anses såsom vinning.¹

Vad angår tidpunkten då vinningen skall ha uppstått ligger redan i kravet på att handlingen eller dispositionen skall innebära vinning en anvisning att vinning skall uppstå i och med denna. Att det senare uppkommer vinning, t. ex. genom att kursen för de aktier någon narrat sig till att få köpa sedermera stiger, är irrelevant, liksom å andra sidan ansvaret ej bortfaller för det en vinning, som en gång uppstått, försvinner genom senare inträffande händelser, t. ex. kursförlust. Att märka är emellertid att, såsom framhållits beträffande skada, en ekonomiskt beaktansvärd utsikt till vinning påverkar nuvärdet. Enligt samma betraktelsesätt gör en borgenär, som narrar sig till eller tvingar sig till betalning för osäker fordran, vinning men, såsom förut framhållits, är då skaderekvisitet i allmänhet icke uppfyllt eller icke subjektivt täckt.²

Såsom redan berörts, krävs emellertid vid de ifrågavarande brotten icke blott att handlingen eller dispositionen innebär vinning utan att den innebär både skada och vinning, skada nämligen för den ene och vinning för den andre. Såsom framgår av förarbetena, har man på detta sätt sökt uttrycka, att det skall föreligga vad i förarbetena betecknas såsom förmögenhetsöverföring. Vid vinningsbrotten skola, säges det i kommentaren,³ vinning och skada på så-

¹ Jfr mina reflexioner i SvJT 1947 s. 611.

² Se ovan s. 78 ff. Jfr kommentaren s. 207 f.

³ S. 18.

dant sätt motsvara varandra, att de kunna sägas vara olika sidor av en och samma sak, en förmögenhetsöverföring från den förfördelade till gärningsmannen.

Det kräves tydligen ett visst närmare samband mellan skadan och vinningen. I tysk doktrin, som i detta hänseende övat inflytande på utformningen av den svenska strafflagen, har nödvändigheten av ett sådant samband sedan länge uppmärksamrats beträffande bedrägeribrottet. Författare sådana som MERKEL¹ och BINDING ha såsom utmärkande för detta ansett, att genom den vilseleddes disposition formellt sett en ändring av rättsläget äger rum varigenom något, formellt sett, överföres från den vilseleddes till annan. Binding har karakteriserat bedrägeri såsom Rechtsraub² och har såsom beteckning för det samband som fordras mellan skadan och vinningen präglat ordet Stoffgleichheit.³ För bedrägeri anses emellertid i Tyskland, lika litet som enligt gällande svensk rätt, erforderligt att den vilseleddes företager en rättslig disposition. Icke desto mindre har ett krav på Stoffgleichheit med allt större styrka gjorts gällande och av den tyska straffrättskommissionen accepterats de lege ferenda beträffande brotten bedrägeri och utpressning.⁴ För svensk rätt, där kravet på förmögenhetsöverföring, såsom strax skall närmare utvecklas, skall gälla även beträffande stöld, är tanken att överföringen skulle avse en och samma rätt oanvändbar.

När det gäller svensk rätt torde den tankegång, som ligger bakom kravet på förmögenhetsöverföring, lämpligen kunna utvecklas med utgångspunkt från stöldbrottet.

¹ S. 90 ff.

² S. 341.

³ S. 364.

⁴ DAHM s. 463 f. och KOHLRAUSCH s. 493.

För stöldansvar kräves enligt 20: 1, att det skall ha skett ett tillgrepp av sak, att tillgreppet skall ha skett med tillägnelseuppsåt samt att tillgreppet skall innebära skada. Såsom utvecklas i kommentaren,¹ är det allenast för att klargöra att brottet är fullbordat i och med att saken med tillägnelseuppsåt tagits som tillägnelserekvisitet uttryckts subjektivt. I själva verket skall även objektivt ett tillägnande ha skett.² I kommentaren framhålles också, att det är avsett att kravet på tillägnande i förening med kravet, att tillgreppet skall innebära skada, skall ge vid handen att för stöldansvar förutsättes att tillgreppet innebär såväl skada som vinning. Tanken att brottet skall innebära en förmögensöverföring ligger till grund för utformningen av stöldbrottet lika så väl som brotten bedrägeri och förskingring.

Stöldbrottet utmärkes enligt det sagda av bl. a. dels ett tillägnande av saken dels en förmögensöverföring. Det sistnämnda rekvisitet har trätt i stället för det krav på marknadsvärde hos saken, som ansågs gälla enligt den tidigare rätten. Enligt denna framstod stöld såsom tillägnande av sak med marknadsvärde. Genom kravet på marknadsvärde uteslöts emellertid från stöldobjekten bankböcker, skuldebrev och andra fordringsbevis, som icke gälla i innehavarens hand. För att borttaga denna inskränkning uppgavs kravet på marknadsvärde. I vidare mån var man dock icke sinnad att uppge tanken att stöld skall innefatta överförande av ett ekonomiskt värde från den bestulne till tjuven. Genom att kräva vad under förarbetena kallats förmögensöverföring ville man fasthålla, att saken skall ha ekonomisk betydelse både för den bestulne och för tjuven så att tillgreppet innebär skada

¹ S. 143.

² Jfr STERZEL s. 44 f.

för den förre och vinning för den senare. Tillgrepp av sak utan annat värde än affektionsvärde för ägaren ansågs alltså jämt böra falla utanför stöldområdet. Sådana fall uteslutas från det straffbara området genom att vid sidan av ett tillägnelserekvisit avseende den fysiska saken ställes rekvisitet förmögenhetsöverföring såsom motsvarighet på det abstrakta ekonomiska planet. För att en tolkning av rekvisiten tillägnande och förmögenhetsöverföring skall leda till ett tillfredsställande resultat torde man böra fatta dem såsom varandra kompletterande medel att uttrycka tanken att stöldbrottet innefattar ett genom tillgrepp av sak förkroppsligat överförande av ett ekonomiskt värde från den bestulne till tjuven.

Efter orden avser tillägnande den konkreta saken. Med tillägnande förstås, att saken dels varaktigt undandrages ägaren, dels på visst sätt tillföres gärningsmannen.¹ Om tillägnelserekvisitet i förstnämnda hänseende fattas strängt, skulle emellertid stöldansvar vara uteslutet i ett fall där någon tillgriper annans bankbok med uppsåt att taga ut pengar på boken och att därefter återlämna denna. Det torde dock icke böra antagas, att lagen fäster sådant avseende vid kravet på tillägnande av den tillgripna saken att ett sådant fall icke skulle vara att anse såsom stöld. För ett naturligt bedömande träder själva saken här i bakgrunden i jämförelse med den fordran som gärningsmannen tack vare tillgreppet av bankboken kan tillgodogöra sig. Ett liknande fall är det, att någon tillgriper en biljett så beskaffad att den gäller för visst antal resor, vilket kontrolleras genom att för varje resa en makuleringsåtgärd sker t. ex. genom att en ruta på biljetten förses med ett hål; har förövaren av tillgreppet uppsåt att

¹ Se ovan s. 52 not 3.

använda biljetten för någon eller några resor och att där-
efter återställa den, torde stöld få anses föreligga ehuru
gärningsmannen icke har uppsåt att tillägna sig själva
biljetten. I dessa och liknande fall, där den tillgripna saken
har värde såsom legitimation, torde den till grund för
tillägnelse- och förmögenhetsöverföringsrekvisiten liggande
tanken, att tillgreppet skall innebära överförande av ett
ekonomiskt värde, föranleda, att rekvisitet tillägnande an-
ses uppfyllt genom att gärningsmannen tillägnat sig den
rättighet över vilken han kan råda tack vare tillgreppet.¹

Vad åter angår kravet att tillgreppet skall innebära
skada och vinning torde det böra tolkas i anslutning till
rekvisitet tillägnande. Skada skall åsamkas den bestulne
genom själva den omständigheten att saken frånges
honom, ej t. ex. genom att tjuven under utförande av till-
greppet gör sig skyldig till skadegörelse, och tjuven skall
skörda vinning i och med förvärvet av saken. Att tjuven
till äventyrs av någon erhåller belöning för tillgreppet,
låt vara enligt tidigare löfte, innefattar sålunda icke sådan
vinning som avses i stöldparagrafen. Icke heller hör hit
den vinning som en fabrikör må draga av att en kon-
kurrent genom förlusten av något för hans fabrikation er-
forderligt blir urståndsatt att leverera; i kommentaren
anföres såsom exempel, att någon tager en mutter från
annans maskin för att sabotera hans fabriksdrift och på
det sättet skaffa sig en fördel i konkurrensen.²

Ett närmare samband än vad det anförda ger vid han-
den torde icke böra fordras mellan skadan och vinningen.

¹ Till samma resultat har tysk praxis kommit, ehuru enligt tyska
strafflagen stöld icke förutsätter någon förmögenhetsöverföring utan
blott ett tillägnande. Se SCHÖNKE s. 505 f. och av rättsfall framför
allt RG Bd 40 s. 10.

² Se s. 143.

Man torde sålunda icke av termen förmögenhetsöverföring böra låta sig förleda att antaga, att det skulle fordras något som i egentlig mening kunde kallas identitet mellan skadan och vinningen. Såväl skadan som vinningen skola nämligen bestämmas individuellt, för den bestulne och för tjuven. Annorlunda förhöll det sig enligt förut gällande rätt där det kom an på huruvida den tillgripna saken hade marknadsvärde. Det kan mycket väl inträffa och inträffar väl i regel, att den bestulnes skada är större än tjuvens vinning. Icke heller synes i egentlig mening kunna sägas, att vinningen skall tillföras tjuven ur den bestulnes förmögenhet. Det abstrakta ekonomiska plus som vinningen utgör uppstår hos tjuven och tillföres honom icke någonstades ifrån. Däremot tillföres honom den fysiska saken. Att åter säga att skadan och vinningen skola omedelbart framgå av handlingen¹ är alltför obestämt för att ge vägledning i tveksamma fall.

Om nu anförda synpunkter godtagas, framstår den mening som riktig, vilken i kommentaren uttalas angående ett fall vars lösning synes mera tveksam än de förut anförda exemplens. I kommentaren uttalas nämligen, att det är stöld att sätta sig i besittning av en värdefull yrkeshemlighet genom att olovligen tillgripa en genomslagskopia av en ritning, trots att själva kopian måhända icke har något värde för ägaren.² För ägaren innebär förlusten av kopian skada, emedan yrkeshemligheten förrådes. För tjuven åter innebär förvärvet av handlingen vinning, emedan han kommer i besittning av yrkeshemligheten.

Det anförda synes också ge ledning för bedömande av fall, där tillgreppet icke på annat sätt är för gärnings-

¹ Jfr kommentaren s. 143.

² Se s. 145.

mannen fördelaktigt än att därigenom undanröjes ett bevismedel som kunnat begagnas mot honom. Antag att en borgenär återtager sitt kvitto för att kunna kräva ånyo. För gäldenären kan tillgreppet väl sägas innebära skada. Däremot torde man icke böra anse, att borgenären gör en vinning som motsvarar skadan på sådant sätt att vinningsrekvisitet är uppfyllt. Genom tillgreppet uppnår borgenären icke annat än vad han skulle uppnått genom att förstöra kvittot. Det är icke genom förvärvet av kvittot utan genom den andres förlust av detta som gärningsmannen genom tillgreppet erhåller en förmån.¹ På enahanda sätt torde man böra bedöma det fallet, att en gäldenär återtager sitt skuldebrev från borgenären. Även i ett sådant fall synes skaderekvisitet vara uppfyllt men vinningsrekvisitet brista. Själva förvärvet av skuldebrevet är ju icke till någon nytta för gäldenären, som ju, om han så önskar, kan utfärda ett nytt skuldebrev lika väl som att åter utlämna det gamla. Resonemanget är tillämpligt oavsett huruvida skuldebrevet är enkelt eller löpande. Endast om skuldebrevet, t. ex. emedan borgen är tecknad därå, är sådant att gäldenären icke med lätthet kan åstadkomma ett nytt med samma verkan och han därför kan ha nytta av det för erhållande av ny försträckning, synes det böra komma i fråga att anse vinningsrekvisitet uppfyllt genom tillgreppet.²

Vid brott, vilka icke såsom stöldbrottet upptaga något krav på att gärningsmannen skall tillägna sig viss egendom, kan man endast i viss utsträckning direkt tillämpa tanken att handlingen eller dispositionen skall innebära ett för-

¹ Jfr kommentaren s. 144.

² Jfr HAGSTRÖMER, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, 1912, s. 65.

värv för gärningsmannen från den andre. Att vinning som gärningsmannen gör genom sådant förvärv uppfyller rekvisitet är visserligen klart, t. ex. vinning som någon gör genom att tillnarra sig en köpeskillning. Men säkerligen måste också exempelvis den vinning en gäldenär gör genom att narra borgenären att låta fordringen preskriberas anses tillfyllest för vinningsrekvisitet.¹ Man torde med fall där ett förvärv sker få jämställa sådana, vilka för ett naturligt betraktelsesätt te sig likvärdiga med de förra fallen. I det sist anförda exemplet är effekten för gärningsmannen densamma som om borgenären betalat honom det ifrågasvarande beloppet. Och vidare torde man böra anse vinningsrekvisitet uppfyllt, där det enligt ett naturligt betraktelsesätt ter sig som om vinning uppstår genom att något i och med handlingen eller dispositionen överföres till gärningsmannen från den andre. Liksom enligt det föregående stöld är för handen om någon olovligen tillgriper en genomslagskopia varigenom han kommer i besittning av en värdefull yrkeshemlighet, torde därför bedrägeri föreligga, om någon narrar hemlighetens innehavare att yppa den för honom, vare sig det sker genom överlämnande av en ritning eller muntligen.² Att göra en gränsdragning efter denna linje kan naturligtvis vara vanskligt. Man är måhända benägen att, i enlighet med uppfattningen i tysk rättspraxis, anse att bedrägeri kan föreligga där någon förleder en konkurrent till en åtgärd varigenom en kundkrets överföres från den vilseledde till gärningsmannen.³ Men att en köpman narrar en konkurrent att avstå från en fördelaktig affär och därigenom bereder sig tillfälle att

¹ Se kommentaren s. 197 och WETTER s. 113 f.

² Se kommentaren s. 193 f.

³ Se RG Bd 71 s. 333; jfr ovan s. 34.

själv göra affären bör knappast anses som bedrägeri.¹ Ett fall, där vinningsrekvisitet icke är uppfyllt, är vidare det, att en köpman narrar en konkurrent att göra en dålig affär och därför får ett övertag i konkurrensen.²

Till sist må i fråga om vinningsrekvisitet något beröras frågan för vem vinningen skall uppstå. I det föregående har förutsatts, att vinningen tillfaller gärningsmannen. Vinning som tillfaller annan kan i regel icke uppfylla rekvisitet. I det nyss anförda exemplet om köpmannen, som narrar en konkurrent att göra en dålig affär, är icke den omständigheten, att medkontrahenten förmodligen gör en god affär och därmed vinning, tillfyllest för att köpmannens förfarande skall kunna bestraffas såsom bedrägeri. Denna regel upprätthålles dock icke undantagslöst. I 3: 7 stadgas, att straff som i lagen utsatts för det fall att någon genom brott bereder sig vinning eller tillägnar sig något jämväl skall tillämpas, när gärningsmannen avsiktligen bereder annan vinning eller tillägnar annan något. Vikt ligger här på att gärningsmannen skall ha ej blott uppsåt utan avsikt att bereda den andre vinning. I ett sådant fall som det nyssnämnda förstod säkerligen köpmannen, att den vilseleddes medkontrahent skulle skörda vinning av affären, och vinningen var därför täckt av uppsåt.

Med avsikt kan emellertid här icke såsom ofta eljest³ förstås direkt uppsåt. I det nyss anförda exemplet om köpmannen hade denne säkerligen direkt uppsåt att åstadkomma just det händelseförlopp som utvecklade sig, nämligen att konkurrenten inlät sig på en viss affär. I detta händelseförlopp ingick medkontrahentens vinning icke så-

¹ Se kommentaren s. 197.

² Se straffrättskommittén i NJA II 1942 s. 324.

³ Se kommentaren s. 21.

som en effekt som kan skiljas från händelseförloppet i övrigt. Om gärningsmannen hade direkt uppsåt att skada skulle åsamkas kontrahenten genom att han gjorde en dålig affär, måste han också ha haft sådant uppsåt att medkontrahenten skulle göra en god sådan. Däremot kan man skilja mellan skadan och vinningen med avseende å deras roll såsom motiv för gärningsmannen. I exemplet var dennes motiv att han ville åsamka kontrahenten skada. Att medkontrahenten genom transaktionen gjorde en vinst var för honom en betydelselös biomständighet. För att stadgandet i 3: 7 skall få en mening bör, såsom framgår av detta exempel, kravet på avsikt förstås såsom syftande på gärningsmannens motiv. Vinning för annan än gärningsmannen får anses uppfylla vinningsrekvisitet endast om åstadkommande av sådan vinning var ett motiv för gärningsmannen. Förmodligen räcker det icke, att föreställningen om vinning för annan var lustbetonad — med andra ord att han gärna såg att den andre skördade vinning — utan det torde böra krävas, att åstadkommandet av vinningen för honom tedde sig så önskvärt att det förslog att ensamt motivera hans handlande.¹

¹ Jfr kommentaren s. 48 ff., varest denna tankegång är antydd men ej närmare utförd.

FÖRKORTNINGAR.

- AGGE = Agge, Den svenska straffrättens allmänna del, h. 2, 1948.
- BINDING = Binding, Lehrbuch des gemeinen deutschen Strafrechts, Besonderer Teil, Bd 1, 2. Aufl. 1902.
- DAHM = Dahm, Betrug, hos GÜRTNER, Das kommende deutsche Strafrecht, 2. Aufl. 1936.
- FRANK = Frank, Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich, 16. Aufl. 1925.
- GRÜNHUT = Grünhut, Der strafrechtliche Schutz wirtschaftlicher Interessen, i Die Reichsgerichtspraxis im deutschen Rechtsleben, Festgabe der juristischen Fakultäten zum 50-jährigen Bestehen des Reichsgerichts, Bd 5, 1929.
- HIRSCHBERG = Hirschberg, Der Vermögensbegriff im Strafrecht, 1934.
- KOHLRAUSCH = Kohlrausch, Vermögensverbrechen und Eigentumsverbrechen, hos GÜRTNER, Das kommende deutsche Strafrecht, 2. Aufl. 1936.
- K o m m e n t a r e n = EKEBERG, STRAHL & BECKMAN, Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om förmögenhetsbrott, 3:e uppl. 1945.
- HELLMUTH MAYER = Mayer, Die Untreue im Zusammenhang der Vermögensverbrechen, 1926.
- MERKEL = Adolf Merkel, Kriminalistische Abhandlungen II. Die Lehre vom strafbaren Betrüge, 1867.
- NJA = Nytt juridiskt arkiv.
- RG = Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen.
- SCHÖNKE = Schönke, Strafgesetzbuch, 3. Aufl. 1947.
- STERZEL = Sterzel, Bidrag till läran om bedrägeribrottet, 1919.
- S t r a f f r ä t t s k o m m i t t é n s betänkande om förmögenhetsbrotten = Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott, Statens offentliga utredningar 1940: 20.
- S t r a f f r ä t t s k o m m i t t é n s betänkande om brotten mot staten och allmänheten = Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten, Statens offentliga utredningar 1944: 69.
- STRAHL = Strahl, Fyra expropriationsrättsliga uppsatser, 1926.
- SvJT = Svensk Juristtidning.
- WETTER = Wetter, Om trolöshet mot huvudman, 1907.
- Citering av lagrum avser strafflagen, när annat ej angivits.

CITERADE SVENSKA RÄTTSFALL.

NJA	1892	not. B 602,	citeras s. 51.	
»	1898	s. 290,	citeras s. 21.	
»	1910	» 648,	» » 96.	
»	1913	» 478,	» » 58.	
»	1919	» 1,	» » 21.	
»	1924	» 52,	» » 131.	
»	1932	» 676,	» » 55.	
»	1933	» 724,	» » 82 och 116.	
»	1934	» 399,	» » 50.	
»	»	» 415,	» » 131.	
»	1938	» 193,	» » 90.	
»	»	» 247,	» » 77.	
»	»	» 286,	» » 77.	
»	»	» 474,	» » 35.	
»	1939	» 481,	» » 61.	
»	1941	» 462,	» » 43.	
»	»	» 547,	» » 115.	
»	1942	» 379,	» » 52 och 90.	
»	1944	» 449,	» » 56.	
»	»	» 526,	» » 59.	
»	»	» 644,	» » 65.	
»	»	» 656,	» » 36.	
»	1945	» 194,	» » 131.	
»	»	» 295,	» » 61.	
»	»	» 348,	» » 107.	
»	»	» 440,	» » 61.	
»	1946	» 524,	» » 65.	
»	»	» 526,	» » 136.	
»	1947	» 582,	» » 39.	
»	»	» 612,	» » 107.	
»	»	» 634,	» » 79 och 116.	
»	»	» 658,	» » 64.	
SvJT	rf 1921	s. 70,	citeras s. 21.	
»	» 1942	» 38,	» » 61.	
»	» 1945	» 12,	» » 131.	

